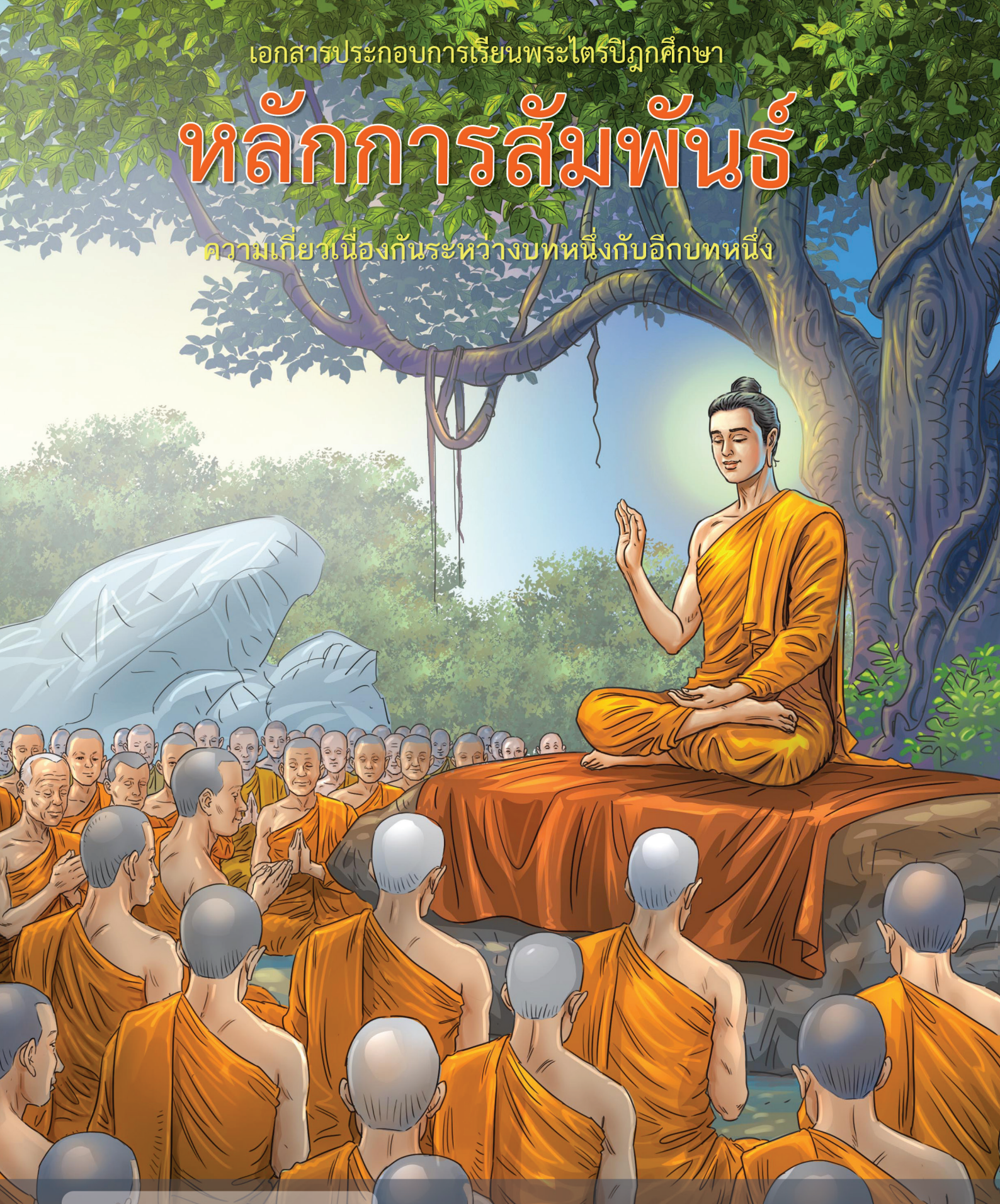
เอกสารประกอบการเรียนพระไตรปิฎกศึกษา

หลักการสัมพันธ์

ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างบทหนึ่งกับอีกบทหนึ่ง



ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันพระบาทีโพธิยาลัยวัดจากแดง

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
สาสนธชธรรมาจริยะ : เรียบเรียง

เอกสารประกอบการเรียนพระไตรปิฎกศึกษา

หลักการสัมพันธ์

ความเกี่ยวเนื่องระหว่างบทหนึ่งกับอีกบทหนึ่ง

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)

สาสนธชธรรมาจริยะ : เรียบเรียง

ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง

ต.ทรงคนอง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ

เอกสารประกอบการเรียนพระไตรปิฎกศึกษา

หลักการสัมพันธ์

เรียบเรียง : **พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)**
สาสนธชธรรมาจริยะ, พระอาจารย์ผู้สอน, เจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่
ติปิฏกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง

ISBN : **978-616-268-580-4**

จัดพิมพ์โดย : **ติปิฏกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง**
๑๖ หมู่ ๖ ถนนเพชรหึงษ์ ซอยเพชรหึงษ์ ๑๐ ตำบลทรงคนอง
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐
โทรศัพท์ ๐๒-๔๕๔-๑๑๒๒

จัดรูปเล่ม : น้อม ดาดขุนทด

ตรวจทาน : พระมหาวีระศักดิ์ จิตคุโณ พระมหาขวัญโดม ปสนฺนจิตฺโต

ประสานงานภาพปก : พระมหาวิสุทธิ ฐานากโร

ภาพปก : อาจารย์เรืองศักดิ์ ดวงพลา

เจ้าภาพจัดพิมพ์ : ๑. คุณสันติ เตชอัครกุล
๒. กลุ่มนักเรียนบาลีวัดจากแดง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๖๕ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : หจก.แอลซีพี ฐิติพรการพิมพ์
๑๐๕/๑๑๐-๑๑๒ ถนนประชาอุทิศ ซอย ๔๕
แขวงบางมด เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๔๐
โทรศัพท์ ๐๒-๘๗๒-๙๘๙๗, ๐๙๘-๖๓๙-๔๕๙๘

คำนำ

สัมพันธ์ คือ ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างบทต่าง ๆ ในประโยคบาลี เพราะประโยคหรือวากยะนั้นประกอบด้วยบทนามเป็นต้นที่กล่าวอรรถลิงคัตถะเป็นต้น แม้บทเหล่านั้นจะทำหน้าที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน เหมือนกับความสัมพันธ์ในครอบครัวนั่นเอง

นักศึกษาที่มีความเข้าใจในหลักการสัมพันธ์ย่อมเข้าใจเนื้อความต่าง ๆ ในประโยคบาลีได้ชัดเจน ทำให้เข้าใจเนื้อความในคัมภีร์บาลีอย่างถ่องแท้ และสามารถวินิจฉัยข้อความในตำราหรือคัมภีร์บาลีได้อย่างถูกต้อง

เอกสารประกอบการเรียนพระไตรปิฎกศึกษา **"หลักการสัมพันธ์"** ชุดนี้ ได้รวบรวมวิธีสัมพันธ์ ๑๐ กลุ่ม คือ ๑) วิธีสัมพันธ์ปฐมาวิภัตติ ๒) วิธีสัมพันธ์ทุติยาวิภัตติ ๓) วิธีสัมพันธ์ตติยาวิภัตติ ๔) วิธีสัมพันธ์จตุตถีวิภัตติ ๕) วิธีสัมพันธ์ปัญจมีวิภัตติ ๖) วิธีสัมพันธ์ฉัฏฐีวิภัตติ ๗) วิธีสัมพันธ์สัตตมีวิภัตติ ๘) วิธีสัมพันธ์กิริยา ๙) วิธีสัมพันธ์นิบาต ๑๐) วิธีสัมพันธ์ทั่วไป เพื่อให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในหลักการสัมพันธ์ สามารถอธิบายอรรถ ชื่อสัมพันธ์ และสัมพันธ์บทต่าง ๆ ในประโยคบาลีได้อย่างถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคัมภีร์บาลีทั้งหลายได้อย่างถูกต้องชัดเจน

ฉะนั้น ขอให้นักศึกษาทุกท่านจงตั้งใจศึกษาและหมั่นฝึกฝนทักษะอย่างจริงจัง ด้วยการอ่านหรือบริกรรมอรรถและชื่อสัมพันธ์บ่อย ๆ กระทั่งติดปาก ติดตา ติดใจ พร้อมทั้งฝึกทักษะวิธีสัมพันธ์บทต่าง ๆ ในประโยคอย่างสม่ำเสมอ และขอให้ทุกท่านจงประสบความสำเร็จในการศึกษาทุกประการ

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของนักศึกษาทั้งหลาย คณะผู้ร่วมจัดทำเอกสารชุดนี้ และคณะศรัทธาสาธุชนผู้ร่วมจัดพิมพ์ ขอให้ทุกท่านจงประสบสุขสวัสดีในที่ทุกสถานทุกเมื่อ และถึงความเจริญรุ่งเรืองในร่มเงาแห่งบวรพระพุทธศาสนาตลอดไป เทอญ.

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
เจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่
ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยวัดจากแดง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	๓
สารบัญ	๔

หลักการสัมพันธ์

หลักการสัมพันธ์	๕
คำเชื่อมชื่อสัมพันธ์	๖
ลำดับการสัมพันธ์	๙
ตัวอย่างวิธีสัมพันธ์	๑๐
วิธีสัมพันธ์	๑๑
๑. วิธีสัมพันธ์ปฐมาวิภัตติ	๑๑
๒. วิธีสัมพันธ์ทุติยาวิภัตติ	๑๗
๓. วิธีสัมพันธ์ตติยาวิภัตติ	๒๕
๔. วิธีสัมพันธ์จตุตถีวิภัตติ	๓๓
๕. วิธีสัมพันธ์ปัญจมีวิภัตติ	๓๘
๖. วิธีสัมพันธ์ฉัฏฐีวิภัตติ	๔๓
๗. วิธีสัมพันธ์สัตตมีวิภัตติ	๕๐
๘. วิธีสัมพันธ์กิริยา	๖๑
๙. วิธีสัมพันธ์นิบาต	๗๕
๑๐. วิธีสัมพันธ์ทั่วไป	๑๓๗
บรรณานุกรม	๑๔๘

หลักการสัมพันธ์

ความเกี่ยวเนื่องระหว่างบทหนึ่งกับอีกบทหนึ่ง

๑. วิธีสัมพันธ์ปฐมาวิภัตติ

อรรถ **สยกัตตา** เป็นต้น

ปุริโส คามำ คจฺฉติ.

[ปุริโส **สยกัตตา** ใน คจฺฉติ ...]

๒. วิธีสัมพันธ์ทุติยาวิภัตติ

อรรถ **อวุตตกัมมะ** เป็นต้น

สูโท **โอทนำ** ปจติ.

[... โอทนำ **อวุตตกัมมะ** ใน ปจติ ...]

๓. วิธีสัมพันธ์ตติยาวิภัตติ

อรรถ **กรณะ** เป็นต้น

กสฺสโก ทาตฺเตน วีหี ลุนาติ.

[... ทาตฺเตน **กรณะ** ใน ลุนาติ ...]

๔. วิธีสัมพันธ์จตุตถีวิภัตติ

อรรถ **สัมปทานะ** เป็นต้น

ปุริโส **ภิกฺขุสฺส** จีวรำ ททาติ.

[... ภิกฺขุสฺส **สัมปทานะ** ใน ททาติ ...]

๕. วิธีสัมพันธ์ปัญจมีวิภัตติ

อรรถ **อปาทานะ** เป็นต้น

คามา อเปนฺติ มุนโย.

[... คามา **อปาทานะ** ใน อเปนฺติ ...]

๖. วิธีสัมพันธ์ฉัฏฐีวิภัตติ

อรรถ **สามีสัมพันธะ** เป็นต้น

ภิกฺขุโน ปตฺโต.

[ภิกฺขุโน **สามีสัมพันธะ** ใน ปตฺโต ...]

๗. วิธีสัมพันธ์สัตตมีวิภัตติ

อรรถ **อาธาระ** เป็นต้น

ติเลสุ เตลำ อตฺถิ.

[... ติเลสุ **อาธาระ** ใน อตฺถิ ...]

๘. วิธีสัมพันธ์กิริยา

อรรถ **อาขยาตบท กัตตุวาจก** เป็นต้น

สูโท โอทนำ **ปจติ**.

[... ปจติ **อาขยาตบท กัตตุวาจก** ...]

๙. วิธีสัมพันธ์นิบาต

อรรถ **สมุจจยะ** เป็นต้น

ติสฺโส **จ** ผุสฺโส **จ** คจฺฉติ.

[จ สองศัพท์ **ปทสมุจจยัตถะ** ...]

๑๐. วิธีสัมพันธ์ทั่วไป

อรรถ **ตุลยาธิกรณวิเสสนะ** เป็นต้น

มหนฺโต ปุริโส.

[... มหนฺโต **ตุลยาธิกรณวิเสสนะ** ของ ปุริโส ...]

หลักการสัมพันธ์

สัมพันธ์ คือ ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างบทหนึ่งกับอีกบทหนึ่ง เหมือนความสัมพันธ์ในครอบครัวโดยความเป็นบุตรและบิดาเป็นต้น เช่นประโยคว่า

สูโท โอทนำ ปจติ. อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าว (พ่อครัวหุงข้าว)

สูโท เป็น **สยกัตตา** (ผู้ทำกิริยาเอง) ใน ปจติ

โอทนำ เป็น **อวุตตกัมมะ** (กรรมที่ไม่ถูก ติ วิภัตติ ใน ปจติ กล่าว) กล่าวคือ เป็นกรรมในกิริยา ปจติ ที่ประธานคือ (สูโท) เป็นผู้กระทำ

ปจติ เป็น **อาขยาตบท กัตตุวาจก** (อาขยาตกิริยาวาจกที่กล่าวถึงกัตตา กล่าวคือ เป็นกิริยาของสยกัตตา (สูโท) นั้น)

คำเชื่อมชื่อสัมพันธ์

บททั้งหลายที่มีชื่อสัมพันธ์ เช่น สยกัตตา อวุตตกัมมะ เป็นต้น นั้น เมื่อกล่าวการสัมพันธ์บทเหล่านั้น นิยมใช้ **คำเชื่อม ๓ คำ** คือ คำว่า **“ใน, ของ, เข้ากับ”** ดังนี้

๑. คำว่า **“ใน”** ใช้กับบทนามที่ประกอบด้วยวิภัตติทั้ง ๗ และบทกิริยาต่าง ๆ ทั้งอาขยาตและกิตก์ เช่น

ปุริโส มคฺคำ คจฺฉติ. อ.บุรุษ ย่อมไป สู่หนทาง

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา **ใน** คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, มคฺคำ สัมปาปุณียกัมมะ **ใน** คจฺฉติ

๒. คำว่า **“ของ”** ใช้กับบทวิเสสนะ วิเสสลาภี สัญญาวิเสสนะ อัพภันตรกิริยา และอิตถัมภูตะ เช่น

อยํ (สมโณ) โส ปุริโส. อ.สมณะ นี้ คือ อ.บุรุษ นั้น

สัมพันธ์ว่า อยํ วิเสสนะ **ของ** สมโณ ๆ ลิงคัตถะ, โส ปุริโส วิเสสลาภี **ของ** อยํ สมโณ

อคฺคิโต ภยํ อคฺคิภยํ. อ.ภัย จากไฟ ชื่อว่า อคฺคิภย

สัมพันธ์ว่า อคฺคิโต อปาทานะ ใน ภยํ ๆ ลิงคัตถะ, อคฺคิภยํ สัญญาวิเสสนะ **ของ** อคฺคิโต ภยํ

๓. คำว่า **“เข้ากับ”** ใช้กับบทนิบาตต่าง ๆ เช่น **จ, วา, อปิ, เอว, อิว, วิย, นาม** เป็นต้น และบทนามที่ประกอบด้วยตติยาวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **สห** และ **สทฺธึ** เช่น

คาถาปริโยสาเน พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.พราหมณ์ ด้วย อ.นางพราหมณี ด้วย ดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ในอนาคามิผล

สัมพันธ์ว่า คาถาปริโยสาเน กาลสัตตมี ใน ปติฏฺฐหึสุ, พฺราหฺมโณ ก็ดี พฺราหฺมณี ก็ดี สยกัตตา ใน ปติฏฺฐหึสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ **เข้ากับ** พฺราหฺมโณ และ พฺราหฺมณี, อนาคามิผเล วิสยาธาระ ใน ปติฏฺฐหึสุ

นิสีทิ ภควา สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน.

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ

สัมพันธ์ว่า ภควา สยกัตตา ใน นิสีทิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สทฺธึ ศัพท์ กิริยา-สมวายะ ใน นิสีทิ, ภิกฺขุสงฺเฆน สหัตถตติยา **เข้ากับ** สทฺธึ

นอกจากนี้ ยังมีคำเชื่อมอื่น ๆ คือ คำว่า **“และ, ก็ดี”** ใช้กล่าวเชื่อมหลาย ๆ บทที่สัมพันธ์กับบทเดียว เป็นต้น และ **“ๆ ไม้ยมก”** ใช้เขียนต่อท้ายบทที่กล่าวซ้ำ ๆ เช่น

เทสนาวสาเน กุมาโร จ กุมาริกา จ โสตาปนฺนา อเหสุ.

ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งพระเทศนา อ.กุมาร ด้วย อ.กุมาริกา ด้วย เป็นพระโสดาบันได้เป็นแล้ว

สัมพันธ์ว่า เทสนาวสาเน กาลสัตตมี ใน อเหสุ, กุมาโร **ก็ดี** กุมาริกา **ก็ดี** สยกัตตา ใน อเหสุ **ๆ** อาขยาตบท กัตตุวาจก, จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ กุมาโร **และ** กุมาริกา, โสตาปนฺนา วิกติกตฺตา ใน อเหสุ

อิมำ วิหารำ จาตุทฺทิสสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส เทมิ.

อ.ข้าพระองค์ ย่อมถวาย ซึ่งวิหารนี้ แก่หมู่แห่งภิกษุ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ผู้มาแล้วจากทิศ ๔

สัมพันธ์ว่า อหำ สยกัตตาใน เทมิ **ๆ** อาขยาตบท กัตตุวาจก, อิมำ วิเสสนะ ของ วิหารำ **ๆ** อวุตตกัมมะ ใน เทมิ, จาตุทฺทิสสฺส **ก็ดี** พุทฺธปฺปมุขสฺส **ก็ดี** วิเสสนะ ของ ภิกฺขุสงฺฆสฺส **ๆ** สัมปทานะ ใน เทมิ

ลำดับการสัมพันธ์

การสัมพันธ์บทต่าง ๆ นั้น มีลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. บทอาลปนะ	[ปุริส, กญฺเญ, จิตฺต, ภนฺเต, อาวุโส, อมฺโภ ...]
๒. บทนิบาตต้นข้อความ	[อโห, สเจ, อาม, กิร, ขลุ, สุทำ, หิ, จ, ปน, ตุ ...]
๓. บทกาลสัตตมี	[อถ, เอกทิวสำ, ตำขณำ, ตทา, อิทานิ, อชฺช, ...]
๔. บทวิเสสนะของประธาน	[มหนฺโต, สพฺโพ, โส, อยำ ... ที่อยู่หน้าบทประธาน]
๕. บทประธาน	[ปุริโส, ปุริสา ..., ตฺวำ, ตุมฺเห, อหำ, มยำ]
๖. บทกิริยาคุมพากย์	[คจฺฉติ ..., คโต ..., กรณีโย ..., กาตพฺโพ ..., สกฺกา]
๗. บทที่เหลือ	[สัมพันธ์จากข้างหน้าสุดไปจนหมดทั้งประโยค]

หมายเหตุ : หากไม่มีข้อ ๑ - ๔ ให้ข้ามลำดับไปสัมพันธ์ **ข้อ ๕** บทประธาน **ข้อ ๖** บทกิริยาคุมพากย์ และ **ข้อ ๗** บทที่เหลือ ตามลำดับจากข้างหน้าสุดไปจนถึงบทสุดท้าย



ตัวอย่างวิธีสัมพันธ์



อ.หญิง ท. เหล่านั้น ฟังแล้ว วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ของพระเถระ เลื่อมใสแล้ว ได้กระทำแล้ว ซึ่งการบูชาซึ่งธรรม ด้วยร้อยแห่งผ้าสไบเฉียง ท. ห้า ในวันหนึ่ง

ตา วิเสสนะ ของ **อิตฺถิโย** ๆ สยกัตตา ใน **อกำสุ** ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **เอกทิวสำ** ทุติยากาล-สัตตมี ใน **อกำสุ**, **เถรสฺส** สามีสัมพันธะ ใน **ธมฺมกถำ** ๆ อวุตตกัมมะ ใน **สุตฺวา** ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน **ปสีทิตฺวา** ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน **อกำสุ**, **ปญฺจหิ** วิเสสนะ ของ **อุตฺตราสงฺคสเตหิ** ๆ กรณะ ใน **อกำสุ**, **ธมฺมปูชำ** อวุตตกัมมะ ใน **อกำสุ**

วิธีสัมพันธ์

ต่อไปนี้ จะแสดงวิธีสัมพันธ์บทต่าง ๆ โดยจำแนกออกเป็น ๑๐ กลุ่ม คือ

๑. วิธีสัมพันธ์ปฐมาวิภัตติ
๒. วิธีสัมพันธ์ทุติยาวิภัตติ
๓. วิธีสัมพันธ์ตติยาวิภัตติ
๔. วิธีสัมพันธ์จตุตถีวิภัตติ
๕. วิธีสัมพันธ์ปัญจมีวิภัตติ
๖. วิธีสัมพันธ์ฉัฏฐีวิภัตติ
๗. วิธีสัมพันธ์สัตตมีวิภัตติ
๘. วิธีสัมพันธ์กิริยา
๙. วิธีสัมพันธ์นิบาต
๑๐. วิธีสัมพันธ์ทั่วไป

๑. วิธีสัมพันธ์ปฐมาวิภัตติ

บทที่ลงปฐมาวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ “**กิริยา**”

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เป็นผู้ทำกิริยาเอง เป็นประธานในประโยค **กัตตุวาจก**	**สยกัตตา, สุทธกัตตา**
๒.	เป็นผู้ใช้ผู้อื่นให้ทำกิริยา เป็นประธานในประโยค **เหตุกัตตุ-วาจก**	**เหตุกัตตา**
๓.	เป็นผู้ถูกกิริยากล่าวถึง เป็นประธานในประโยค **กัมมวาจก** และ **เหตุกัมมวาจก**	**วุตตกัมมะ**
๔.	ลงในอรรถของนามศัพท์ เป็นประธานในประโยค **ลิงคัตถะ**	**ลิงคัตถะ**
๕.	ประธานในประโยค **อุปมาลิงคัตถะ**	**อุปมาลิงคัตถะ**
๖.	**ตุ ปัจจัย** ลงในอรรถ **ปฐมาวิภัตติ**	**ตุมัตถกัตตา**
๗.	เป็นกัตตาที่เปลี่ยนแปลง แปลว่า **เป็น...**	**วิกติกัตตา**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. สยกัตตา

สยกัตตา คือ ผู้ทำกิริยาเอง โดยไม่มีใครมากระตุ้น หรือใช้ให้ทำ บางแห่งเรียกว่า **สุทธกัตตา** (กัตตาล้วน ๆ) บ้าง, เรียกว่า **สัปปธานกัตตา** (กัตตาที่ทำกิริยาโดยมีตนเป็นประธาน) บ้าง, เรียกว่า **วุตตกัตตา** (กัตตาที่ถูกกิริยากล่าวถึง) บ้าง ได้แก่บทประธานในประโยคกัตตุวาจกนั่นเอง เช่น

ปุริโส คามํ คจฺฉติ. **อ.บุรุษ** ย่อมไป สู่หมู่บ้าน

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **ปุริโส** เป็นกัตตาผู้ทำกิริยาการไปเอง ไม่มีใครมาสั่ง หรือขอร้องให้ไป

สัมพันธ์ว่า **ปุริโส สยกัตตา** ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, คามํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺฉติ

๒. เหตุกัตตา

เหตุกัตตา คือ กัตตาที่เป็นเหตุให้คนอื่นทำกิริยาได้ เรียกว่า **ปโยชกกัตตา** บ้าง กล่าวคือ เป็นผู้ทำกิริยา **“ใช้”** และเป็นเหตุให้คนอื่นทำกิริยา **“ไป”** เป็นต้น ได้แก่กัตตาที่ใช้ผู้อื่นให้ทำกิริยาและเป็นบทประธานในประโยคเหตุกัตตุวาจก เช่น

สามิโก ปุริสํ คามํ คจฺฉาเปติ. **อ.นาย** ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน

สัมพันธ์ว่า **สามิโก เหตุกัตตา** ใน คจฺฉาเปติ ๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก, ปุริสํ การิตกัมมะ ใน คจฺฉาเปติ, คามํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺฉาเปติ

(หรือสัมพันธ์ ปุริสํ ว่าเป็นการิตกัมมะ ของ ณาเป ปัจจัย ใน คจฺฉาเปติ, คามํ ธาตุกัมมะ ของ คมุ ธาตุ ใน คจฺฉาเปติ)

๓. วุตตกัมมะ

วุตตกัมมะ คือ กรรมที่ถูกบทกิริยาอาขยาตหรือกิตก์กล่าวถึง เป็นบทประธานของประโยคกัมมวาจกและประโยคเหตุกัมมวาจก มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อภิหิตกรรม**

ตัวอย่าง ประโยคกัมมวาจก

ปุริเสน **คาโม** คจฺฉียเต. **อ.หมู่บ้าน** อันบุรุษ ย่อมไป

สัมพันธ์ว่า **คาโม วุตตกัมมะ** ใน คจฺฉียเต ๆ อาขยาตบท กัมมวาจก, ปุริเสน อนภิหิตกัตตา ใน คจฺฉียเต

ตัวอย่าง ประโยคเหตุกัมมวาจก

สามิเกน **ปุริโส** คามํ คจฺฉาปียเต. **อ.บุรุษ** อันนาย ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน

สัมพันธ์ว่า **ปุริโส วุตตกัมมะ** ใน คจฺฉาปียเต ๆ อาขยาตบท เหตุกัมมวาจก, สามิเกน อนภิหิตกัตตา ใน คจฺฉาปียเต, คามํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺฉาปียเต

๔. ลิงคัตถะ

ลิงคัตถะ คือ อรรถของนามศัพท์ ใช้ในกรณีที่เป็น**วลีไม่มีกิริยาคุมพากย์** เช่น

ภิกฺขุโน **ปตฺโต**. **อ.บาตร** ของภิกษุ

สัมพันธ์ว่า ภิกฺขุโน สามีสัมพันธะ ใน **ปตฺโต ๆ ลิงคัตถะ**

ประโยคที่ประธานสัมพันธ์เป็นลิงคัตถะเช่นนี้ เรียกว่า ประโยคลิงคัตถะ

๕. อุปมาลิงคัตถะ

อุปมาลิงคัตถะ คือ อรรถของนามศัพท์ที่เป็นบทเปรียบเทียบ ได้แก่**บทประธานในประโยคเปรียบเทียบ** (ประโยคอุปมา) ที่มี **วิย อิว** เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปมาโชตกศัพท์ เช่น

โส (โฆสโก) เสฏฺฐิโน อกฺขิมฺหิ **กณฺฏโก** วิย ขายิ.

อ.นายโฆสกะนั้น ปรากฏแล้ว แก่เศรษฐี ราวกะ **อ.หนาม** ที่นัยน์ตา

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ โฆสโก ๆ สยกัตตา ใน ขายิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เสฏฺฐิโน สัมปทานะ ใน ขายิ, อกฺขิมฺหิ วิสยาธาระ ใน **กณฺฏโก ๆ อุปมาลิงคัตถะ**, วิย ศัพท์อุปมาโชตกะ เข้ากับ อกฺขิมฺหิ กณฺฏโก

๖. ตุมัตถกัตตา

ตุมัตถกัตตา คือ บทที่ลง **ตุ** ปัจจัย ในอรรถปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นบทกัตตาและเป็นประธานในประโยคกัตตุวาจก แปลว่า **“อ.อัน...** (อันว่าอัน...)” เช่น

อิทานิ เตสๆ (ชนานๆ) มยา อุปการๆ **กาตุ** วฏฺฏติ.

ในกาลนี้ **อ.อัน-** อันเรา **-กระทำ** ซึ่งอุปการะ แก่ชน ท. เหล่านั้น ย่อมควร

สัมพันธ์ว่า อิทานิ กาลสัตตมี ใน วฏฺฏติ, **กาตุ ตุมัตถกัตตา** ใน วฏฺฏติ ๆ อาขยาต-บท กัตตุวาจก, เตสๆ วิเสสนะ ของ ชนานๆ ๆ สัมปทานะ ใน กาตุ, มยา อนภิหิตกัตตา ใน กาตุ, อุปการๆ อวุตตกัมมะ ใน กาตุ

๗. วิกติกัตตา

วิกติกัตตา คือ กัตตาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แปลว่า **“เป็น...”** ส่วนบทนามที่เป็นกัตตาเดิมที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง เรียกว่า **ปกติกัตตา** แปลว่า **“อ....** (อันว่า...)” เช่น

ทารโก **สามเณโร** โหติ. อ.เด็กชาย **เป็นสามเณร** ย่อมเป็น

ในตัวอย่างนี้ บทว่า ทารโก เป็นปกติกัตตาที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนบทว่า **สามเณโร** เป็นวิกติกัตตาที่เปลี่ยนแปลงจากเด็กชาวบ้านเป็นนักบวชคือสามเณร

สัมพันธ์ว่า ทารโก ปกติกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สามเณโร วิกติ-กัตตา** ใน โหติ

(บาลีสนามหลวงนิยมสัมพันธ์ ทารโก ว่าเป็นสยกัตตา ใน โหติ)

แบบฝึกหัดทบทวน

ตอนที่ ๑ จงตอบคำถามต่อไปนี้ให้ถูกต้อง

๑. สัมพันธ์ คือ.....

พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ. แปลว่า.....

แต่ละบทมีความสัมพันธ์กัน ดังนี้.....

.....

.....

.....

๒. การสัมพันธ์บทต่าง ๆ มีลำดับ ดังนี้.....

.....

.....

๓. สยกัตตา คือ.....

ทาริกา ภตฺตํ ปจติ. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. วุตตกัมมะ คือ.....

สูเทน โอทโน ปจฺจเต. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. เหตุกัตตา คือ.....

สามิโก สูทํ โอทนํ ปาเจติ. แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

ตอนที่ ๒ จงแปลโดยพยัญชนะและสัมพันธ์ประโยคต่อไปนี้ให้ถูกต้อง

๑. เทฺว อกฺขีนิ ทีปสิขา วิย วิชฺฌายึสุ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

[ทีปสิขา - เปลวแห่งประทีป, วิชฺฌายึสุ = วิ + เฌ ทิตฺติยํ (สว่าง) + อุ ุ - ดับแล้ว]

๒. มยา อิเธว วสิตุ วฏฺฏติ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

[เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ อิธ, วฏฺฏติ = วฏฺ วตฺตเน (สมควร) + อ + ติ]

๓. ตฺวํ มม ธีตา อสิ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. เทวิ ตฺวํ (ปุคฺคลํ) อตฺตโน ญาติคณํ ปกฺโกสาเปหิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

[ป + กุส อวฺหาเน (ร้องเรียก) + ณาเป + หิ]

๕. ตาต มยา สตฺถุ ธมฺมเทสนา สุตา.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

[สุตา = สุ สวเณ (ฟัง) + ต + อา - ฟังแล้ว เป็น กิตบท]

๒. วิธีสัมพันธ์ทุติยาวิภัตติ

บทที่ลงทุติยาวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **“กิริยา, นาม, อัพยยะ”**

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เป็นกรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง แปลว่า **ซึ่ง...**	**อวุตตกัมมะ**
๒.	เป็นกรรมที่ถูกกิริยาของกัตตาเข้าถึง แปลว่า **ซึ่ง..., สู่...**	**สัมปาปุณียกัมมะ**
๓.	เป็นกรรมของการิตปัจจัย เป็นผู้ถูกใช้ให้กระทำ แปลว่า **ยัง...**	**การิตกัมมะ**
๔.	เป็นการประกอบอย่างต่อเนื่องโดยกาลเวลาและระยะทาง แปลว่า **สิ้น..., ตลอด...**	**อัจจันตสังโยคะ**
๕.	เป็นกรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึงโดยความเป็นประธาน แปลว่า **กะ..., เฉพาะ...**	**อกถิตกัมมะ**
๖.	เป็นบททำกิริยาให้วิเศษขึ้น แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต	**กิริยาวิเสสนะ**
๗.	เป็นกรรมที่ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไป แปลว่า **ให้เป็น...**	**วิกติกัมมะ**
๘.	ลงในอรรถ **ตติยาวิภัตติ** แปลว่า **ด้วย...**	**ทุติยากรณะ**
๙.	ลงในอรรถ **ปัญจมีวิภัตติ** แปลว่า **จาก...**	**ทุติยาอปาทานะ**
๑๐.	ลงในอรรถ **ฉัฏฐีวิภัตติ** แปลว่า **แห่ง...**	**ทุติยาสัมพันธะ**
๑๑.	ลงในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ** แปลว่า **ใน...**	**ทุติยาอาธาระ** หรือ **ทุติยากาลสัตตมี**



อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. อวุตตกัมมะ

อวุตตกัมมะ คือ กรรมที่ไม่ถูกบทกิริยาอาขยาตหรือกิตก์กล่าวถึง ได้แก่บทที่ทำหน้าที่เป็นกรรมในประโยคกัตตุวาจก ซึ่งประกอบด้วยทุติยาวิภัตติ แปลว่า **“ซึ่ง...”** มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อนภิหิตกัมมะ** เช่น

สูโท **โอทนำ** ปจติ. อ.พ่อครัว ย่อมหุง **ซึ่งข้าว**

สัมพันธ์ว่า สูโท สยกัตตา ใน ปจติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **โอทนำ อวุตตกัมมะ** ใน ปจติ

๒. สัมปาปุณียกัมมะ

สัมปาปุณียกัมมะ คือ กรรมที่ถูกกิริยาของกัตตาเข้าถึง ได้แก่กรรมของกิริยาที่เกี่ยวกับการไป แปลว่า **“สู่...”** เช่น

ปุริโส **คามำ** คจฺฉติ. อ.บุรุษ ย่อมไป **สู่หมู่บ้าน**

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **คามำ สัมปาปุณีย-กัมมะ** ใน คจฺฉติ

๓. การิตกัมมะ

การิตกัมมะ คือ กรรมของการิตปัจจัย เป็นกรรมที่ถูกใช้ให้กระทำ อาจจะเป็นการบังคับ ขอร้อง หรือเกื้อกูลแก่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แปลว่า **“ยัง...”** เช่น

สามิโก **ปุริสำ** คามำ คจฺฉาเปติ. อ.นาย **ยังบุรุษ** ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน

สัมพันธ์ว่า สามิโก เหตุกัตตา ใน คจฺฉาเปติ ๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก, **ปุริสำ การิตกัมมะ** ใน คจฺฉาเปติ, คามำ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺฉาเปติ

(หรือสัมพันธ์ ปุริสำ ว่าเป็นการิตกัมมะ ของ ณาเป ปัจจัย ใน คจฺฉาเปติ, คามำ ธาตุกัมมะ ของ คมุ ธาตุ ใน คจฺฉาเปติ)

๔. อัจจันตสังโยคะ

อัจจันตสังโยคะ คือ การประกอบอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วง แปลว่า **“สิ้น..., ตลอด...”** หมายความว่า สภาพของ *ทัพพะ* คือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ มีข้าวเป็นต้น, *คุณ* คือคำแสดงคุณลักษณะ มีความน่ารื่นรมย์เป็นต้น, และ *กิริยา* คือคำแสดงอาการ มีการไปเป็นต้นที่ยังเป็นไป (มีอยู่) ตลอดกาลเวลา หรือตลอดระยะทาง โดยไม่หมดไป (ขาดช่วงลง) ในระหว่างที่กล่าวถึง

อัจจันตสังโยคะ นั้น จำแนกเป็น ๒ ประการ คือ

๑. กาลอัจจันตสังโยคะ การประกอบอย่างต่อเนื่องโดยกาล เช่น

ทารโก **ติยามํ** สยติ. อ.เด็กชาย ย่อมนอน **ตลอดสามยาม**

สัมพันธ์ว่า ทารโก สยกัตตา ใน สยติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ติยามํ อัจจันต-สังโยคะ** ใน สยติ ๆ

(หรือสัมพันธ์ว่า ติยามํ กาลอัจจันตสังโยคะ, สยติ กาลอัจจันตสังโยควันตะ (มีกาลอัจจันตสังโยคะ)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

พุทฺโธ **เตมาสํ** อภิธมฺมํ เทเสสิ.

อ.พระพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม **ตลอดสามเดือน**

สัมพันธ์ว่า พุทฺโธ สยกัตตา ใน เทเสสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก **เตมาสํ อัจจันต-สังโยคะ** ใน เทเสสิ, อภิธมฺมํ อวุตตกัมมะ ใน เทเสสิ



๒. อัทธาอัจจันตสังโยคะ การประกอบอย่างต่อเนื่องโดยระยะทาง เช่น

โยชนำ ทีโฆ ปพฺพโต. อ.ภูเขา อันยาว **ตลอดโยชน์**

สัมพันธ์ว่า **โยชนำ อัจจันตสังโยคะ** ใน ทีโฆ ๆ วิเสสนะ ของ ปพฺพโต ๆ ลิงคัตถะ

(หรือสัมพันธ์ว่า โยชนำ อัทธาอัจจันตสังโยคะ, ทีโฆ อัทธาอัจจันตสังโยควันตะ (มีอัทธาอัจจันตสังโยคะ) และตุลยาธิกรณวิเสสนะ ใน ปพฺพโต, ปพฺพโต ลิงคัตถะ)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

กาโก นาม ทาโส เอกทิวสำ **สฏฺฐิโยชนานิ** คจฺฉติ.

อ.ทาส ชื่อว่ากากะ ย่อมไป **สิ้นโยชน์หกสิบ ท.** ในวันหนึ่ง

สัมพันธ์ว่า นาม ศัพท์ สัญญาโชตกะ เข้ากับ กาโก ๆ วิเสสนะ ของ ทาโส ๆ สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอกทิวสำ ทุติยากาลสัตตมี ใน คจฺฉติ, **สฏฺฐิโยชนานิ อัจจันตสังโยคะ** ใน คจฺฉติ

๕. อกถิตกัมมะ

อกถิตกัมมะ คือ กรรมที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึงโดยความเป็นประธาน แปลว่า **“สู่..., กะ...”** เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อปธานกรรม** กรรมรอง (กรรมช่วย) ได้แก่กรรมที่มิได้เป็นกรรมของกิริยานั้นโดยตรง

ส่วนกรรมที่ถูกกล่าวถึงโดยความเป็นประธาน เรียกว่า **กถิตกัมมะ** แปลว่า **“ซึ่ง...”** เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปธานกรรม** กรรมหลัก คือกรรมที่รองรับกิริยาโดยตรง เช่น

อชปาโล อชำ **คามำ** เนติ. อ.คนเลี้ยงแพะ ย่อมนำไป ซึ่งแพะ **สู่หมู่บ้าน**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **คามำ** สู่หมู่บ้าน เป็น**อกถิตกัมมะ** (กรรมรอง) เพราะเป็นเหตุ[เป็นสถานที่]ให้เกิดกิริยาการนำไป ส่วนบทว่า อชำ ซึ่งแพะ เป็นกถิตกรรม (กรรมหลัก) เพราะเป็นสิ่งที่ถูกนำไปโดยตรง

สัมพันธ์ว่า อชปาโล สยกัตตา ใน เนติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อชำ กถิตกัมมะ ใน เนติ, **คามำ อกถิตกัมมะ** ใน เนติ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า อชำ อวุตตกัมมะ ใน เนติ, คามำ สัมปาปุณียกัมมะ ใน เนติ)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

โคปาโล **คาวึ** ขีรํ ทุหติ. อ.คนเลี้ยงวัว ย่อมรีด ซึ่งน้ำนม **กะแม่วัว**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **คาวึ** กะแม่วัว เป็น**อกถิตกรรม** (กรรมรอง) เพราะเป็นเหตุให้เกิดกิริยาการรีดน้ำนม ส่วนบทว่า ขีรํ เป็นกถิตกรรม (กรรมหลัก) เพราะเป็นสิ่งที่ถูกรีดโดยตรง

สัมพันธ์ว่า โคปาลโก สยกัตตา ใน ทุหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **คาวึ อกถิต-กัมมะ** ใน ทุหติ, ขีรํ กถิตกัมมะ ใน ทุหติ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ ขีรํ ว่าเป็น อวุตตกัมมะ ใน ทุหติ)

๖. กิริยาวิเสสนะ

กิริยาวิเสสนะ คือ บทที่ทำกิริยาให้วิเศษขึ้น เป็นคำขยายกิริยาให้แตกต่างออกไป ในเวลาแปลไม่ต้องออกสำเนียงอายตนิบาต เช่น

ทารโก **สุขํ** สยติ. อ.เด็กชาย ย่อมนอน **สบาย** (เป็นสุข)

สัมพันธ์ว่า ทารโก สยกัตตา ใน สยติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สุขํ กิริยาวิเสสนะ** ใน สยติ

๗. วิกติกัมมะ

วิกติกัมมะ คือ กรรมที่ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เรียกว่า **วิกรณียกัมมะ** บ้าง แปลว่า **“ให้เป็น...”** โดยทั่วไปจะประกอบคู่กับ **ปกติกัมมะ** คือ กรรมเดิมที่ยังมิได้เปลี่ยนแปลง เช่น

ปุริโส กฏฺฐํ **องฺคารํ** กโรติ. อ.บุรุษ ย่อมกระทำ ซึ่งฟืน **ให้เป็นถ่าน**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า กฏฺฐํ เป็นปกติกัมมะ คือฟืนที่ยังไม่ได้เปลี่ยนเป็นถ่าน ส่วน **องฺคารํ** เป็น**วิกติกัมมะ** คือถ่านที่ถูกทำให้เปลี่ยนไปจากสภาพเดิม

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน กโรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, กฏฺฐํ ปกติกัมมะ ใน กโรติ, **องฺคารํ วิกติกัมมะ** ใน กโรติ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ กฏฺฐํ ว่าเป็น อวุตตกัมมะ ใน กโรติ)

๘. ทุติยากรณะ

ทุติยากรณะ คือ ทุติยาวิภัตติที่ลงในอรรถตติยาวิภัตติ แปลว่า **“ด้วย...”** เช่น

สเจ **มํ** นาลปิสฺสติ. ถ้าว่า อ.บุคคลนั้น จักไม่พูด **กับด้วยเรา** ไซร้

สัมพันธ์ว่า สเจ ปริกัปปัตถะ โส วิเสสนะ ของ ปุคฺคโล ๆ สยกัตตา ใน อาลปิสฺสติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **มํ ทุติยากรณะ** ใน อาลปิสฺสติ, น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน อาลปิสฺสติ

๙. ทุติยาอปาทานะ

ทุติยาอปาทานะ คือ ทุติยาวิภัตติที่ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ แปลว่า **“จาก...”** เช่น

ทูรํ **คามํ** อาคโต. อ.บุรุษ มาแล้ว **จากหมู่บ้าน** อันไกล

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา คโต ๆ กิตบท กัตตุวาจก, ทูรํ วิเสสนะ ของ คามํ, **คามํ ทุติยาอปาทานะ** ใน อาคโต

๑๐. ทุติยาสัมพันธะ

ทุติยาสัมพันธะ คือ ทุติยาวิภัตติที่ลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ ในที่ประกอบด้วย **อนฺตรา** (ในระหว่าง), **อภิโต** (ในภายใน), **ปริโต** (ในที่โดยรอบ), **ปติ** (ในที่ใกล้) และ **ปฏิภาติ** (ย่อมปรากฏ) แปลว่า **“แห่ง...”** เช่น

อนฺตรา จ **ราชคหํ** อนฺตรา จ **นาฬนฺทํ** อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน (โหติ).

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เสด็จดำเนินไปแล้วสู่หนทางไกล ในระหว่าง **แห่งเมืองราชคฤห์** ด้วย ในระหว่าง **แห่งเมืองนาฬันทา** ด้วย ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ภควา สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อนฺตรา สองศัพท์ อาธาระ ใน อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน, จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ อนฺตรา ราชคหํ และ อนฺตรา นาฬนฺทํ, **ราชคหํ** ก็ดี **นาฬนฺทํ** ก็ดี **ทุติยาสามีสัมพันธะ** ใน อนฺตรา, อทฺธาน-มคฺคปฺปฏิปนฺโน วิกติกัตตา ใน โหติ

ตัวอย่างประโยคอื่น ๆ เช่น อภิโต **คามํ** วสติ (ย่อมอยู่ ในภายใน **แห่งหมู่บ้าน**), ปริโต **คามํ** วสติ (ย่อมอยู่ ในที่โดยรอบ **แห่งหมู่บ้าน**), **นทึ เนรญฺชรํ** ปติ (ในที่ใกล้ **แห่งแม่น้ำชื่อว่าเนรัญชรา**), อุปมา **มํ** ปฏิภาติ (อ.อุปมา ย่อมปรากฏ [ในญาณ] **ของเรา**)

๑๑. ทุติยาอาธาระ, ทุติยากาลสัตตมี

ทุติยาอาธาระ คือ ทุติยาวิภัตติที่ลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า **“ใน..., บน...”** ถ้าเกี่ยวกับกาลเวลา เรียกชื่อสัมพันธ์ว่า **ทุติยากาลสัตตมี** แปลว่า **“ใน...”** เช่น

คามํ จรติ. อ.บุคคล ย่อมเที่ยวไป **ในหมู่บ้าน**

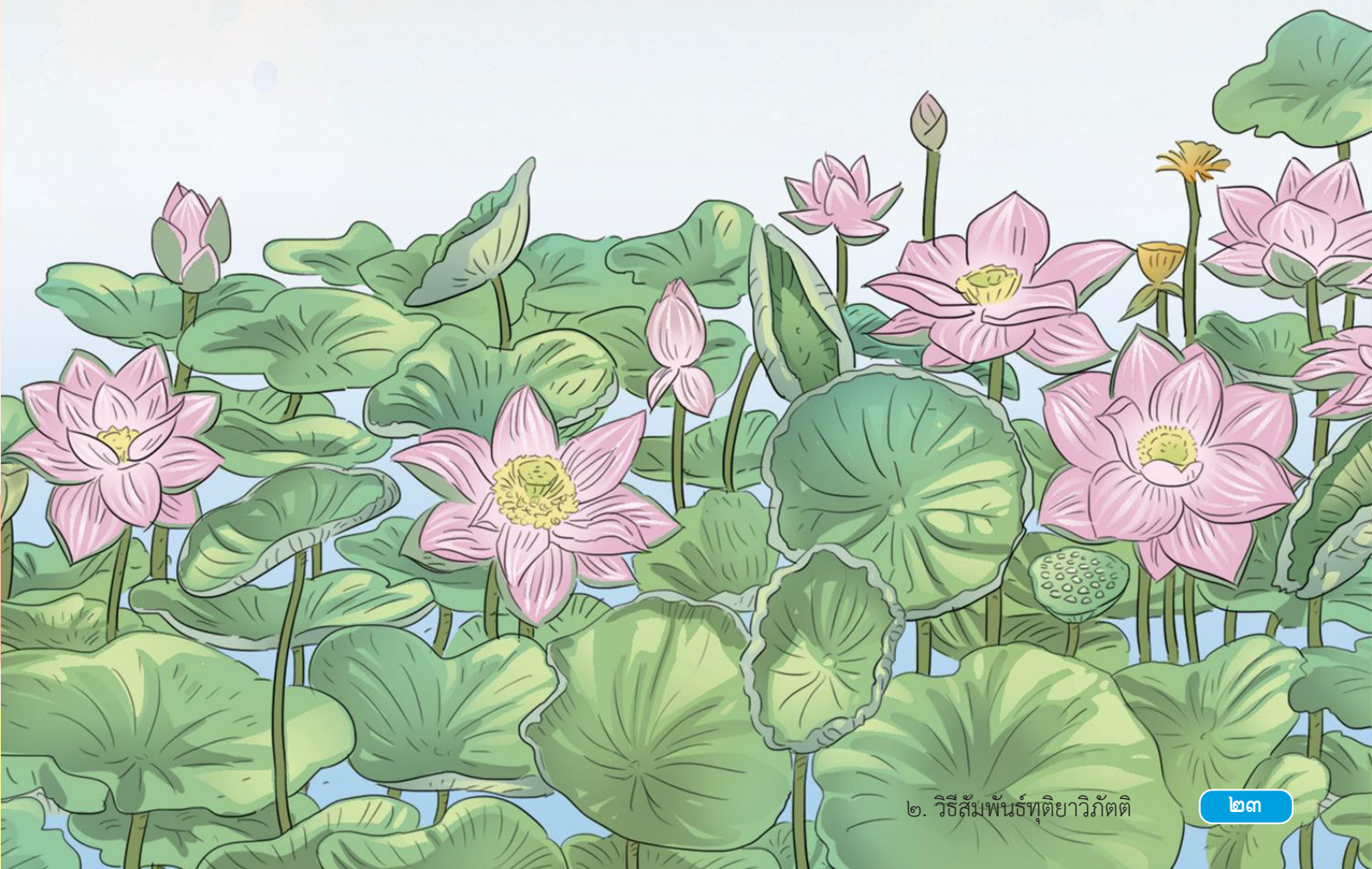
สัมพันธ์ว่า ปุคฺคโล สยกัตตา ใน จรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **คามํ ทุติยาอาธาระ** ใน จรติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน.

ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ ในพระเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี

สัมพันธ์ว่า ภควา สยกัตตา ใน วิหรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอกํ วิเสสนะ ของ **สมยํ ๆ ทุติยากาลสัตตมี** ใน วิหรติ, สาวตฺถิยํ สมีปาธาระ ใน วิหรติ, เชตวเน วิสยาธาระ ใน วิหรติ



แบบฝึกหัดทบทวน

จงตอบคำถาม แปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. วิกติกัมมะ คือ.....

(สุวณฺณกาโร) สุวณฺณํ กฏฺกํ กโรติ. [กฏก - กำไลมือ]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. อกถิตกัมมะ คือ.....

ภควา ภิกฺขู เอตทโวจ. [เอตๆ (วจนำ), อโวจ = อ อาคม + วจ วิยตฺติยำ วาจายำ (กล่าว) + อา]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. อัจจันตสังโยคะ คือ.....

ภควา ตโย มาเส อภิธมฺมำ เทเสสิ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. อวุตตกัมมะ คือ.....

ราชา ภิกฺขุสหสฺส สตฺตาหำ ทานำ อทาสิ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. การิตกัมมะ คือ.....

ภนฺเต อิทานิ มำ อนุกมฺปาย เอกวารำ ปพฺพาเชถ. [ปพฺพาเชถ = ป + วช คติมฺหิ + เณ + ถ]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. วิธีสัมพันธ์ตติยาวิภัตติ

บทที่ลงตติยาวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **“กิริยา, นาม, นิบาต”**

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เป็นเครื่องมือกระทำของบทกัตตา แปลว่า **ด้วย...**	**กรณะ**
๒.	ลงในอรรถวิเสสนะขยายบทอื่น แปลว่า **ด้วย..., โดย..., ตาม...**	**ตติยาวิเสสนะ**
๓.	เป็นกัตตาที่ไม่ถูกกิริยากล่าวถึง แปลว่า **อัน...**	**อนภิหิตกัตตา**
๔.	เป็นเหตุของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง แปลว่า **เพราะ...**	**เหตุ**
๕.	เป็นเครื่องสังเกตผู้ถึงลักษณะที่แปลกไปจากธรรมดา แปลว่า **มี..., ด้วยทั้ง...**	**อิตถัมภูตลักขณะ (อิตถัมภูตะ)**
๖.	ลงในที่ประกอบกับ **สห** ศัพท์ เป็นต้น แปลว่า **ด้วย...**	**สหัตถตติยา**
๗.	ลงในอรรถ **ปฐมาวิภัตติ** แปลว่า **อันว่า...**	**ตติยาปัจจัตตะ**
๘.	ลงในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ** แปลว่า **ซึ่ง...**	**ตติยากัมมะ**
๙.	ลงในอรรถ **ปัญจมีวิภัตติ** แปลว่า **จาก...**	**ตติยาอปาทานะ**
๑๐.	ลงในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ** แปลว่า **ใน...**	**ตติยาอาธาระ** หรือ **ตติยากาลสัตตมี**



อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. กรณะ

กรณะ คือ บทที่เป็นเครื่องมือในการทำกิริยาของบทกัตตา แปลว่า **“ด้วย...”** เช่น

กสฺสโก **ทาตฺเตน** วีหึ ลุนาติ. อ.ชาวนา ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าว **ด้วยเคียว**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **ทาตฺเตน** ด้วยเคียว เป็นเครื่องมือในการทำกิริยาเกี่ยวข้าวของชาวนา คือเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ชาวนาเกี่ยวข้าวให้สำเร็จได้นั่นเอง

สัมพันธ์ว่า กสฺสโก สยกัตตา ใน ลุนาติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ทาตฺเตน กรณะ** ใน ลุนาติ, วีหึ อวุตตกัมมะ ใน ลุนาติ

๒. ตติยาวิเสสนะ

ตติยาวิเสสนะ คือ ตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถวิเสสนะ ทำหน้าที่ขยายบทอื่น เป็นบทวิเสสนะที่มีวิภัตติต่างกับวิเสสยะ เรียกว่า **ภินนาธิกรณวิเสสนะ** แปลว่า **“ด้วย..., โดย..., ตาม...”** ส่วนบทวิเสสยะของวิเสสนะประเภทนี้ เรียกว่า **ภินนาธิกรณวิเสสยะ** เช่น

โคตฺเตน โคตโม นาโถ. อ.พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าโคตมะ **โดยโคตร**

สัมพันธ์ว่า **โคตฺเตน ตติยาวิเสสนะ** ใน โคตโม ๆ สัญญาวิเสสนะ ของ นาโถ ๆ ลิงคัตถะ

หรือสัมพันธ์ว่า **โคตฺเตน ภินนาธิกรณวิเสสนะ** ใน โคตโม ๆ ภินนาธิกรณวิเสสยะ และสัญญาวิเสสนะ ของ นาโถ ๆ ลิงคัตถะ

นอกจากนั้น บทวิเสสนะนี้ยังแปลว่า **“ด้วย..., โดย..., กับ...”** ตามความเหมาะสม แต่ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการทำกิริยา (กรณะ) เช่น

มาเสน ปุพฺโพ. อ.ผู้ก่อน **โดยเดือน**

สัมพันธ์ว่า **มาเสน ตติยาวิเสสนะ** ใน ปุพฺโพ ๆ ลิงคัตถะ

๓. อนภิหิตกัตตา

อนภิหิตกัตตา คือ กัตตาที่ไม่ถูกอาขยาตวาจกหรือกิตก์วาจกในประโยคกัมมวาจกกล่าวถึง ได้แก่บทที่ประกอบด้วยตติยาวิภัตติซึ่งทำหน้าที่เป็นกัตตาในประโยคกัมมวาจก เรียกว่า **อวุตตกัตตา** บ้าง แปลว่า **“อัน...”** เช่น

สูเทน โอทโน ปจฺจเต. อ.ข้าว **อันพ่อครัว** ย่อมหุง

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **สูเทน** อันพ่อครัว เป็นอนภิหิตกัตตาที่ไม่ถูกกัมมวาจก คือ ปจฺจเต กล่าวถึง ส่วน ปจฺจเต เป็นกัมมวาจกที่กล่าวถึงกรรม คือ โอทโน

สัมพันธ์ว่า โอทโน วุตตกัมมะ ใน ปจฺจเต ๆ อาขยาตบท กัมมวาจก, **สูเทน อนภิหิตกัตตา** ใน ปจฺจเต

๔. เหตุ

เหตุ คือ เหตุของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง แปลว่า **“เพราะ...”** เช่น

อนฺเนน วสติ. อ.บุรุษ ย่อมอยู่ **เพราะข้าว**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **อนฺเนน** เพราะข้าว เป็นเหตุให้กิริยา “อยู่” สำเร็จ จึงเรียกว่า **เหตุ**, ส่วนกิริยา “อยู่” (วสติ) เป็นผลของเหตุนั้น

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน วสติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อนฺเนน เหตุ** ใน วสติ (วสติ ผล)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

กมฺมุนา โหติ พฺราหฺมโณ. อ.บุคคล เป็นผู้ประเสริฐ **เพราะกรรม** ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ปุคฺคโล สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **กมฺมุนา เหตุ** ใน โหติ, พฺราหฺมโณ วิกติกัตตา ใน โหติ

๕. อิตถัมภูตลักขณะ (อิตถัมภูตะ)

อิตถัมภูตลักขณะ คือ เครื่องสังเกตของบุคคลผู้ถึงลักษณะอย่างนี้ หมายถึงลักษณะพิเศษหรือความแปลกไปจากธรรมดาทั้งดีและไม่ดีของบุคคลเป็นต้น ให้ลงตติยาวิภัตติในศัพท์ที่แสดงลักษณะพิเศษนั้น เพื่อเป็นเครื่องจดจำ หรือทำให้ต่างจากบุคคลอื่น แปลว่า **“มี..., ด้วยทั้ง...”** ส่วนผู้ที่ถูกสังเกตลักษณะดังกล่าวนั้น เรียกว่า **อิตถัมภูตลักขยะ** เช่น

สา กาลี *ภิณฺเนน* ***สีเสน*** *ปคฺฆรนฺเตน* ***โลหิเตน*** ปฏิวิสฺสกานำ อุชฺฌาเปสิ.

อ.นางกาลี นั้น **มีศีรษะ** *อันแตกแล้ว* **มีเลือด** *อันไหลออกอยู่* โพนทะนาแล้วแก่หญิง ท. ผู้คุ้นเคยกัน

สัมพันธ์ว่า สา วิเสสนะ ของ กาลี ๆ สยกัตตา ใน อุชฺฌาเปสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, *ภิณฺเนน วิเสสนะ ของ* ***สีเสน ๆ อิตถัมภูตลักขณะ*** *ใน กาลี ๆ อิตถัมภูตลักขยะ, ปคฺฆรนฺเตน วิเสสนะ ของ* ***โลหิเตน ๆ อิตถัมภูตลักขณะ*** *ของ กาลี ๆ อิตถัมภูตลักขยะ,* ปฏิวิสฺสกานำ วิเสสนะ ของ อิตฺถีนำ ๆ สัมปทานะ ใน อุชฺฌาเปสิ

(หรือสัมพันธ์ว่า ... สีเสน อิตถัมภูตะ ของ กาลี, ... โลหิเตน อิตถัมภูตะ ของ กาลี)

๖. สหัตถตติยา

สหัตถตติยา คือ ตติยาวิภัตติที่ลงในที่ประกอบกับนิบาต ดังเช่น **สห** (กับ), **สทฺธึ** (กับ), **สมำ** (เสมอ), **นานา** (ต่าง ๆ), **วินา** (เว้น), **อลำ** (อย่าเลย), **กึ** (ประโยชน์อะไร) หรือประกอบกับอรรถของ **สห** ศัพท์ แปลว่า **“ด้วย...”**

สห ศัพท์ เป็นต้น ใช้ประกอบเมื่อมีความเสมอกันกับกิริยาเป็นต้น จำแนกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. กิริยาสมวายะ ความเสมอกันด้วยกิริยา เช่น

สรีรัปิ ***อตฺตนา*** *สทฺธึ* น คจฺฉติ. แม้ อ.สรีระ ย่อมไม่ไป *กับ* ***ด้วยตน***

สัมพันธ์ว่า อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ สรีรำ ๆ สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาต-บท กัตตุวาจก, **อตฺตนา สหัตถตติยา** เข้ากับ *สทฺธึ ๆ ศัพท์ กิริยาสมวายะ* ใน คจฺฉติ, น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน คจฺฉติ

๒. คุณสมวายะ ความเสมอกันด้วยคุณศัพท์ เช่น

(ปิตา) ***ปุตฺเตน*** *สห* ถูโล (โหติ).

อ.บิดา เป็นผู้อ้วน *กับ* ***ด้วยบุตร*** ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ปิตา สยกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ปุตฺเตน สหัตถตติยา** เข้ากับ *สห ๆ ศัพท์ คุณสมวายะ* ใน ถูโล ๆ วิกติกัตตาใน โหติ

๓. ทัพพสมวายะ ความเสมอกันด้วยนามศัพท์ เช่น

มยํ ภนฺเต วิสุ๎ วิสุ๎ รกฺขณตฺถาย ***ติสรเณน*** *สห* ปญฺจ สีลานิ ยาจาม.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมขอ ซึ่งศีล ท. ห้า *กับ* ***ด้วยสรณะสาม*** เพื่อประโยชน์แก่การรักษา เฉพาะข้อ ๆ

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, มยํ สยกัตตา ใน ยาจาม ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, วิสุ๎ วิสุ๎ กิริยาวิเสสนะ ใน รกฺขณตฺถาย ๆ สัมปทานะ ใน ยาจาม, **ติสรเณน สหัตถตติยา** เข้ากับ *สห ๆ ศัพท์ ทัพพสมวายะ* ใน สีลานิ, ปญฺจ วิเสสนะ ของ สีลานิ ๆ อวุตตกัมมะ ใน ยาจาม

(บาลีสนามหลวง ใช้ ๒ ประการ คือ กิริยาสมวายะ และ ทัพพสมวายะ ถ้าเป็นคุณศัพท์ ก็สัมพันธ์เป็นทัพพสมวายะ)

๗. ตติยาปัจจัตตะ

ตติยาปัจจัตตะ คือ ตติยาวิภัตติลงในอรรถปฐมาวิภัตติ แปลว่า **“อันว่า...”** เช่น

อตฺตนาว อตฺตานํ สมฺมนฺนติ.

อ.พระเถระ **เป็นตน**นั่นเทียว เป็น ย่อมสมมุติ ซึ่งตน

สัมพันธ์ว่า เถโร สยกัตตา ใน สมฺมนฺนติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ **อตฺตนา ๆ ตติยาปัจจัตตวิกติกัตตา** ใน หุตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน สมฺมนฺนติ, อตฺตานํ อวุตตกัมมะ ใน สมฺมนฺนติ

๘. ตติยากัมมะ

ตติยากัมมะ คือ ตติยาวิภัตติลงในอรรถทุติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า “**ซึ่ง...**”, และถ้าใช้เป็นกรรมที่ถูกใช้ให้กระทำ แปลว่า “**ยัง...**” เรียกว่า **ตติยาการิตกัมมะ** เช่น

ติเลหิ เขตฺเต วปติ. อ.ชาวนา ย่อมหว่าน **ซึ่งงา ท.** ในนา

สัมพันธ์ว่า กสฺสโก สยกัตตา ใน วปติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ติเลหิ ตติยาอวุตต-กัมมะ** ใน วปติ, เขตฺเต วิสยาธาระ ใน วปติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

มาตา **ปุตฺเตน** สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปติ. อ.มารดา **ยังบุตร** ย่อมให้เรียน ซึ่งศิลปะ

สัมพันธ์ว่า มาตา เหตุกัตตา ใน อุคฺคณฺหาเปติ ๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก, **ปุตฺเตน ตติยาการิตกัมมะ** ใน อุคฺคณฺหาเปติ, สิปฺปํ อวุตตกัมมะ ใน อุคฺคณฺหาเปติ

๙. ตติยาอปาทานะ

ตติยาอปาทานะ คือ ตติยาวิภัตติลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ ใช้เป็นแดนหลีกออก แปลว่า “**จาก...**” เช่น

สุมุตฺตา มยํ เตน **มหาสมเณน**.

อ.เรา ท. เป็นผู้พ้นดีแล้ว **จากพระมหาสมณะ** พระองค์นั้น ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า มยํ สยกัตตา ใน อสฺม ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สุมุตฺตา วิกติกัตตา ใน อสฺม, เตน วิเสสนะ ของ **มหาสมเณน ๆ ตติยาอปาทานะ** ใน สุมุตฺตา



๑๐. ตติยาอาธาระ, ตติยากาลสัตตมี

ตติยาอาธาระ คือ ตติยาวิภัตติที่ลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า **“ใน...”** ถ้าเกี่ยวข้องกับกาลเวลา เรียกว่า **ตติยากาลสัตตมี** เช่น

ปุรตฺถิเมน ธตรฏฺโฐ. อ.ท้าวธตรฏฐ์ ย่อมอยู่ **ในทิศตะวันออก**

สัมพันธ์ว่า ธตรฏฺโฐ สยกัตตา ใน วิหรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ปุรตฺถิเมน ตติยาวิสยาธาระ** ใน วิหรติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

เตน **สมเยน** ภควา สาวตฺถิยำ วิหรติ เชตวเน.

ในสมัย นั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี

สัมพันธ์ว่า เตน วิเสสนะ ของ **สมเยน ๆ ตติยากาลสัตตมี** ใน วิหรติ, ภควา สยกัตตา ใน วิหรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สาวตฺถิยำ สมีปาธาระ ใน วิหรติ, เชตวเน วิสยาธาระ ใน วิหรติ



แบบฝึกหัดทบทวน

จงตอบคำถาม แปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ตติยาวิเสสนะ คือ.....

สตฺถาปิ อนุปุพฺเพน เชตวนํ อคมาสิ. [อ + คมุ คติมฺหิ (ไป) + อี]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. อนภิหิตกัตตา คือ.....

กทา นุ โข มม ปุตฺเตหิ อยํ ธมฺโม อธิคโต. [นุ - สังกัปปัตถะ, โข - วจนาลังการะ]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. กรณะ คือ.....

มหาอุปาสิกาปิ ทิพฺเพน จกฺขุนา โอโลเกนฺตี เถรํ ปสฺสิ. [ทิส เปกฺขเณ (ดู, เห็น) + อี]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. สหัตถตติยา คือ.....

น โส ภิกฺขเว ตุมฺเหหิ สทฺธึ กเถสิ. [โส (อุปาสโก)]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. เหตุ คือ.....

จูฬปนฺถโก พุทฺธสาสเน สิเนเหน คิหิภาวํ น ปตฺเถติ. [จูฬปนฺถโก - พระจูฬปันถก]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. วิธีสัมพันธ์จตุตถีวิภัตติ

บทที่ลงจุตตถีวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **“กิริยา, นาม, นิบาต”**

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เป็นผู้รับวัตถุหรือกิริยา แปลว่า **แก่..., เพื่อ..., ต่อ...**	**สัมปทานะ**
๒.	เป็นผู้รับที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลหรือกิริยานั้น แปลว่า **เพื่อ...**	**ตทัตถสัมปทานะ**
๓.	เป็นผู้รับที่เป็นอรรถของ **ตุ** ปัจจัย แปลว่า **เพื่ออัน...**	**ตุมัตถสัมปทานะ**
๔.	ลงในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ** ใช้เป็นกรรมของ **นี** ธาตุ และธาตุที่มีอรรถว่า ไป แปลว่า **ซึ่ง..., สู่...**	**จตุตถีกัมมะ**
๕.	ลงในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ** แปลว่า **ใน...**	**จตุตถีอาธาระ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. สัมปทานะ

สัมปทานะ คือ ผู้เป็นที่มอบให้ด้วยดี ได้แก่ผู้รับวัตถุหรือกิริยาการนอบน้อมเป็นต้นจากผู้ให้ แปลว่า **“แก่..., เพื่อ..., ต่อ...”** ส่วนบทกิริยาที่เกี่ยวเนื่องกับสัมปทานะ เรียกว่า **สัมปทานี** เช่น

ปุริโส **ภิกฺขุสฺส** จีวรํ ททาติ. อ.บุรุษ ย่อมถวาย ซึ่งจีวร **แก่ภิกษุ**

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน ททาติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ภิกฺขุสฺส สัมปทานะ** ใน ททาติ, จีวรํ อวุตตกัมมะ ใน ททาติ

(หรือสัมพันธ์ว่า ภิกฺขุสฺส สัมปทานะ ใน ททาติ, ททาติ สัมปทานี)

๒. ตทัตถสัมปทานะ

ตทัตถสัมปทานะ คือ ผู้รับที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลหรือกิริยานั้น แปลว่า **“เพื่อ...”** เช่น

พุทฺธสฺส **อตฺถาย** ชีวิตํ ปริจฺจชามิ.

อ.ข้าพเจ้า ย่อมสละ ซึ่งชีวิต **เพื่อประโยชน์** แก่พระพุทธเจ้า

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **อตฺถาย** เป็นประโยชน์แก่การสละชีวิต จึงเรียกว่า **ตทัตถสัมปทานะ**

สัมพันธ์ว่า อหํ สยกัตตา ใน ปริจฺจชามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, พุทฺธสฺส สัมปทานะ ใน **อตฺถาย ๆ ตทัตถสัมปทานะ** ใน ปริจฺจชามิ, ชีวิตํ อวุตตกัมมะ ใน ปริจฺจชามิ

(หรือสัมพันธ์ว่า อตฺถาย ตทัตถสัมปทานะ ใน ปริจฺจชามิ ๆ กิริยาของตทัตถสัมปทานะ ส่วนบาลีสนามหลวงสัมพันธ์ อตฺถาย ว่าเป็น สัมปทานะ ใน ปริจฺจชามิ)

๓. ตุมัตถสัมปทานะ

ตุมัตถสัมปทานะ คือ ผู้รับที่เป็นอรรถของ **ตุ** ปัจจัย หมายความว่า เป็นคำที่สามารถแปลงกลับเป็น **ตุ** ปัจจัย ก็ได้ แปลว่า **“เพื่ออัน...”** เช่น

โลกานุกมฺปาย พุทฺโธ โลเก อุปฺปชฺชติ.

อ.พระพุทธเจ้า ย่อมทรงอุบัติขึ้น ในโลก **เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **โลกานุกมฺปาย** เป็นตุมัตถสัมปทานะ อาจแต่งเป็นรูปว่า **โลกานุกมฺปิตุํ** ก็ได้

สัมพันธ์ว่า พุทฺโธ สยกัตตา ใน อุปฺปชฺชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **โลกานุกมฺปาย ตุมัตถสัมปทานะ** ใน อุปฺปชฺชติ, โลเก วิสยาธาระ ใน อุปฺปชฺชติ

(หรือสัมพันธ์ว่า โลกานุกมฺปาย ตุมัตถสัมปทานะ ใน อุปฺปชฺชติ, อุปฺปชฺชติ กิริยาของตุมัตถสัมปทานะ)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

อุปาสิกา ธมฺมํ **โสตุ** วิหารํ คจฺฉติ.

อ.อุบาสิกา ย่อมไป สู่วิหาร **เพื่ออันฟัง** ซึ่งธรรม

สัมพันธ์ว่า อุปาสิกา สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ธมฺมํ อวุตต-กัมมะ ใน **โสตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานะ** ใน คจฺฉติ, วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คจฺฉติ

๔. จตุตถีกัมมะ

จตุตถีกัมมะ คือ บทที่ลงจตุตถีวิภัตติ ในอรรถทุติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของ **นี** ธาตุ และธาตุที่มีอรรถ **คติ** (การไป) แปลว่า **“ซึ่ง..., สู่...”** เช่น

อปฺโป **สคฺคาย** คจฺฉติ. อ.สัตว์ จำนวนน้อย ย่อมไป **สู่สวรรค์**

สัมพันธ์ว่า อปฺโป วิเสสนะ ของ สตฺโต ๆ สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สคฺคาย จตุตถีสัมปาปุณียกัมมะ** ใน คจฺฉติ

๕. จตุตถีอาธาระ

จตุตถีอาธาระ คือ บทที่ลงจตุตถีวิภัตติ ในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า **“ใน...”** เช่น

ตสฺส **เม** สกฺโก ปาตุรโหสิ.

อ.ท้าวสักกะ เป็นผู้ปรากฏแล้ว **ในเรา** นั้น ได้เป็นแล้ว

สัมพันธ์ว่า สกฺโก สยกัตตา ใน อโหสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตสฺส วิเสสนะ ของ **เม ๆ จตุตถีอาธาระ** ใน ปาตุรโหสิ, ปาตุ วิกติกัตตา ใน อโหสิ



ข้อควรทราบ

การแปลง ส วิภัตติ เป็น อาย ปรากฏใช้ใน ๔ ฐานะ

๑. ตทัตถสัมปทาน เช่น

พุทธสฺ**สตฺถาย** ธมฺมสฺ**สตฺถาย** สงฺฆสฺ**สตฺถาย** ชีวิตํ ปริจฺจชามิ.

อ.ข้าพเจ้า ย่อมสละ ซึ่งชีวิต **เพื่อประโยชน์** แก่พระพุทธเจ้า **เพื่อประโยชน์** แก่พระธรรม **เพื่อประโยชน์** แก่พระสงฆ์

๒. ตุมัตถสัมปทาน เช่น

โลกา**นุกมฺปาย** **เพื่ออนุเคราะห์**แก่ชาวโลก

๓. กรรมของ นี ธาตุ และธาตุที่มีอรรถว่า ไป เช่น

โส มํ **ทกาย** เนติ. อ.นกกระยางนั้น ย่อมนำไป ซึ่งเรา **สู่น้ำ**

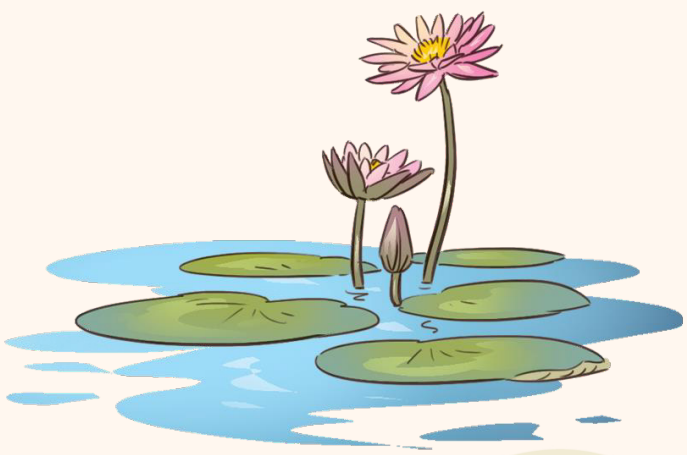
อปฺโป **สคฺคาย** คจฺฉติ อ.สัตว์ จำนวนน้อย ย่อมไป **สู่สวรรค์**

๔. วิภัตติวิปัลลาส ความคลาดเคลื่อนของวิภัตติจากที่ควรจะเป็น เช่น

วิรมถายสฺมนฺโต มม **วจนาย**.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.ท่าน ท. จงเว้น **จากการว่ากล่าว** ซึ่งเรา

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **วจนาย** เป็น **จตุตถีวิภัตติ** แต่ตามความจริงต้องเป็น **ปัญจมี-วิภัตติ** มีรูปว่า **วจนสฺมา**



แบบฝึกหัดทบทวน

จงตอบคำถาม แปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. สัมปทานะ คือ.....

สตฺถา ตสฺส ภิกฺขุโน อิมํ โอวาทํ อทาสิ. [อทาสิ = อ + ทา ทาเน (ให้) + สฺ + อี]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. ตุมัตถสัมปทานะ คือ.....

ตว จิตฺตเมว รกฺขิตุ สกฺขิสฺสสิ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. ตทัตถสัมปทานะ คือ.....

สกฺโก อตฺตโน ปริสาย กสฺสจิ อปิวนตฺถาย สญฺญํ อทาสิ. [อปิวนตฺถ – ประโยชน์แก่การไม่ดื่ม]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. ภนฺเต อหํ เตสํ (ภิกฺขูนํ) วิหารํ ปวิสิตุ น ทสฺสามิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. โส (มาณโว) ตสฺส (ปุริสสฺส) อกุชฺฌิตฺวา อญฺญํ ฐานํ รมณียํ กตฺวา อฏฺฐาสิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. วิธีสัมพันธ์ปัญจมีวิภัตติ

บทที่ลงปัญจมีวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **“กิริยา, นาม, นิบาต”**

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เป็นแดนหลีกออกของกิริยา แปลว่า **แต่..., จาก...**	**อปาทานะ**
๒.	แสดงการจำแนกสิ่งหนึ่งว่าเลิศกว่าอีกสิ่งหนึ่ง แปลว่า **กว่า...**	**วิภัตตอปาทานะ**
๓.	เป็นเหตุของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง แปลว่า **เหตุ..., เพราะ...**	**เหตุ**
๔.	ลงในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ** แปลว่า **ซึ่ง...**	**ปัญจมีกัมมะ**
๕.	ลงในอรรถ **ตติยาวิภัตติ** แปลว่า **ด้วย...**	**ปัญจมีกรณะ**
๖.	ลงในอรรถ **ฉัฏฐีวิภัตติ** แปลว่า **แห่ง..., ของ...**	**ปัญจมีสามีสัมพันธะ**
๗.	ลงในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ** แปลว่า **ใน...**	**ปัญจมีอาธาระ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. อปาทานะ

อปาทานะ คือ แดนหลีกออกของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง แปลว่า **“แต่..., จาก...”** ส่วนบทกิริยาที่เกี่ยวเนื่องกับอปาทานะ เรียกว่า **อปาทานี** เช่น

คามา อเปนฺติ มุนโย. อ.มุนี ท. ย่อมหลีกออก **จากหมู่บ้าน**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **คามา** เป็นเขตแดนของกิริยาหลีกออกแห่งมุนี จึงได้ชื่อว่า **อปาทานะ**

สัมพันธ์ว่า มุนโย สยกัตตา ใน อเปนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **คามา อปาทานะ** ใน อเปนฺติ

(หรือสัมพันธ์ว่า คามา อปาทานะ ใน อเปนฺติ, อเปนฺติ อปาทานี)

๒. วิภัตตอปาทานะ

วิภัตตอปาทานะ คือ อปาทานที่จำแนกสิ่งที่มีคุณต่างกันอยู่แล้วตามธรรมชาติ โดยเปรียบเทียบด้วยคุณอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือเป็นอปาทานที่แสดงการจำแนกสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าดีเลิศกว่าอีกสิ่งหนึ่งนั่นเอง แปลว่า **“กว่า...”** ส่วนบทที่เกี่ยวเนื่องกับวิภัตตอปาทานะ เรียกว่า **วิภัตตอปาทานี** เช่น

สีลเมว **สุตา** เสยฺโย. อ.ศีลนั่นเทียว ประเสริฐ **กว่าสุตะ** (กว่าการสดับ)

สัมพันธ์ว่า สีลํ ลิงคัตถะ, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ สีลํ, **สุตา วิภัตตอปาทานะ** ใน เสยฺโย ๆ วิภัตตอปาทานี.

(บาลีสนามหลวงเรียกอปาทานะประเภทนี้ว่า อปาทานะ)

๓. เหตุ

เหตุ คือ เหตุของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง แปลว่า **“เพราะ...”** เช่น

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา (สมฺภวนฺติ).

อ.สังขาร ท. ย่อมมี **เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย**

สัมพันธ์ว่า สงฺขารา สยกัตตาใน สมฺภวนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อวิชฺชาปจฺจยา เหตุ** ใน สมฺภวนฺติ

(หรือสัมพันธ์ว่า อวิชฺชาปจฺจยา เหตุ ในบทกิริยาที่เป็นปาฐเสสะว่า สมฺภวนฺติ, สมฺภวนฺติ เป็นผล)



๔. ปัญจมีกัมมะ

ปัญจมีกัมมะ คือ ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถทุติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยาแปลว่า **“ซึ่ง..., สู่...”** เช่น

ปาสาทา สงฺกเมยฺย. อ.บุคคล *ขึ้นแล้ว* ***สู่ปราสาท*** พึงย้าย

สัมพันธ์ว่า ปุคฺคโล สยกัตตา ใน สงฺกเมยฺย ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ปาสาทา ปัญจมีสัมปาปุณียกัมมะ** ใน อารุหิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน สงฺกเมยฺย

ในประโยคว่า **ปาสาทา สงฺกเมยฺย** มีการลบ **ตฺวา**ปัจจยันตบท (บทที่มี **ตฺวา** ปัจจัยอยู่ท้าย) คือ **อภิรุหิตฺวา** ถ้าเรียงบาลีแบบธรรมดา ก็ควรเรียงด้วย**ตฺวา**ปัจจยันตบทว่า **ปาสาทำ อภิรุหิตฺวา สงฺกเมยฺย** (ขึ้นแล้ว สู่ปราสาท พึงย้าย) แต่ในกรณีที่สามารถรู้อรรถของ**ตฺวา**-ปัจจยันตบทนั้นได้แล้ว เมื่อต้องการย่อคำพูดให้สั้นก็ไม่ต้องใส่เข้ามา ฉะนั้น จึงสามารถเรียงว่า **ปาสาทา สงฺกเมยฺย** ดังนี้ได้

ในที่มีการลบ**ตฺวา**ปัจจยันตบทนั้น ให้ใช้อปาทานในอรรถ**กรรม**และอรรถ**อธิกรณะ** เพราะฉะนั้น เวลาแปลจึงไม่ควรแปลว่า “จาก...” แต่ควรแปลว่า **“ซึ่ง..., สู่...”** โดยใส่อรรถของ**ตฺวา**ปัจจยันตบทเพิ่มเข้ามา เช่น **ปาสาทา** (ขึ้นแล้ว) สู่ปราสาท **สงฺกเมยฺย** พึงย้าย.

๕. ปัญจมีกรณะ

ปัญจมีกรณะ คือ ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรณะ แปลว่า **“ด้วย...”** เช่น

กิจฺฉา มุจฺจติ. อ.บุคคล ย่อมพ้น **ด้วยความลำบาก**

สัมพันธ์ว่า ปุคฺคโล สยกัตตา ใน มุจฺจติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **กิจฺฉา ปัญจมี-กรณะ** ใน มุจฺจติ

๖. ปัญจมีสามีสัมพันธะ

ปัญจมีสัมพันธะ คือ ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ แปลว่า **“แห่ง..., ของ...”** เช่น

สมีปำ **คามา**. อ.ที่ใกล้ **แห่งหมู่บ้าน**

สัมพันธ์ว่า สมีปำ ลิงคัตถะ, คามา **ปัญจมีสามีสัมพันธะ** ใน สมีปำ

๗. ปัญจมีอาธาระ

ปัญจมีอาธาระ คือ ปัญจมีวิภัตติลงในอรรถอาธาระ แปลว่า **“บน...”** เช่น

อาสนา วุฏฺฐเหยฺย. อ.บุคคล นั่งแล้ว **บนอาสนะ** พึงลุกขึ้น

สัมพันธ์ว่า ปุคฺคโล สุทธกัตตาใน วุฏฺฐเหยฺย ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อาสนา ปัญจมีอุปสิเลสิกาธาระ** ใน นิสีทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน วุฏฺฐเหยฺย

ในประโยคว่า **อาสนา วุฏฺฐเหยฺย** มีการลบ**ตฺวา**ปัจจยันตบท เรียงบาลีแบบธรรมดาว่า **อาสนำ นิสีทิตฺวา วุฏฺฐเหยฺย** (นั่งแล้ว บนอาสนะ พึงลุกขึ้น)



แบบฝึกหัดทบทวน

จงตอบคำถาม แปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. อปาทานะ คือ.....

ภิกฺขุ อุปชฺฌายา สิกฺขํ คณฺหาติ. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. อิโต (ปุญฺญโต) อุตฺตรึ อญฺญํ กึ (ปุญฺญํ) กโรมิ ภนฺเต.

[ผมจะทำบุญอะไรอื่นที่ยิ่งกว่าบุญนี้ครับ]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. โส ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติกา โอวาทํ ลภิตฺวา ตตฺถ (ฐาเน) อคมาสิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. อิสฺสริยาย ชนํ รกฺขติ ราชา. [อิสฺสริยา - ความเป็นใหญ่]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. อิโต (ทานโต) เตสํ (เปตานํ) ทิพฺพวตฺถานิ โหนฺตุ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๖. วิธีสัมพันธ์ฉัฏฐีวิภัตติ

บทที่ลงฉัฏฐีวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **“กิริยา, นาม, นิบาต”**

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เกี่ยวเนื่องโดยความเป็นเจ้าของ แปลว่า **แห่ง..., ของ...**	**สามีสัมพันธะ**
๒.	เกี่ยวเนื่องโดย ภาว ศัพท์ และภาวปัจจัยในภาวตัทธิต แปลว่า **“แห่ง..., ของ...”**	**ภาวาทิสัมพันธะ**
๓.	เกี่ยวเนื่องกันโดยความเป็นหมู่ แปลว่า **แห่ง...**	**สมูหสัมพันธะ**
๔.	ใช้ในการถอนข้อความ แปลว่า **แห่ง...หนา, บรรดา...**	**นิทธารณะ**
๕.	ใช้ในความไม่เอื้อเฟื้อ แปลว่า **เมื่อ...**	**อนาทระ**
๖.	ลงในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ** ใช้เป็นกรรม แปลว่า **ซึ่ง...**	**ฉัฏฐีกัมมะ**
๗.	ลงในอรรถ **ตติยาวิภัตติ** ใช้เป็นเครื่องมือ แปลว่า **ด้วย...** ใช้เป็นกัตตาในประโยคกัมมวาจก แปลว่า **อัน...**	**ฉัฏฐีกรณะ** หรือ **ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตา**
๘.	ลงในอรรถ **ปัญจมีวิภัตติ** ใช้เป็นแดนหลีกออก แปลว่า **จาก...**	**ฉัฏฐีอปาทานะ**
๙.	ลงในอรรถ **สัตตมีวิภัตติ** ใช้เป็นที่ตั้งของกิริยา แปลว่า **ใน...**	**ฉัฏฐีอาธาระ**



อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. สามีสัมพันธะ

สามีสัมพันธะ คือ การเกี่ยวเนื่องโดยความเป็นเจ้าของ แปลว่า **“แห่ง..., ของ...”** ส่วนบทที่เกี่ยวเนื่องกับสามีสัมพันธะ เรียกว่า **สามีสัมพันธี** เช่น

ภิกฺขุโน ปตฺโต. อ.บาตร **ของภิกษุ**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **ภิกฺขุโน** เป็นเจ้าของบาตร ส่วนบทว่า **ปตฺโต** เป็นสมบัติของภิกษุ

สัมพันธ์ว่า **ภิกฺขุโน สามีสัมพันธะ** ใน ปตฺโต ๆ สามีสัมพันธี

(หรือสัมพันธ์ว่า ภิกฺขุโน สามีสัมพันธะ ใน ปตฺโต ๆ ลิงคัตถะ)

๒. ภาวาทิสัมพันธะ

ภาวาทิสัมพันธะ คือ การเกี่ยวเนื่องโดย ภาว ศัพท์ และภาวปัจจัยในภาวตัทธิต แปลว่า **“แห่ง..., ของ...”** ส่วนบทที่เกี่ยวเนื่องกับภาวาทิสัมพันธะ เรียกว่า **ภาวาทิสัมพันธี** เช่น

มนุสฺสานำ ภาโว. อ.ความเป็น **แห่งมนุษย์ ท.**

สัมพันธ์ว่า **มนุสฺสานำ ภาวาทิสัมพันธะ** ใน ภาโว ๆ ภาวาทิสัมพันธี

หรือสัมพันธ์ว่า มนุสฺสานำ ภาวาทิสัมพันธะ ใน ภาโว ๆ ลิงคัตถะ

๓. สมูหสัมพันธะ

สมูหสัมพันธะ คือ การเกี่ยวเนื่องกันโดยความเป็นหมู่ แปลว่า **“แห่ง...”** ส่วนบทที่เกี่ยวเนื่องกับสมูหสัมพันธะ เรียกว่า **สมูหสัมพันธี** เช่น

ภิกฺขูนำ สมูโห. อ.หมู่ แห่งภิกษุ ท.

สัมพันธ์ว่า **ภิกฺขูนำ สมูหสัมพันธะ** ใน สมูโห ๆ สมูหสัมพันธี

หรือสัมพันธ์ว่า ภิกฺขูนำ สมูหสัมพันธะ ใน สมูโห ๆ ลิงคัตถะ

๔. นิทธารณะ

นิทธารณะ คือ การถอนออก[จากหมู่]แล้วทรงไว้ หมายถึง การกล่าวรวม ๆ หลายอย่างแล้วถอน (แยก) ส่วนหนึ่งออกจากหมู่นั้นมากล่าวโดยเฉพาะเจาะจง แปลว่า **“แห่ง...หนา, บรรดา...”** ส่วนบทที่ถูกถอนออกมาโดยเฉพาะ เรียกว่า **นิทธารณียะ** (บทที่พึงถอนออก) เช่น

มนุสฺสานำ ขตฺติโย สูรตโม.

แห่งมนุษย์ ท. หนา อ.กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า **มนุสฺสานำ นิทธารณะ** ใน ขตฺติโย ๆ นิทธารณียะ และ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สูรตโม วิกติกัตตา ใน โหติ

นิทธารณะนี้ ให้ลงวิภัตติ ได้ ๒ วิภัตติ คือ **ฉัฏฐีวิภัตติ** แปลว่า **“แห่ง...หนา, บรรดา...”** และ**สัตตมีวิภัตติ** แปลว่า **“ใน...หนา, ในบรรดา...”** ฝ่ายพหุวจนะเท่านั้น

๕. อนาทระ (อนาทร)

อนาทระ คือ บทที่แสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ส่วนบทที่มีข้อความไม่ถูกเอื้อเฟื้อ เรียกว่า **อนาทริยะ** เมื่อปรากฏอนาทรกิริยา ให้ลง**ฉัฏฐีวิภัตติ**และ**สัตตมีวิภัตติ** ท้ายนามศัพท์ซึ่งมีกิริยาที่ไม่ถูกเอื้อเฟื้อ แปลว่า **“เมื่อ...”** เช่น

ทารกสฺส รุทโต, ปิตา ปพฺพชติ. **เมื่อเด็ก** ร้องไห้อยู่, อ.บิดา ย่อมบวช

ประโยคอนาทร มีใจความ ๒ อย่าง			
๑. อนาทริยะ ผู้ไม่ถูกเอื้อเฟื้อ – ผู้ถูกเมิน		**๒. อนาทระ** ผู้ไม่เอื้อเฟื้อ – ผู้เมิน	
อนาทริยวันตะ มีกิริยาไม่ถูกเอื้อเฟื้อ	**อนาทริยกิริยา** กิริยาไม่ถูกเอื้อเฟื้อ	**อนาทรวันตะ** มีกิริยาไม่เอื้อเฟื้อ	**อนาทรกิริยา** กิริยาไม่เอื้อเฟื้อ
ทารกสฺส	**รุทโต**	**ปิตา**	**ปพฺพชติ**
เมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่ (ทั้ง ๆ ที่เด็กร้องไห้อยู่)		อ.บิดา ย่อมบวช (บิดาบวช)	

สัมพันธ์ว่า **ทารกสฺส อนาทริยวันตวุตตกัตตา** ใน รุทโต, รุทโต อนาทริยกิริยา, รุทโต อนาทริยะ ใน ปพฺพชติ, ปพฺพชติ อนาทระ, ปิตา อนาทรวันตวุตตกัตตา ใน ปพฺพชติ, ปพฺพชติ อาขยาตกิริยาวาจก ที่เป็นอนาทระซึ่งกล่าวถึงกัตตานั้น

บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า ทารกสฺส อนาทระ ใน รุทโต ๆ อนาทรกิริยา, ปิตา สยกัตตา ใน ปพฺพชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก

๖. ฉัฏฐีกัมมะ

ฉัฏฐีกัมมะ คือ ฉัฏฐีวิภัตติลงในอรรถทุติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรม แปลว่า **“ซึ่ง...”** เป็นต้น เช่น

ปาปานำ อกรณำ สุขำ.

อ.การไม่กระทำ **ซึ่งบาป ท.** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า อกรณำ สยกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก **ปาปานำ ฉัฏฐีอวุตต-กัมมะ** ใน อกรณำ, สุขำ วิกติกัตตา ใน โหติ

การลงฉัฏฐีวิภัตติในอรรถกรรม

ลงฉัฏฐีวิภัตติในอรรถ **กรรม** ในคำที่ประกอบกับ **กิตก์ปัจจัย** เหล่านี้ คือ **ตุ, ณฺวุ,** และภาวัตถปัจจัย (ปัจจัยที่ลงในอรรถภาวสาธนะ) ได้แก่ **ยุ** และ **ณ** ปัจจัย เช่น

ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร — อ.ชน ท. เป็นผู้ว่ากล่าว **ซึ่งบุคคลนั้น** ย่อมเป็น

กมฺมสฺส การโก นตฺถิ — อ.ผู้กระทำ **ซึ่งกรรม** ย่อมไม่มี

ปาปานำ อกรณำ สุขำ — อ.การไม่กระทำ **ซึ่งบาป ท.** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ย่อมเป็น

อจฺฉริโย อรชเกน **วตฺถานำ** ราโค — อ.อัน- อันบุคคลผู้มิใช่ช่างย้อม -สามารถย้อม **ซึ่งผ้า ท.** เป็นสิ่งน่าอัศจรรย์ ย่อมเป็น

นอกจากนั้น ลงฉัฏฐีวิภัตติใน **กรรม** ของ **สร** ธาตุ และ **อิสุ** ธาตุ เป็นต้น เช่น

มาตุ สรติ — ย่อมระลึกถึง **ซึ่งมารดา**

น **เตสำ** โกจิ สรติ สตฺตานำ กมฺมปจฺจยา — อ.ใคร ๆ ย่อมไม่ระลึกถึง **ซึ่งเปรต ท. เหล่านั้น** เพราะกรรมเป็นเหตุ ของสัตว์ ท.

ปุตฺตสฺส อิจฺฉติ — ย่อมปรารถนา **ซึ่งบุตร**

๗. ฉัฏฐีกรณะ, ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตา

ฉัฏฐีกรณะ คือ ฉัฏฐีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือ แปลว่า **“ด้วย...”** เช่น

ปุปฺผสฺส พุทฺธํ ยชติ. อ.บุคคล ย่อมบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า **ด้วยดอกไม้**

สัมพันธ์ว่า ปุคฺคโล สยกัตตา ใน ยชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ปุปฺผสฺส ฉัฏฐีกรณะ** ใน ยชติ, พุทฺธํ อวุตตกัมมะ ใน ยชติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ปูรติ พาโล **ปาปสฺส**. อ.คนพาล ย่อมเต็ม **ด้วยบาป**

สัมพันธ์ว่า พาโล สยกัตตา ใน ปูรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ปาปสฺส ฉัฏฐีกรณะ** ใน ปูรติ

ฉัฏฐีอนภิหิตกัตตา คือ ฉัฏฐีวิภัตติที่ลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นกัตตาในที่ประกอบด้วย **กิตก์ปัจจัย** ที่เป็นภาววาจกและกัมมวาจก แปลว่า **“อัน...”** เช่น

รญฺโญ ปูชิโต. อ.พระพุทธเจ้า **อันพระราชา** ทรงบูชาแล้ว

สัมพันธ์ว่า พุทฺโธ วุตตกัมมะ ใน ปูชิโต ๆ กิตบท กัมมวาจก, **รญฺโญ ฉัฏฐีอนภิหิต-กัตตา** ใน ปูชิโต

นอกจากนี้ ลงฉัฏฐีในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็น **วิเสสนะ** แปลว่า **“ด้วย...”** เรียกว่า **ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะ** เช่น

มาตุ สทิโส. อ.ท่าน เป็นผู้เช่นกับ **ด้วยมารดา** ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ตฺวํ สยกัตตา ใน โหสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **มาตุ ฉัฏฐีตติยาวิเสสนะ** ใน สทิโส ๆ วิกติกัตตา ใน โหสิ

๘. ฉัฏฐีอปาทานะ

ฉัฏฐีอปาทานะ คือ ฉัฏฐีวิภัตติลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ แปลว่า **“แต่..., จาก..., กว่า...”** เช่น

สพฺเพ ภายนฺติ **มจฺจุโน**. อ.สัตว์ ท. ทั้งปวง ย่อมกลัว **แต่ความตาย**

สัมพันธ์ว่า สพฺเพ วิเสสนะ ของ สตฺตา ๆ สยกัตตา ใน ภายนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุ-วาจก **มจฺจุโน ฉัฏฐีอปาทานะ** ใน ภายนฺติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

อสฺสวนตา **ธมฺมสฺส** ปริหายนฺติ.

อ.สัตว์ ท. ย่อมเสื่อม **จากธรรม** เพราะการไม่ได้ฟัง

สัมพันธ์ว่า สตฺตา สยกัตตา ใน ปริหายนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อสฺสวนตา เหตุ ใน ปริหายนฺติ, **ธมฺมสฺส ฉัฏฐีอปาทานะ** ใน ปริหายนฺติ

๙. ฉัฏฐีอาธาระ

สัตตมีอาธาระ คือ ฉัฏฐีวิภัตติลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ แปลว่า **“ใน...”** เช่น

กุสโล ตฺวํ รถสฺส **องฺคปจฺจงฺคานํ**.

อ.ท่าน เป็นผู้ฉลาด **ในส่วนน้อยใหญ่ ท.** แห่งรถ ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ตฺวํ สยกัตตา ใน อสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, กุสโล วิกติกัตตา ใน อสิ, รถสฺส สามีสัมพันธ์ ใน **องฺคปจฺจงฺคานํ ๆ ฉัฏฐีอาธาระ** ใน กุสโล

อีกตัวอย่างหนึ่ง

สนฺติ หิ ภนฺเต อุฬารา ยกฺขา **ภควโต** ปสนฺนา.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.ยักษ์ ท. จำนวนมาก ผู้เลื่อมใสแล้ว **ในพระผู้มีพระภาค** มีอยู่

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, หิ ศัพท์ วากยารัมภโชตกะ, อุฬารา วิเสสนะ ของ ยกฺขา ๆ สยกัตตา ใน สนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ภควโต ฉัฏฐีอาธาระ** ใน ปสนฺนา ๆ วิเสสนะ ของ ยกฺขา

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะและสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ชีวก จูฬปนฺถกสฺส ปตฺตํ คณฺห. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. ภนฺเต มา อมฺหากํ อาคนฺตุกภาวํ ปุจฺฉถ.

[ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงอย่าถามความที่พวกกระผมเป็นผู้จรมา]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. สตฺถา อตฺตโน อปสฺสนภาวํ ญตฺวา เอกํ รสฺมึ วิสฺสชฺเชสิ. [วิสฺสชฺเชสิ - ทรงเปล่งแล้ว]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. เตสุ (ภิกฺขูสุ) อายสฺมา ภทฺทิโย เตเนว อนฺตรวสฺเสน เตวิชฺโช อโหสิ.

[บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระภัททิยะผู้มีอายุ ได้เป็นผู้มีวิชชา ๓ ในระหว่างพรรษานั้นนั่นแหละ]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. เต ภิกฺขู ตสฺส อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุโน อาจริยุปชฺฌายานํ อาจิกฺขึสุ.

[ภิกษุเหล่านั้นบอกแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ของภิกษุผู้กระสันรูปนั้น]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๗. วิธีสัมพันธ์สัตตมีวิภัตติ

บทที่ลงสัตตมีวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับ **“กิริยา, นาม, อุปสัค, นิบาต”**

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	เป็นที่รองรับที่มีการแผ่ไป ซึมซาบเข้าไปภายใน แปลว่า **ใน...**	**พยาปิกาธาระ**
๒.	เป็นที่รองรับที่อยู่ภายใน ข้างบน หรือเหนือขึ้นไป แปลว่า **ใน..., เหนือ..., บน...**	**โอปสิเลสิกาธาระ** (อุปสิเลสิกาธาระ)
๓.	เป็นที่รองรับที่อยู่ใกล้ แปลว่า **ใกล้..., ณ...**	**สามีปิกาธาระ** (สมีปาธาระ)
๔.	เป็นที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย แปลว่า **ใน..., ที่..., ณ..., บน...**	**เวสยิกาธาระ** (วิสยาธาระ)
๕.	ใช้ในความไม่เอื้อเฟื้อ แปลว่า **ครั้นเมื่อ...**	**อนาทระ**
๖.	ใช้เป็นเครื่องจดจำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แปลว่า **ครั้นเมื่อ...**	**ลักขณะ**
๗.	ใช้เป็นเหตุของกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง แปลว่า **ในเพราะ...**	**นิมิตตสัตตมี**
๘.	ใช้ในการถอนข้อความ แปลว่า **ใน...หนา, บรรดา...**	**นิทธารณะ**
๙.	ใช้ในการบอกกาลเวลา แปลว่า **ใน..., ณ...**	**กาลสัตตมี**
๑๐.	ลงในอรรถ **ปฐมาวิภัตติ** แปลว่า **อันว่า....**	**สัตตมีปัจจัตตะ**
๑๑.	ลงในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ** แปลว่า **ซึ่ง...**	**สัตตมีกัมมะ**
๑๒.	ลงในอรรถ **ตติยาวิภัตติ** แปลว่า **ด้วย...**	**สัตตมีกรณะ**
๑๓.	ลงในอรรถ **ตติยาวิภัตติ** แปลว่า **อัน...**	**สัตตมีอนภิหิตกัตตา**
๑๔.	ลงในอรรถ **จตุตถีวิภัตติ** แปลว่า **แก่..., เพื่อ..., ต่อ...**	**สัตตมีสัมปทานะ**
๑๕.	ลงในอรรถ **ปัญจมีวิภัตติ**แปลว่า **แต่..., จาก...**	**สัตตมีอปาทานะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. พยาปิกาธาระ

พยาปิกาธาระ คือ อาธาระแผ่ไป หมายถึง ที่รองรับที่มีการแผ่ไป ซึมซาบเข้าไปภายใน แปลว่า **“ใน...”** เช่น

ติเลสุ เตลํ อตฺถิ. อ.น้ำมัน มีอยู่ **ในงา ท.**

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **ติเลสุ** เป็นที่แผ่ไปของกิริยามีอยู่แห่งน้ำมัน

สัมพันธ์ว่า เตลํ สยกัตตา ใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ติเลสุ พยาปิกาธาระ** ใน อตฺถิ

๒. โอปสิเลสิกาธาระ

โอปสิเลสิกาธาระ คือ อาธาระแนบชิด หมายถึง ที่รองรับที่อยู่ภายใน ข้างบน หรือเหนือขึ้นไป แปลว่า **“ใน..., เหนือ..., บน..., ที่...”** เช่น

อาสเน นิสินฺโน สโม. อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว **บนอาสนะ**

ในตัวอย่างนี้ **อาสเน** เป็นที่แนบชิดของกิริยานั่งแห่งพระสงฆ์

สัมพันธ์ว่า สโม สยกัตตา ใน นิสินฺโน ๆ กิตบท กัตตุวาจก, **อาสเน โอปสิเลสิกาธาระ** ใน นิสินฺโน

(บาลีสนามหลวงเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า อุปสิเลสิกาธาระ)



๓. สามีปิกาธาระ

สามีปิกาธาระ คือ อาธาระใกล้ หมายถึง ที่รองรับที่อยู่ใกล้ แต่มิได้อยู่ภายใน แปลว่า **“ใกล้..., ณ...”** เช่น

ภควา **สาวตฺถิยำ** วิหรติ เชตวเน.

อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ในพระเชตวัน **ใกล้เมืองสาวัตถี**

ในตัวอย่างนี้ **สาวตฺถิยำ** เป็นที่ใกล้กับกิริยาประทับอยู่แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า

สัมพันธ์ว่า ภควา สยกัตตา ใน วิหรติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สาวตฺถิยำ สามีปิกาธาระ** ใน วิหรติ เชตวเน เวสยิกาธาระ ใน วิหรติ

(บาลีสนามหลวงเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า สมีปาธาระ)

๔. เวสยิกาธาระ

เวสยิกาธาระ คือ อาธาระที่เป็นเขตแดน หมายถึง ที่รองรับที่เป็นที่อยู่อาศัย ที่เป็นที่เป็นไปหรือเป็นที่รองรับอารมณ์ (สถานที่, กาลเวลา, อารมณ์) แปลว่า **“ใน...”** เช่น

อากาเส สกุณา ปกฺขนฺทนฺติ. อ.นก ท. ย่อมบินไป **ในอากาศ**

ในตัวอย่างนี้ **อากาเส** เป็นเขตแดนแห่งการบินไปของนก

สัมพันธ์ว่า สกุณา สยกัตตา ใน ปกฺขนฺทนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อากาเส วิสยาธาระ** ใน ปกฺขนฺทนฺติ

(บาลีสนามหลวงเรียกชื่อสัมพันธ์ว่า วิสยาธาระ)

อาธาระ ๔

อาธาระ คือ บทเป็นที่ตั้ง, ที่รองรับของกัตตาและกรรม มี ๔ ประเภท คือ

๑. พยาปิกาธาระ อาธาระแผ่ไป เช่น

ติเลสุ เตลํ อตฺถิ. อ.น้ำมัน มีอยู่ **ในงา ท.**

ขีเรสุ ชลํ. อ.น้ำ **ในน้ำนม ท.**

๒. โอปสิเลสิกาธาระ อาธาระแนบชิด เช่น

อาสเน นิสินฺโน สโม. อ.พระสงฆ์ นั่งแล้ว **บนอาสนะ**

ถาลิยํ โอทนํ ปจติ. ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก **ในหม้อ**

๓. สามีปิกาธาระ อาธาระใกล้ เช่น

คงฺคายํ โฆโส วสติ. อ.คอกวัว ย่อมอยู่ **ใกล้แม่น้ำคงคา**

ภควา **สาวตฺถิยํ** วิหรติ เชตวเน. อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมประทับอยู่ ในพระเชตวัน **ใกล้เมืองสาวัตถี**

๔. เวสยิกาธาระ อาธาระที่เป็นเขตแดน เช่น

อากาเส สกุณา ปกฺขนฺทนฺติ. อ.นก ท. ย่อมบินไป **ในอากาศ**

ภูมีสุ มนุสฺสา จรนฺติ. อ.มนุษย์ ท. ย่อมเที่ยวไป **บนพื้นดิน ท.**

ชเลสุ มจฺฉา จรนฺติ. อ.ปลา ท. ย่อมว่ายไป **ในน้ำ ท.**

ปาเทสุ ปติโต. หมอบแล้ว **ที่เท้า ท.**

ปาปสฺมึ รมตี มโน. อ.ใจ ย่อมยินดี **ในบาป**

ปสนฺโน **พุทฺธสาสเน**. เลื่อมใสแล้ว **ในพระพุทธศาสนา**

ปญฺญาย สาธุ. เป็นผู้ดี **ในปัญญา**

วินเย นิปุโณ. เป็นผู้ฉลาด **ในพระวินัย**

บทว่า สาธุ และ นิปุโณ เป็นบทนาม ส่วน ปญฺญาย และ วินเย เป็นอาธาระ ที่ต้องสัมพันธ์กับกิริยา จึงต้องเพิ่มบทกิริยาเข้ามา คือ ภวติ แล้วสัมพันธ์บทอาธาระทั้งสองเป็นอาธาระในปาฐเสสะว่า ภวติ

๕. อนาทระ

อนาทระ คือ บทที่แสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ส่วนบทที่มีข้อความไม่ถูกเอื้อเฟื้อ เรียกว่า **อนาทริยะ** เมื่อปรากฏอนาทรกิริยา ให้ลงฉัฏฐีวิภัตติและ**สัตตมีวิภัตติ** ท้ายนามศัพท์ซึ่งมีกิริยาที่ไม่ถูกเอื้อเฟื้อ แปลว่า **“ครั้นเมื่อ...”** เช่น

ทารเก รุทนฺตสฺมึ, ปิตา ปพฺพชติ. **ครั้นเมื่อเด็ก** ร้องไห้อยู่, อ.บิดา ย่อมบวช

ประโยคอนาทร มีใจความ ๒ อย่าง			
๑. อนาทริยะ ผู้ไม่ถูกเอื้อเฟื้อ – ผู้ถูกเมิน		**๒. อนาทระ** ผู้ไม่เอื้อเฟื้อ – ผู้เมิน	
อนาทริยวันตะ มีกิริยาไม่ถูกเอื้อเฟื้อ	**อนาทริยกิริยา** กิริยาไม่ถูกเอื้อเฟื้อ	**อนาทรวันตะ** มีกิริยาไม่เอื้อเฟื้อ	**อนาทรกิริยา** กิริยาไม่เอื้อเฟื้อ
ทารเก	**รุทนฺตสฺมึ**	**ปิตา**	**ปพฺพชติ**
ครั้นเมื่อเด็ก ร้องไห้อยู่ (ทั้ง ๆ ที่เด็กร้องไห้อยู่)		อ.บิดา ย่อมบวช (บิดาบวช)	

สัมพันธ์ว่า **ทารเก อนาทริยวันตวุตตกัตตา** ใน รุทนฺตสฺมึ, รุทนฺตสฺมึ อนาทริย-กิริยา, รุทนฺตสฺมึ อนาทริยะ ใน ปพฺพชติ, ปพฺพชติ อนาทระ, ปิตา อนาทรวันตวุตตกัตตา ใน ปพฺพชติ, ปพฺพชติ อาขยาตกิริยาวาจก ที่เป็นอนาทระซึ่งกล่าวถึงกัตตานั้น

บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า ทารเก อนาทระ ใน รุทนฺตสฺมึ ๆ อนาทรกิริยา, ปิตา สยกัตตา ใน ปพฺพชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก



๖. ลักขณะ

ลักขณะ คือ บทที่เป็นเครื่องกำหนด (จดจำ, สังเกต) ข้อความอื่น, ส่วนข้อความที่ถูกกำหนด เรียกว่า **ลักขยะ**, กิริยาของลักขณะ เรียกว่า **ลักขณกิริยา**, ส่วนกิริยาของลักขยะ เรียกว่า **ลักขยกิริยา**

ลง**สัตตมีวิภัตติ**ในเครื่องกำหนดจำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แปลว่า **“ครั้นเมื่อ...”** เช่น

โพธิสตฺเต ชายมาเน, มาตา ปโมทติ.

ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ ประสูติอยู่, อ.พระมารดา ย่อมยินดียิ่ง

ประโยคลักขณะ มีใจความ ๒ อย่าง			
๑. ลักขณะ บทที่เป็นเครื่องกำหนด		**๒. ลักขยะ** บทที่ถูกกำหนด	
ลักขณวันตะ มีลักขณกิริยา	**ลักขณกิริยา** กิริยาเป็นเครื่องกำหนด	**ลักขยวันตะ** มีลักขยกิริยา	**ลักขยกิริยา** กิริยาที่ถูกกำหนด
โพธิสตฺเต	**ชายมาเน**	**มาตา**	**ปโมทติ**
ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ ประสูติอยู่ (ในขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูติ)		อ.พระมารดา ย่อมยินดียิ่ง (พระมารดายินดียิ่ง)	

ในประโยคนี้ มีกิริยา ๒ บท คือ **ชายมาเน** (ประสูติอยู่) ซึ่งเป็นกิริยาของ โพธิสตฺเต (พระโพธิสัตว์) และ **ปโมทติ** (ย่อมยินดียิ่ง) ซึ่งเป็นกิริยาของ มาตา (มารดา) ในที่นี้ กิริยา**การยินดียิ่ง**ของมารดา ถูกกำหนดด้วยกิริยา**การประสูติ**ของพระโพธิสัตว์ หมายความว่า มารดายินดีในขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูติอยู่

สัมพันธ์ว่า **โพธิสตฺเต ลักขณวันตวุตตกัตตา** ใน ชายมาเน, ชายมาเน ลักขณกิริยา, ชายมาเน ลักขณะ ใน ปโมทติ, ปโมทติ ลักขยะ, มาตา ลักขยวันตวุตตกัตตา ใน ปโมทติ, ปโมทติ อาขยาตกิริยาวาจกที่เป็นลักขยะซึ่งกล่าวถึงกัตตานั้น

สัมพันธ์ว่าโดยย่อว่า โพธิสตฺเต ลักขณวันตวุตตกัตตา ใน ชายมาเน, ชายมาเน ลักขณกิริยา, มาตา ลักขยวันตวุตตกัตตา ใน ปโมทติ, ปโมทติ ลักขยกิริยา

บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า โพธิสตฺเต ลักขณะ ใน ชายมาเน ๆ ลักขณกิริยา, มาตา สยกัตตา ใน ปโมทติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก

๗. นิมิตตสัตตมี

นิมิตตสัตตมี คือ สัตตมีวิภัตติที่ลงในอรรถนิมิตตะ ใช้เป็นเหตุของกิริยา แปลว่า **“ในเพราะ...”** เช่น

ทีปิ **จมฺเมสุ** หญฺญเต. อ.เสือดาว ย่อมถูกฆ่า **ในเพราะหนัง ท.**

สัมพันธ์ว่า ทีปิ วุตฺตกัมมะ ใน หญฺญเต ๆ อาขยาตบท กัมมวาจก, **จมฺเมสุ นิมิตต-สัตตมี** ใน หญฺญเต

๘. นิทธารณะ

นิทธารณะ คือ การถอนออก[จากหมู่]แล้วทรงไว้ ท่านให้ลงสัตตมีวิภัตติท้ายบทประเภทนี้ แปลว่า **“ใน...หนา, บรรดา...”** ส่วนบทที่ถูกถอนออกมาโดยเฉพาะ เรียกว่า **นิทธารณียะ** เช่น

มนุสฺเสสุ ขตฺติโย สูรตโม.

ในมนุษย์ ท. หนา อ.กษัตริย์ เป็นผู้กล้าหาญที่สุด ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า **มนุสฺเสสุ นิทธารณะ** ใน ขตฺติโย ๆ นิทธารณียะ และ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สูรตโม วิกติกัตตา ใน โหติ

๙. กาลสัตตมี

กาลสัตตมี คือ บทที่ลงสัตตมีวิภัตติซึ่งแสดงกาลเวลา แปลว่า **“ใน...”** เช่น

ปุพฺพณฺหสมเย คโต. อ.บุรุษ ไปแล้ว **ในเวลาเช้า**

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน คโต ๆ กิตบท กัตตุวาจก, **ปุพฺพณฺหสมเย กาลสัตตมี** ใน คโต

๑๐. สัตตมีปัจจัตตะ

สัตตมีปัจจัตตะ คือ สัตตมีวิภัตติที่ลงในอรรถปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นประธานในประโยค แปลว่า **“อันว่า...”** เช่น

อชฺช อุโปสโถ ปณฺณรโส. อ.วันนี้ เป็นวันอุโบสถ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า **อชฺช สัตตมีปัจจัตตะ** ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปณฺณรโส วิเสสนะ ของ อุโปสโถ ๆ วิกติกัตตา ใน โหติ

๑๑. สัตตมีกัมมะ

สัตตมีกัมมะ คือ สัตตมีวิภัตติที่ลงในอรรถทุติยาวิภัตติ ใช้เป็นกรรมของกิริยา แปลว่า **“ซึ่ง...”** เช่น

ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ. อ.ชน ท. ย่อมกราบไหว้ **ซึ่งภิกษุ ท.**

สัมพันธ์ว่า ชนา สยกัตตา ใน อภิวาเทนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ภิกฺขูสุ สัตตมีกัมมะ** ใน อภิวาเทนฺติ

๑๒. สัตตมีกรณะ

สัตตมีกรณะ คือ สัตตมีวิภัตติที่ลงในอรรถตติยาวิภัตติ ใช้เป็นเครื่องมือในการกระทำ แปลว่า **“ด้วย...”** เช่น

ปตฺเตสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ. อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต **ด้วยบาตร ท.**

สัมพันธ์ว่า ภิกฺขู สยกัตตา ใน จรนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ปตฺเตสุ สัตตมีกรณะ** ใน ปิณฺฑาย ๆ สัมปทานะ ใน จรนฺติ

๑๓. สัตตมีอนภิหิตกัตตา

สัตตมีอนภิหิตกัตตา คือ บทที่ลงสัตตมีวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ ซึ่งเป็นอรรถอนภิหิตกัตตา แปลว่า **“อัน...”** เช่น

มณิมฺหิ ปสฺส นิมฺมิตํ. อ.ท่าน จงดู ซึ่งวัตถุ **อันแก้วมณี** เนรมิตแล้ว

สัมพันธ์ว่า ตฺวํ สยกัตตา ใน ปสฺส ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **มณิมฺหิ สัตตมีอนภิหิตกัตตา** ใน นิมฺมิตํ ๆ วิเสสนะ ของ วตฺถุ ๆ อวุตตกัมมะ ใน ปสฺส

๑๔. สัตตมีสัมปทานะ

สัตตมีสัมปทานะ คือ สัตตมีวิภัตติที่ลงในอรรถจตุตถีวิภัตติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับ แปลว่า **“แก่..., เพื่อ..., ต่อ...”** เช่น

สเม ทินฺนำ มหปฺผลำ.

อ.ทาน อันบุคคล ถวายแล้ว **แก่พระสงฆ์** เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ทานำ สยกัตตาใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สเม สัตตมีสัมปทานะ** ใน ทินฺนำ, ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตาใน ทินฺนำ ๆ วิเสสนะ ของ ทานำ, มหปฺผลำ วิกติกัตตา ใน โหติ

๑๕. สัตตมีอปาทานะ

สัตตมีอปาทานะ คือ สัตตมีวิภัตติที่ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ แปลว่า **“แต่..., จาก...,** เช่น

กทลีสุ คเช รกฺขนฺติ. อ.ชน ท. ย่อมป้องกัน ซึ่งช้าง ท. **จากต้นกล้วย ท.**

สัมพันธ์ว่า ชนา สยกัตตา ใน รกฺขนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **กทลีสุ สัตตมี-อปาทานะ** ใน คเช ๆ อวุตตกัมมะ ใน รกฺขนฺติ

แบบฝึกหัดทบทวน

ตอนที่ ๑ จงตอบคำถาม แปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. สามีปิกาธาระ คือ.....

คงฺคายํ โฆโส วสติ. แปลว่า.....

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. เวสยิกาธาระ คือ.....

ชเลสุ มจฺฉา จรนฺติ. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. สัตตมีปัจจัตตะ คือ.....

อชฺช สตฺตโม ทิวโส. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. กาลสัตตมี คือ.....

ตสฺมึ สมเย ภควา ปริสมชฺเฌ ธมฺมํ เทเสติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. โอปสิเลสิกาธาระ คือ.....

นิสีทิ ภควา (ปุคฺคเลน) ปญฺญตฺตาสเน. [พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

ตอนที่ ๒ จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะและสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. นาครา, อรุเณ อนุคฺคจฺฉนฺเต, ราชทฺวารํ คจฺฉึสุ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. เทสนาวสาเน ปญฺจ ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ.

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. ตทา ตาวตึสภวเน อสุรา วสนฺติ. [อสุร - อสูร, ตาวตึสภวน – ภพชื่อว่าดาวดึงส์]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. เถรสฺส นิทฺทํ อโนกฺกมนฺตสฺส, ปฐมมาเส อติกฺกนฺเต, อกฺขิโรโค อุปฺปชฺชิ.

[เมื่อพระเถระไม่ก้าวลงสู่ความหลับ, เมื่อเดือนที่หนึ่งผ่านไป, โรคที่นัยน์ตาก็เกิดขึ้น]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. มหาอุปาสิเก เอเกกสฺมึ ฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กริมฺหา.

[มหาอุบาสิกา พวกอาตมานั่งในที่แห่งหนึ่ง ๆ ทำสมณธรรม]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๘. วิธีสัมพันธ์กิริยา

กิริยาอาขยาตเป็นกิริยาคุมพากย์ และ**กิริยากิตก์**เป็นกิริยาคุมพากย์และกิริยาในระหว่าง

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	กิริยาอาขยาต เป็นกิริยาคุมพากย์	**อาขยาตบท**
๒.	กิริยากิตก์ **ตพฺพ, อนีย, ณฺย, เตยฺย, ริจฺจ, ต, กฺต** และ **ข** ปัจจัย ที่เป็นกิริยาคุมพากย์	**กิตบท**
๓.	กิริยากิตก์ที่เป็นวิเสสนะขยายบทนาม	**วิเสสนะ**
๔.	กิริยากิตก์ที่แปลว่า **เป็น...** หน้าธาตุที่มีอรรถว่า **มี, เป็น**	**วิกติกัตตา**
๕.	กิริยากิตก์ที่แปลว่า **ว่าเป็น...** หน้า **กร** ธาตุ	**วิกติกัมมะ**
๖.	กิริยากิตก์ที่ลง **มาน, อนฺต** ปัจจัย ใช้เป็นกิริยาในระหว่าง	**อัพภันตรกิริยา**
๗.	กิริยากิตก์ที่ลง**ฉัฏฐีวิภัตติ** เป็นกิริยาในประโยค**อนาทร**	**อนาทรกิริยา**
๘.	กิริยากิตก์ที่ลง**สัตตมีวิภัตติ** เป็นกิริยาในประโยค**ลักขณะ**	**ลักขณกิริยา**
๙.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย ทำก่อนกิริยาอื่น	**ปุพพกาลกิริยา**
๑๐.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย ทำหลังกิริยาคุมพากย์	**อปรกาลกิริยา**
๑๑.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย ทำพร้อมกับกิริยาอื่น	**สมานกาลกิริยา**
๑๒.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย มีอรรถ**ลักขณะ** แปลว่า **ครั้น...แล้ว, เมื่อ...**	**ลักขณัตถะ**
๑๓.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย มีอรรถเหตุ แปลว่า **เพราะ...**	**เหตวัตถะ, เหตุ**
๑๔.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย ที่แสดงการสิ้นสุดแห่งกิริยา แปลว่า **ครั้น...แล้ว**	**ปริโยสานกาลกิริยา**
๑๕.	กิริยากิตก์ที่ลง **ตุน, ตฺวาน, ตฺวา** ปัจจัย ขยายกิริยาคุมพากย์	**กิริยาวิเสสนะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. อาขยาตบท

อาขยาตบท คือ บทที่กล่าวกิริยาของบทนาม เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของประโยค กล่าวคือใช้เป็น **กิริยาคุมพากย์** กิริยาสุดท้ายของประโยค จำแนกเป็น **๕** วาจก คือ

๑. ประโยคกัตตุวาจก

ประโยคที่ **กล่าวกัตตา** เป็นประธาน (เน้นผู้กระทำ)

ตัวอย่างเช่น

สูโท โอทนำ **ปจติ**. อ.พ่อครัว **หุงอยู่** ซึ่งข้าวสุก

ในประโยคนี้ บทว่า **ปจติ** เป็นอาขยาตบท กิริยาของ สูโท และเป็นกัตตุวาจก กล่าวกัตตา คือ สูโท

สัมพันธ์ว่า สูโท สยกัตตา ใน **ปจติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก**, โอทนำ อวุตต-กัมมะ ใน ปจติ

๒. ประโยคกัมมวาจก

ประโยคที่ **กล่าวกรรม** เป็นประธาน (เน้นผู้ถูกระทำ)

ตัวอย่างเช่น

สูเทน โอทโน **ปจียเต**. อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว **หุงอยู่**

ในประโยคนี้ บทว่า **ปจียเต** เป็นอาขยาตบท กิริยาของ โอทโน และเป็นกัมมวาจก กล่าวกรรม คือ โอทโน

สัมพันธ์ว่า โอทโน วุตตกัมมะ ใน **ปจียเต ๆ อาขยาตบท กัมมวาจก**, สูเทน อนภิหิตกัตตา ใน ปจียเต

๓. ประโยคภาววาจก

ประโยคที่ **กล่าวภาวะ** เป็นประธาน (เน้นกิริยา)

ตัวอย่างเช่น

สูเทน **ภูยเต**. อันพ่อครัว **หุงอยู่**

ในประโยคนี้ บทว่า **ภูยเต** เป็นอาขยาตบท และเป็นภาววาจก กล่าวกิริยา คือ ภูยเต (ความมี, ความเป็น)

สัมพันธ์ว่า สูเทน อนภิหิตกัตตา ใน **ภูยเต ๆ อาขยาตบท ภาววาจก**

๔. ประโยคเหตุกัตตุวาจก

ประโยคที่ **กล่าวเหตุกัตตา** เป็นประธาน (เน้นผู้ใช้)

ตัวอย่างเช่น

สามิโก สูทำ โอทนำ **ปาเจติ**. อ.นาย ยังพ่อครัว **ให้หุงอยู่** ซึ่งข้าวสุก

ในประโยคนี้ บทว่า **ปาเจติ** เป็นอาขยาตบท กิริยาของ สามิโก และเป็นเหตุกัตตุวาจก กล่าวเหตุกัตตา ผู้ใช้ คือ สามิโก

สัมพันธ์ว่า สามิโก เหตุกัตตา ใน **ปาเจติ ๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก**, สูทำ การิตกัมมะ ใน ปาเจติ, โอทนำ อวุตตกัมมะ ใน ปาเจติ

(หรือสัมพันธ์ สูทำ ว่าเป็นการิตกัมมะ ของ ณาเป ปัจจัย ใน ปาเจติ, โอทนำ ธาตุกัมมะ ของ ปจ ธาตุ ใน ปาเจติ)

๕. ประโยคเหตุกัมมวาจก

ประโยคที่กล่าว **เหตุกัมมะ** เป็นประธาน (เน้นผู้ถูกใช้)

ตัวอย่างเช่น

สามิเกน สูโท โอทนำ **ปาจาปียเต**. อ.พ่อครัว อันนาย **ให้หุงอยู่** ซึ่งข้าวสุก

ในประโยคนี้ บทว่า **ปาจาปียเต** เป็นอาขยาตบท กิริยาของ สูโท และเป็นเหตุกัมมวาจก กล่าวเหตุกัมมะ (วุตตกัมมะ) ผู้ถูกใช้ คือ สูโท

สัมพันธ์ว่า สูโท วุตตกัมมะ ใน **ปาจาปียเต ๆ อาขยาตบท เหตุกัมมวาจก**, สามิเกน อนภิหิตกัตตา ใน ปาจาปียเต, โอทนำ อวุตตกัมมะ ใน ปาจาปียเต

๒. กิตบท

กิตบท คือ บทกิตก์ที่เป็นกิริยาของบทนาม บทที่ประกอบด้วย **ตพฺพ**, **อนีย**, **ณฺย**, **เตยฺย**, **ริจฺจ**, **ต**, **กฺต** และ **ข** ปัจจัย ถ้าอยู่ท้ายประโยคใช้เป็น **กิริยาคุมพากย์**

ตัวอย่าง ประโยคกัตตุวาจก

ปุริโส คามํ **คโต**. อ.บุรุษ **ไปแล้ว** สู่หมู่บ้าน

ในประโยคนี้ บทว่า **คโต** เป็น **กิตบท** กิริยาของ ปุริโส และเป็นกัตตุวาจก กล่าวกัตตา คือ ปุริโส

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน **คโต ๆ กิตบท กัตตุวาจก**, คามํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คโต

ตัวอย่าง ประโยคกัมมวาจก

สูเทน โอทโน **ปจิตพฺโพ**. อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว **พึงหุง**

ในประโยคนี้ บทว่า **ปจิตพฺโพ** เป็น **กิตบท** กิริยาของ โอทโน และเป็นกัมมวาจก กล่าวกรรม คือ โอทโน

สัมพันธ์ว่า โอทโน วุตตกัมมะ ใน **ปจิตพฺโพ ๆ กิตบท กัมมวาจก**, สูเทน อนภิหิต-กัตตา ใน ปจิโต

ตัวอย่าง ประโยคกัมมวาจก อื่น ๆ

ปุริเสน กมฺมํ **กาตพฺพํ**. (กร + **ตพฺพ**) อ.กรรม อันบุรุษ **พึงกระทำ**

ปุริเสน กมฺมํ **กรณียํ**. (กร + **อนีย**) อ.กรรม อันบุรุษ **พึงกระทำ**

ปุริเสน กมฺมํ **การิยํ**. (การ + **ณฺย**) อ.กรรม อันบุรุษ **พึงกระทำ**

ปุริเสน กมฺมํ **ญาเตยฺยํ**. (ญา + **เตยฺยํ**) อ.กรรม อันบุรุษ **พึงรู้**

ปุริเสน กมฺมํ **กิจฺจํ**. (กร + **ริจฺจ**) อ.กรรม อันบุรุษ **พึงกระทำ**

ปุริเสน กมฺมํ **กตํ**. (กร + **ต**) อ.กรรม อันบุรุษ **กระทำแล้ว**

ปุริเสน กมฺมํ **ทุกฺกรํ**. (ทุ + กร + **ข**) อ.กรรม อันบุรุษ **พึงกระทำได้โดยยาก**

ประโยคเหล่านี้ พึงสัมพันธ์เหมือน สูเทน โอทโน ปจิตพฺโพ

ตัวอย่าง ประโยคภาววาจก

สูเทน **ภวิตพฺพํ**. อันพ่อครัว **พึงมี**

ในประโยคนี้ บทว่า **ภวิตพฺพํ** เป็น **กิตบท** และเป็นภาววาจก กล่าวกิริยา คือ ภวิตพฺพ (ความมี, ความเป็น)

สัมพันธ์ว่า สูเทน อนภิหิตกัตตา ใน **ภวิตพฺพํ ๆ กิตบท ภาววาจก**

ภาววาจก มีรูปเป็น **นปุงสกลิงค์ เอกวจนะ** เท่านั้น

ตัวอย่าง ประโยคเหตุกัมมวาจก

สามิเกน สูโท โอทนํ **ปาจิโต**. อ.พ่อครัว อันนาย **ให้หุงแล้ว** ซึ่งข้าวสุก

ในประโยคนี้ บทว่า **ปาจิโต** เป็นกิตบท กิริยาของ สูโท และเป็นเหตุกัมมวาจก กล่าวเหตุกัมมะ (วุตตกัมมะ) ผู้ถูกใช้ คือ สูโท

สัมพันธ์ว่า สูโท วุตตกัมมะ ใน **ปาจิโต ๆ กิตบท เหตุกัมมวาจก**, สามิเกน อนภิหิตกัตตา ใน ปาจิโต, โอทนํ อวุตตกัมมะ ใน ปาจิโต

๓. วิเสสนะ

วิเสสนะ คือ บทขยายนาม ได้แก่บทกิริยากิตก์ที่มี **ลิงค์ วิภัตติ** และ**วจนะ** เหมือนบทวิเสสยะ (บทถูกขยาย) จะเรียงไว้หน้าหรือหลังก็ตาม แปลว่า **“ผู้..., ตัว..., อัน...”**

ตัวอย่าง ปฐมาวิภัตติ

คามํ ***คโต*** *ปุริโส* อตฺถิ. *อ.บุรุษ* ***ผู้ไปแล้ว*** สู่หมู่บ้าน มีอยู่

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **คโต** เป็นวิเสสนะ ของ ปุริโส

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, คามํ สัมปาปุณียะกัมมะ ใน **คโต ๆ วิเสสนะ** ของ ปุริโส

ตัวอย่าง ทุติยาวิภัตติ

คามํ ***คตํ*** *ปุริสํ* ปสฺส. อ.ท่าน จงดู *ซึ่งบุรุษ* ***ผู้ไปแล้ว*** สู่หมู่บ้าน

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **คตํ** เป็นวิเสสนะ ของ **ปุริสํ**

สัมพันธ์ว่า ตฺวํ สยกัตตา ใน ปสฺส ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, คามํ สัมปาปุณียะกัมมะ ใน **คตํ ๆ วิเสสนะ** ของ ปุริสํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน ปสฺส

๔. วิกติกัตตา

วิกติกัตตา คือ บทกัตตาที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่บทกิริยากิตก์ที่อยู่หน้าบทกิริยาที่มีอรรถว่า **มี, เป็น** คือ **ภู**, **หู**, และ **อส** ธาตุ แปลว่า **“เป็น...”** เช่น

อยํ *มเหสกฺขาย เทวตาย* ***ปริคฺคหิโต*** *ภวิสฺสติ.*

อ.ต้นไม้ นี้ ***เป็นต้นไม้-*** *อันเทวดา ผู้มีศักดิ์ใหญ่* ***-สิงสถิตแล้ว*** จักเป็น

สัมพันธ์ว่า อยํ วิเสสนะ ของ รุกฺโข ๆ สยกัตตา ใน ภวิสฺสติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, มเหสกฺขาย วิเสสนะ ของ เทวตาย ๆ อนภิหิตกัตตา ใน **ปริคฺคหิโต ๆ วิกติกัตตา** ใน ภวิสฺสติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ตสฺมึ ขเณ มฏฺฐกุณฺฑลี อนฺโตเคหาภิมุโข **นิปนฺโน** โหติ.

ในขณะนั้น อ.มาณพชื่อว่ามัฏฐกุณฑลี ผู้มีหน้าต่อภายในแห่งเรือน **เป็นผู้นอนแล้ว** ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า ตสฺมึ วิเสสนะ ของ ขเณ ๆ กาลสัตตมี ใน โหติ, มฏฺฐกุณฺฑลี สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อนฺโตเคหาภิมุโข วิเสสนะ ของ มฏฺฐกุณฺฑลี, **นิปนฺโน วิกติกัตตา** ใน โหติ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

อุกฺกณฺฐิโตมฺหิ อาวุโส.

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.กระผม **เป็นผู้เบื่อหน่ายแล้ว** ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า อาวุโส อาลปนะ อหํ สยกัตตา ใน อมฺหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อุกฺกณฺฐิโต วิกติกัตตา** ใน อมฺหิ



๕. วิกติกัมมะ

วิกติกัมมะ คือ บทกรรมที่ถูกทำให้เปลี่ยนแปลง ได้แก่บทกิริยากิตก์ที่อยู่หน้าบทกิริยาที่มีอรรถว่า **กระทำ** แปลว่า **“ให้เป็น...”** เช่น

อปฺปมตฺตํ ปน **ปมตฺตํ** กโรสิ.

อนึ่ง อ.เธอ ย่อมประทำ ซึ่งบุคคล ผู้ไม่ประมาทแล้ว **ให้เป็นผู้ประมาทแล้ว**

สัมพันธ์ว่า ปน ศัพท์ สัมปิณฑนัตถะ ตฺวํ สยกัตตา ใน กโรสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อปฺปมตฺตํ วิเสสนะ ของ ปุคฺคลํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน กโรสิ, **ปมตฺตํ วิกติกัมมะ** ใน กโรสิ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

โส ตสฺส อกุชฺฌิตฺวา อญฺญํ ฐานํ **รมณียํ** กตฺวา อฏฺฐาสิ.

อ.มาณพ นั้น ไม่โกรธแล้ว ต่อบุรุษ นั้น กระทำแล้ว ซึ่งที่อื่น **ให้เป็นที่อันบุคคลพึงยินดี** ได้ยืนแล้ว

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ มาณโว ๆ สยกัตตา ใน อฏฺฐาสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตสฺส วิเสสนะ ของ ปุริสสฺส ๆ สัมปทานะ ใน อกุชฺฌิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน กตฺวา, อญฺญํ วิเสสนะ ของ ฐานํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน กตฺวา, **รมณียํ วิกติกัมมะ** ใน กตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน อฏฺฐาสิ

๖. อัพภันตรกิริยา

อัพภันตรกิริยา คือ บทกิริยาในระหว่างของประธาน ได้แก่บทกิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **มาน** และ **อนฺต** ปัจจัย ปฐมาวิภัตติ แปลว่า **“อยู่..., เมื่อ...”** เช่น

สตฺถา ปน *เตน หตฺถินา* ***อุปฏฺฐิยมาโน*** สุขํ วสิ.

ส่วนว่า อ.พระศาสดา ***ผู้- อันช้างนั้น -อุปัฏฐากอยู่*** ประทับอยู่แล้ว สบาย

สัมพันธ์ว่า ปน ศัพท์ ปักขันตรโชตกะ สตฺถา สยกัตตา ใน วสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เตน วิเสสนะ ของ หตฺถินา ๆ อนภิหิตกัตตา ใน **อุปฏฺฐิยมาโน ๆ อัพภันตรกิริยา** ของ สตฺถา, สุขํ กิริยาวิเสสนะ ใน วสิ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ตฺวํ คามํ **คจฺฉนฺโต** ปิณฺฑํ ลภิสฺสสิ.

อ.ท่าน **ไปอยู่** สู่หมู่บ้าน จักได้ ซึ่งก้อนข้าว

สัมพันธ์ว่า ตฺวํ สยกัตตา ใน ลภิสฺสสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, คามํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน **คจฺฉนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยา** ของ ตฺวํ, ปิณฺฑํ อวุตตกัมมะ ใน ลภิสฺสสิ

๗. อนาทรกิริยา

อนาทรกิริยา คือ บทกิริยาในประโยคอนาทร ได้แก่บทกิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **มาน**, **อนฺต** และ **ต** ปัจจัย ลง**ฉัฏฐีวิภัตติ**หรือ**สัตตมีวิภัตติ** ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ในประโยคอนาทร เช่น

ภิกฺขุสฺส ธมฺมํ **เทเสนฺตสฺส**, โส นิทฺทายิ.

เมื่อภิกษุ **แสดงอยู่** ซึ่งธรรม, อ.บุรุษ นั้น หลับแล้ว

สัมพันธ์โดยย่อว่า ภิกฺขุสฺส อนาทริยวันตวุตตกัตตา ใน เทเสนฺตสฺส, ธมฺมํ อวุตตกัมมะ ใน เทเสนฺตสฺส, **เทเสนฺตสฺส อนาทริยกิริยา**, โส วิเสสนะ ของ ปุริโส ๆ อนาทรวันตวุตตกัตตา ใน นิทฺทายิ, นิทฺทายิ อนาทรกิริยา

บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า ภิกฺขุสฺส อนาทระ ใน เทเสนฺตสฺส ๆ อนาทรกิริยา, โส วิเสสนะ ของ ปุริโส ๆ สยกัตตา ใน นิทฺทายิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก

๘. ลักขณกิริยา

ลักขณกิริยา คือ บทกิริยาในประโยคลักขณะ ได้แก่บทกิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **มาน**, **อนฺต**, **ต** ปัจจัย เป็นต้น ลงสัตตมีวิภัตติ ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ในประโยคลักขณะ เช่น

ปุตฺเต **มเต**, มาตา โรทติ.

ครั้นเมื่อบุตร **ตายแล้ว**, อ.มารดา ย่อมร้องไห้

สัมพันธ์โดยย่อว่า ปุตฺเต ลักขณวันตวุตตกัตตา ใน มเต, **มเต ลักขณกิริยา**, มาตา ลักขยวันตวุตตกัตตา ใน โรทติ, โรทติ ลักขยกิริยา

บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า ปุตฺเต ลักขณะ ใน มเต ๆ ลักขณกิริยา, มาตา สยกัตตา ใน โรทติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก

แบบฝึกหัดทบทวน

จงตอบคำถาม แปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ประโยคเหตุกัตตุวาจก คือ.....

หตฺถี หตฺเถน กฏฺฐานิ ฆสิตฺวา อคฺคึ สมฺปาเทติ. [ช้างสีฟันทั้งหลายด้วยงวงทำให้ไฟถึงพร้อม]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๒. ประโยคภาววาจก คือ.....

ปพฺพชิตานํ วิวาเทน ภวิตพฺพํ. แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๓. ประโยคเหตุกัมมวาจก คือ.....

ราชาปิ เทวทตฺเตเนว มาราปิโต. [แม้พระราชาก็ถูกพระเทวทัตนั่นแหละให้สวรรคตแล้ว]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๔. โส (จิตฺตคหปติ) เถรสฺส ธมฺมํ สุณนฺโตว อนาคามิผลํ ปาปุณิ.

[จิตตคหบดีนั้นกำลังฟังธรรมของพระเถระนั่นเทียวบรรลุอนาคามิผลแล้ว]

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๕. อหํ ตาวตึสเทวโลเก นิพฺพตฺโต อมฺหิ. [เราเป็นผู้บังเกิดในเทวโลกชั้นดาวดึงส์]

แปลว่า.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

๙. ปุพพกาลกิริยา

ปุพพกาลกิริยา คือ กิริยาที่ทำก่อน ได้แก่กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน, ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่ทำก่อนกิริยาอื่นในประโยค แปลว่า **“...แล้ว”** เช่น

ปุริโส โอทนำ **ปจิตฺวา** ภุญฺชติ. อ.บุรุษ **หุงแล้ว** ซึ่งข้าว ย่อมกิน.

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **ปจิตฺวา** (หุงแล้ว) เป็น**ปุพพกาลกิริยา** ทำก่อนกิริยา **ภุญฺชติ** (ย่อมกิน)

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน ภุญฺชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, โอทนำ อวุตต-กัมมะ ใน **ปจิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา** ใน ภุญฺชติ

๑๐. อปรกาลกิริยา

อปรกาลกิริยา คือ กิริยาที่ทำทีหลัง ได้แก่กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน, ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่ทำหลังจากกิริยาคุมพากย์ แปลว่า **“...แล้ว”** หรือไม่ออกสำเนียงปัจจัย เช่น

ทฺวารำ **ปิทหิตฺวา** นิกฺขมิ.

อ.บุรุษ ออกไปแล้ว **ปิดแล้ว** (ปิด) ซึ่งประตู

ในประโยคนี้ บทว่า **ปิทหิตฺวา** (ปิด) เป็น**อปรกาลกิริยา** ทำหลังกิริยา นิกฺขมิ (ออกไป)

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน นิกฺขมิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทฺวารำ อวุตต-กัมมะ ใน **ปิทหิตฺวา ๆ อปรกาลกิริยา** ใน นิกฺขมิ

อีกตัวอย่างหนึ่ง

อูรำ **ปูรยิตฺวา** ภุญฺชติ. อ.บุรุษ ย่อมกิน ยังท้อง **ให้เต็มแล้ว** (ให้เต็ม)

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน ภุญฺชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อูรำ การิตกัมมะ ใน **ปูรยิตฺวา ๆ อปรกาลกิริยา** ใน ภุญฺชติ

๑๑. สมานกาลกิริยา

สมานกาลกิริยา คือ กิริยาที่ทำพร้อมกัน ได้แก่กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน, ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่ทำพร้อมกันกับกิริยาอื่น แปลว่า **"...แล้ว"** หรือไม่ออกสำเนียงปัจจัย เช่น

ทณฺโฑ **ธกฺกจฺจ** ปตติ.

อ.ไม้เท้า ย่อมตก **กระทำเสียงดังธัก**

ในประโยคนี้ บทว่า **ธกฺกจฺจ** (กระทำเสียงดังธัก) เป็น**สมานกาลกิริยา** ทำพร้อมกับกิริยา **ปตติ** (ย่อมตก)

สัมพันธ์ว่า ทณฺโฑ สยกัตตา ใน ปตติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ธกฺกจฺจ สมาน-กาลกิริยา** ใน ปตติ

[**ธกฺกจฺจ** ธกฺ + กร + ตฺวา. ธกฺอิติ กริตฺวา ธกฺกจฺจ. กระทำเสียงว่า "ธัก", ทำเสียงดัง ธัก ๆ]

อีกตัวอย่างหนึ่ง

อกฺขีนิ **นิมฺมีลิตฺวา** หสติ.

อ.บุรุษ ย่อมหัวเราะ **หลับ** ซึ่งตา ท. (หัวเราะหลับตา)

สัมพันธ์ว่า ปุริโส สยกัตตา ใน หสติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อกฺขีนิ อวุตตกัมมะ ใน **นิมฺมีลิตฺวา ๆ สมานกาลกิริยา** ใน หสติ

[**นิมฺมีลิตฺวา** นิ + มิล มิเมเส (หลับตา) ภู.จุ. + อิ + ตฺวา. หลับแล้ว, ปิดแล้ว]

ตฺวาทิปัจจัยที่เป็น "เอกกัตตุ"

ตฺวาทิปัจจัย (ตุน, ตฺวาน, ตฺวา) ที่ลงใน ๓ ฐานะ คือ **ปุพพกาลกิริยา อปรกาล-กิริยา** และ **สมานกาลกิริยา** เป็น **"เอกกัตตุ"** มีผู้กระทำคนเดียวกันกับกิริยาคุมพากย์ เช่น

ปุริโส โอทนำ **ปจิตฺวา** ภุญฺชติ. อ.บุรุษ **หุงแล้ว** ซึ่งข้าว ย่อมกิน.

ในตัวอย่างนี้ **ปจิตฺวา** กับ **ภุญฺชติ** มีผู้กระทำคนเดียวกันคือ **ปุริโส**

๑๒. ลักขณัตถะ

ลักขณัตถะ คือ กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน, ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่มีอรรถลักขณะ (เครื่องกำหนดจดจำ) แปลว่า **“ครั้น...แล้ว, เมื่อ...”** เช่น

สีหำ **ทิสฺวา** ภยำ โหติ. **ครั้นเห็นแล้ว** ซึ่งราชสีห์ อ.ภัย ย่อมมี

สัมพันธ์ว่า ภยำ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สีหำ วุตตกัมมะ ใน **ทิสฺวา ๆ ลักขณัตถะ**

หรือสัมพันธ์ว่า สีหำ อวุตตกัมมะ ใน **ทิสฺวา ๆ ลักขณะ** (ลักขณกิริยา ที่เป็นเครื่องกำหนดจดจำกิริยานั้น) ใน โหติ ๆ ลักขยะ (ลักขยกิริยา ที่ถูกกำหนดด้วยลักขณกิริยานั้น), ภยำ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก

๑๓. เหตวัตถะ

เหตวัตถะ คือ กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน, ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่มีอรรถเหตุ แปลว่า **“เพราะ...”** เช่น

ฆตำ **ปิวิตฺวา** พลำ โหติ. อ.กำลัง ย่อมมี **เพราะดื่ม** ซึ่งเปรียง (เนยใส)

สัมพันธ์ว่า พลำ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ฆตำ อวุตตกัมมะ ใน **ปิวิตฺวา ๆ เหตุ** ใน โหติ

หรือสัมพันธ์ว่า ฆตำ อวุตตกัมมะ ใน **ปิวิตฺวา ๆ เหตุ** ใน โหติ ๆ ผล, พลำ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก

ตฺวาทิปัจจัยที่เป็น “อสมานกัตตุ”

ส่วน **ตฺวาทิปัจจัย** ที่ลงใน ๒ ฐานะ คือ **ลักขณัตถะ** และ **เหตวัตถะ** เป็น **“อสมานกัตตุ”** มีผู้กระทำต่างกันกับกิริยาคุมพากย์ เช่น

สีหำ **ทิสฺวา** ภยำ โหติ. **ครั้นเห็นแล้ว** ซึ่งราชสีห์ อ.ภัย ย่อมมี

ในตัวอย่างนี้ (**ปุริโส**) เป็นกัตตาของ สีหำ **ทิสฺวา**, ส่วน **ภยำ** เป็นกัตตาของ **โหติ**

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ฆตำ **ปิวิตฺวา** พลำ โหติ. อ.กำลัง ย่อมมี **เพราะดื่ม** ซึ่งเปรียง (เนยใส)

ในตัวอย่างนี้ (**ปุริโส**) เป็นกัตตาของ ฆตำ **ปิวิตฺวา**, ส่วน **พลำ** เป็นกัตตาของ **โหติ**

๑๔. ปริโยสานกาลกิริยา

ปริโยสานกาลกิริยา คือ กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน**, **ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่แสดงการสิ้นสุดแห่งกิริยา แปลว่า **“ครั้น...แล้ว”** เช่น

ตโขเณน อาคนฺตฺวา จกฺขุปาลํ อุปาคมิ. **อุปคนฺตฺวา** จ ปน เถรสฺสาวิทูเร ปทสทฺทํ อกาสิ.

(อ.ท้าวสักกะ นั้น) เสด็จมาแล้ว ในขณะนั้น ได้เสด็จเข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระจักขุบาล, ก็แล (อ.ท้าวสักกะ นั้น) **ครั้นเสด็จเข้าไปหาแล้ว** ได้กระทำแล้ว ซึ่งเสียงแห่งเท้า ในที่ไม่ไกลแห่งพระเถระ

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ สกฺโก ๆ สยกัตตา ใน อุปาคมิ ๆ อาขยาตบท กัตตุ-วาจก, ตโขเณน ตติยากาลสัตตมี ใน อาคนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน อุปาคมิ, จกฺขุปาลํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน อุปาคมิ, จ ปน นิปาตสมูหะ, โส วิเสสนะ ของ สกฺโก ๆ สยกัตตา ใน อกาสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อุปคนฺตฺวา ปริโยสานกาลกิริยา** ใน อกาสิ, เถรสฺส สามีสัมพันธะ ใน อวิทูเร ๆ วิสยาธาระ ใน อกาสิ, ปทสทฺทํ อวุตตกัมมะ ใน อกาสิ

๑๕. กิริยาวิเสสนะ

กิริยาวิเสสนะ คือ บทที่ทำกิริยาให้วิเศษขึ้น ได้แก่กิริยากิตก์ที่ประกอบด้วย **ตุน**, **ตฺวาน** และ **ตฺวา** ปัจจัย ที่ขยายกิริยาอื่นให้แตกต่างออกไป เวลาแปล**ไม่ต้องออกสำเนียงปัจจัย** เช่น

ปญฺจ สีลานิ อขณฺฑานิ **กตฺวา** รกฺขาหิ.

อ.เธอ จงรักษา ซึ่งศีล ท. ห้า **กระทำ** ให้เป็นคุณชาติไม่เป็นท่อน

ในตัวอย่างนี้ บทว่า **กตฺวา** เป็นบทขยายกิริยา **รกฺขาหิ** ว่า เธอจงรักษาศีลห้า โดยกระทำไม่ให้ขาด (เธอจงรักษาศีล ๕ อย่าให้ขาด)

สัมพันธ์ว่า ตฺวํ สยกัตตา ใน รกฺขาหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปญฺจ วิเสสนะ ของ สีลานิ ๆ อวุตตกัมมะ ใน รกฺขาหิ, อขณฺฑานิ วิกติกัมมะ ใน **กตฺวา ๆ กิริยาวิเสสนะ** ใน รกฺขาหิ

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ตุมฺเห กิร วคฺคพนฺเธน โจรา หุตฺวา อรญฺเญ วิจรถ. [หุตฺวา – สมานกาลกิริยา]
[ทราบมาว่า พวกเธอเป็นโจรโดยการผูกกันเป็นพวกเที่ยวไปในป่า]
แปลว่า.....
สัมพันธ์ว่า.....
.....

๒. ตํ (ภิกฺขุ) ฐเปตฺวา เสสานํ (ภิกฺขูนํ) นิมนฺตนํ สมฺปฏิจฺฉามิ. [ฐเปตฺวา - กิริยาวิเสสนะ]
[อาตมารับการนิมนต์เพื่อภิกษุทั้งหลายที่เหลือ เว้นภิกษุนั้น,
แปลว่า.....
สัมพันธ์ว่า.....
.....

๓. มหาอุปาสิเก เอเกกสฺมึ ฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กริมฺหา. [นิสีทิตฺวา - ปุพพกาลกิริยา]
[มหาอุบาสิกา พวกอาตมานั่งในที่แห่งหนึ่ง ๆ ทำสมณธรรมแล้ว]
แปลว่า.....
สัมพันธ์ว่า.....
.....

๔. อิติ อิมํ กุลปุตฺตํ นิสฺสาย ธมฺมยาโค มหา ภวิสฺสติ. [อิติ – ปการัตถะ, นิสฺสาย - เหตุ]
[การบูชาธรรม จะเป็นคุณชาติใหญ่ เพราะอาศัยกุลบุตรนี้ ด้วยประการฉะนี้]
แปลว่า.....
.....
สัมพันธ์ว่า.....
.....

๕. อมฺม อิทำ เม ทุกฺขำ ตุมฺเห นิสฺสาย ชาตำ. [แน่ะแม่ ทุกข์ของผมนี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยพวกท่าน]
แปลว่า.....
สัมพันธ์ว่า.....
.....

๙. วิธีสัมพันธ์นิบาต

หิ, จ, ปน นิบาต ที่แสดงอรรถต่าง ๆ ในประโยค

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	**หิ, จ** แปลว่า **ดังจะกล่าวโดยย่อ** แสดงการย่อความ	**สังเขปโชตกะ**
๒.	**หิ** แปลว่า **ดังจะกล่าวโดยพิสดาร** แสดงการขยายความ	**วิตถารโชตกะ**
๓.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **ก็, แล, ก็แล** แสดงการกล่าวสืบเนื่อง	**วากยารัมภโชตกะ**
๔.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **เพราะ, เพราะว่า, เหตุว่า** แสดงเหตุ	**การณโชตกะ**
๕.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **ด้วยว่า** แสดงผล	**ผลโชตกะ**
๖.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **แต่ว่า, ก็แต่ว่า, ถึงอย่างนั้น** แสดงการกล่าวเจาะจง	**วิเสสโชตกะ**
๗.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **เหมือนอย่างว่า** แสดงเนื้อความให้ชัดเจนด้วยอุปมา	**ตัปปากฏิกรณโชตกะ** (ตัปปาฏิกรณโชตกะ)
๘.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **จริงอยู่, แท้จริง, จริงอย่างนั้น** แสดงการย้ำความให้หนักแน่น	**ทัฬหีกรณโชตกะ**
๙.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **ฝ่ายว่า, แต่ว่า, ส่วนว่า** แสดงฝ่ายอื่น	**ปักขันตรโชตกะ**
๑๐.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **อัน** แสดงการกล่าวคล้อยตาม	**อันวยโชตกะ**
๑๑.	**หิ, จ, ปน** แปลว่า **อัน (แต่, ส่วน)** แสดงการกล่าวขัดแย้ง	**พยติเรกโชตกะ**
๑๒.	**ปน** แปลว่า **แต่, ก็แต่ว่า, ถึงอย่างนั้น** แสดงการชมเชย	**สัมภาวนโชตกะ**
๑๓.	**ปน** แปลว่า **แต่, ก็แต่ว่า, ถึงอย่างนั้น** แสดงการตำหนิ	**ครหโชตกะ**

๑. สังเขปโชตกะ

สังเขปโชตกะ คือ แสดงการย่อความ ได้แก่ **หิ, จ** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงการย่อความ แปลว่า **“ดังจะกล่าวโดยย่อ, สรุปความว่า”**

ประโยคหน้าที่กล่าวแจกแจงเนื้อความไว้โดยพิสดาร เรียกว่า **ประโยควิตถาระ** ส่วนประโยคหลังที่กล่าวสรุปเนื้อความที่ได้แจกแจงมาแล้วข้างต้น เรียกว่า **ประโยคสังเขปะ** จะเรียกว่า **นิคมนกถา** (คำลงท้าย) ก็ได้ แต่โดยทั่วไปแล้ว นิยมเรียกว่า **สังคหคาถา** (คำสรุป) หรือจะเรียกว่า **สังเขปกถา** (คำย่อ) ก็ได้ ส่วนมากจะอยู่ตามหลังข้อความว่า **โหติ เจตฺถ, โหนฺติ เจตฺถ, เอตฺตาวตา จ, อยญฺเหตฺถ สงฺเขโป**

ตัวอย่างเช่น

๑. อารกา หิ โส สพฺพกิเลเสหิ ... ปาปกรเณ รหาภาวโตปิ อรหํ.

อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคนั้น ทรงได้พระนามว่า อรหำ เพราะทรงไกลจากสรรพกิเลส ... เพราะไม่มีความลับในการทำบาป

๒. โหติ เจตฺถ

“อารกตฺตา หตตฺตา จ, กิเลสารีน โส มุนิ;
หตสํสารจกฺกาโร, ปจฺจยาทีน จารโห;
น รโห กโรติ ปาปานิ, อรหำ เตน ปวุจฺจตี”ติ. (สมนฺต. ๑/๑๑๙)

ในเรื่องนี้ มีสังคหคาถาดังนี้ว่า

พระมุนีนั้น ทรงพระนามว่า อรหำ เพราะความที่พระองค์เป็นผู้ไกล
และทรงทำลายข้าศึกคือกิเลสทั้งหลาย พระองค์เป็นผู้หักกำแห่ง
สังสารจักร เป็นผู้ควรรับปัจจัยเป็นต้น ไม่ทรงทำบาปในที่ลับ
ดังนั้น บัณฑิต จึงถวายพระนามว่า อรหำ.

ประโยคที่ ๑ เป็นประโยควิตถาระ **ประโยคที่ ๒ เป็นประโยคสังเขปะ** เพราะสรุปเนื้อความของประโยคที่ ๑ และมี **โหติ เจตฺถ** ประกอบอยู่ด้วย ส่วน **จ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **สังเขปโชตกะ**

๒. วิตถารโชตกะ

วิตถารโชตกะ คือ แสดงการขยายความ ได้แก่ **หิ** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถวิตถาระให้ปรากฏชัด แปลว่า **“ดังจะกล่าวพิสดาร, ขยายความว่า, กล่าวโดยละเอียด”**

ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความไว้อย่างย่นย่อ เรียกว่า **ประโยคสังเขปะ** ส่วนประโยคหลังที่ขยายความของประโยคหน้า โดยขยายเหตุ ขยายกิริยา หรือขยายนามอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในประโยคหน้า เรียกว่า **ประโยควิตถาระ**

ตัวอย่าง ขยายนาม

๑. “ปเร จ น วิชานนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสมฺพิเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า ปเร จ น วิชานนฺติ เป็นต้น

๒. โกสมฺพิยํ **หิ** โฆสิตาราเม ปญฺจสตปญฺจสตปริวารา เทฺว ภิกฺขู วิหรึสุ วินยธโร จ ธมฺมกถิโก จ. (ธมฺมปท. ๑/๔๙)

ความพิสดารว่า ภิกษุสองรูป พระวินัยธรและพระธรรมกถึก มีบริวารรูปละห้าร้อย พำนักอยู่ในโฆสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี

ประโยคที่ ๑ ยังมีเนื้อความย่นย่ออยู่ เพราะไม่กล่าวว่าภิกษุชาวเมืองโกสัมพีคือใคร ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคสังเขปะ**

ประโยคที่ ๒ นี้ ขยายความบทนามคือ โกสมฺพิเก ภิกฺขู ว่า ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีคือพระวินัยธรและพระธรรมกถึกที่มีบริวารรูปละห้าร้อย ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยควิตถาระ** ส่วน **หิ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **วิตถารโชตกะ**

๓. วากยารัมภโชตกะ

วากยารัมภโชตกะ คือ แสดงการกล่าวสืบเนื่อง ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถวากยารัมภะให้ปรากฏชัด แปลว่า **“ก็, แล, ก็แล”**

ประโยคหน้าที่ปรารภขึ้นก่อน ที่กล่าวข้อความไม่แจ่มแจ้ง ชวนให้สงสัย เรียกว่า **ประโยคอารัทธะ** ส่วนประโยคหลังที่สืบเนื่องกับประโยคหน้า กล่าวต่อจากประโยคหน้า โดยเพิ่มเนื้อความอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าไป ทำให้ประโยคหน้ามีข้อความแจ่มแจ้งขึ้น เรียกว่า **ประโยควากยารัมภะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. วีริยํ นาม สมฺมา ปยุตฺตํ สุขมาวหติ.

ธรรมดาความเพียรที่ประกอบโดยชอบแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้

๒. ตกฺกรา **หิ** เตน อุปฺปาทิตํ สุขํ อธิคนฺตฺวา อตฺตโน วจนการเก ตตฺถ นิโยเชนฺติ. (วากยสัมพันธ์ หน้า ๒๒๗)

ก็แล บุคคลผู้ทำความเพียรนั้น ครั้นได้รับความสุขอันเกิดจากความเพียรนั้นแล้ว ย่อมชักชวนผู้ที่เชื่อฟังตนให้ประกอบความเพียรนั้น

ประโยคที่ ๑ กล่าวว่า ความเพียรที่ประกอบโดยชอบย่อมนำความสุขมาให้ ยังไม่แจ่มแจ้ง เพราะผู้อ่านไม่ทราบว่า ความเพียรนำสุขมาให้อย่างไร เพราะไม่กล่าวว่าภิกษุชาวเมืองโกสัมพีคือใคร ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคอารัทธะ**

ประโยคที่ ๒ นี้ กล่าวต่อจากประโยคที่ ๑ เพื่อให้มีเนื้อความแจ่มแจ้งว่า ผู้ทำความเพียรได้รับความสุขที่เกิดจากความเพียรแล้ว จะชักชวนผู้ที่เชื่อฟังตนให้ประกอบความเพียร คือความเพียรนำสุขมาให้แก่ตนและผู้อื่น ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยควากยารัมภะ** ส่วน **หิ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **วากยารัมภโชตกะ**



๔. การณโชตกะ

การณโชตกะ คือ แสดงเหตุ ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถเหตุให้ปรากฏชัด แปลว่า **“เพราะ, เพราะว่า, เหตุว่า”**

ประโยคหน้าที่แสดงผล เรียกว่า **ประโยคผล** ส่วนประโยคหลังที่แสดงเหตุของบทใดบทหนึ่งในประโยคหน้า หรือหรือแสดงเหตุของประโยคหน้าทั้งหมดก็ได้ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้น เรียกว่า **ประโยคการณะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. ภิชฺชติ ปูติสนฺเทโห.

กายอันเน่าเปื่อยย่อมแตกดับ

๒. มรณนฺตํ **หิ** ชีวิตํ. (ธมฺมปท. ๕/๑๐๐)

เพราะว่า ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด

ประโยคที่ ๑ กล่าวว่า กายที่เน่าเปื่อยย่อมแตกดับไปเป็นธรรมดา ประโยคนี้เป็น **ประโยคผล** เพราะท่านจะแสดงเหตุในประโยคถัดไป

ประโยคที่ ๒ กล่าวเหตุที่ร่างกายแตกดับไปว่า เกิดขึ้นเพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคการณะ** ส่วน **หิ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **การณโชตกะ**

๕. ผลโชตกะ

ผลโชตกะ คือ แสดงผล ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถผลให้ปรากฏชัด แปลว่า **“ด้วยว่า”**

ประโยคหน้าที่แสดงเหตุ เรียกว่า **ประโยคเหตุ** ส่วนประโยคหลังที่แสดงผลของบทใดบทหนึ่งในประโยคหน้า หรือแสดงผลของประโยคหน้าทั้งหมดก็ได้ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้น เรียกว่า **ประโยคผล**

ตัวอย่างเช่น

๑. ทานำ ทาตพฺพเมว โหติ.

ทานเป็นสิ่งที่บุคคลควรให้โดยแท้

๒. ทานญฺ**หิ** โภคสมฺปทำ อาวหติ. (คนฺถา. คาถาที่ ๒๘)

ด้วยว่าทานย่อมนำโภคสมบัติมาให้

ประโยคที่ ๑ กล่าวว่า ทานเป็นสิ่งที่บุคคลควรให้ ประโยคนี้เป็น **ประโยคการณะ** เพราะท่านจะแสดงผลในประโยคถัดไป

ประโยคที่ ๒ กล่าวผลของการให้ทานว่า ทานนำโภคสมบัติมาให้ ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคผล** ส่วน **หิ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **ผลโชตกะ**

๖. วิเสสโชตกะ

วิเสสโชตกะ คือ แสดงการกล่าวเจาะจง ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถวิเสสะให้ปรากฏชัดเจน แปลว่า **“แต่, ก็แต่ว่า, ถึงอย่างนั้น”**

ประโยคหน้าที่กล่าวเนื้อความทั่ว ๆ ไป เป็นสามัญ ไม่เจาะจง เรียกว่า **ประโยคสามัญญะ** ส่วนประโยคหลังที่กล่าวเนื้อความของประโยคหน้าโดยเฉพาะเจาะจง เรียกว่า **ประโยควิเสสะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. ทานมฺปิ กุสลำ, สีลมฺปิ กุสลำ.

ทานก็เป็นกุศล ศีลก็เป็นกุศล

๒. เตสุ **ปน** สีลำ ทานโต วรำ. (วากยสัมพันธ์ หน้า ๒๓๐)

แต่บรรดาทานและศีลนั้น ศีลประเสริฐกว่าทาน

ประโยคที่ ๑ กล่าวโดยไม่เจาะจงว่า ทานและศีลเป็นกุศลธรรม ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคสามัญญะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวระบุเนื้อความโดยเจาะจงว่า ศีลประเสริฐกว่าทาน ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยควิเสสะ** ส่วน **ปน** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **วิเสสโชตกะ**

๗. ตัปปากฏิกรณโชตกะ

ตัปปากฏิกรณโชตกะ คือ แสดงเนื้อความให้ชัดเจนด้วยอุปมา ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถตัปปากฏิกรณะให้ปรากฏชัดเจน แปลว่า **“เหมือนอย่างว่า”**

ประโยคหน้าที่มีเนื้อความไม่ปรากฏชัด เรียกว่า **ประโยคอปากฏะ** ส่วนประโยคหลังที่กล่าวเนื้อความประโยคหน้าให้ชัดเจน ด้วยการอุปมาเปรียบเทียบ เรียกว่า **ประโยคตัปปากฏิกรณะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. นิคฺคหีตํ นาม สรํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ, ตสฺมึ วินฏฺเฐ อญฺญํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ.

ธรรมดานิคคหิตอาศัยสระดำรงอยู่ เมื่อสระนั้นพินาศไปก็อาศัยสระตัวอื่นดำรงอยู่

๒. ยถา **หิ** สกุโณ ยํ รุกฺขํ นิสฺสาย นิลียติ, ตสฺมึ วินฏฺเฐ อุปฺปติตฺวา อญฺญํ นิลียติ; เอวเมว นิคฺคหีตํ สรํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ, ตสฺมึ วินฏฺเฐ อญฺญํ นิสฺสาย ติฏฺฐติ.

(คนฺถา. คาถาที่ ๓๐)

เหมือนอย่างว่า เมื่อต้นไม้ที่นกอาศัยหลบซ่อนอยู่ได้พินาศไป นกย่อมอาศัยต้นไม้อื่นหลบซ่อนอยู่ ฉันใด เมื่อสระอันเป็นที่อาศัยของนิคคหิตพินาศไป นิคคหิตก็อาศัยสระตัวอื่นดำรงอยู่ ฉันนั้น

ประโยคที่ ๑ กล่าวว่า นิคคหิตต้องอาศัยสระจึงดำรงอยู่ได้ เมื่อสระนั้นพินาศไปก็ย้ายไปอาศัยสระตัวอื่นอยู่ ประโยคนี้ยังไม่ชัดเจน เพราะไม่มีคำเปรียบเทียบ ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคอปากฏะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวเนื้อความนั้นให้ชัดเจนขึ้น โดยเปรียบนิคคหิตเหมือนนกอาศัยต้นไม้ และเปรียบเทียบสระเหมือนต้นไม้ว่า นิคคหิตเหมือนนกที่เกาะต้นไม้คือสระอยู่ เมื่อต้นไม้คือสระพินาศไป ก็ย้ายไปอาศัยต้นไม้คือสระตัวอื่น ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคตัปปากฏิกรณะ** ส่วน **หิ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **ตัปปากฏิกรณโชตกะ** (บาลีสนามหลวงเรียกว่า ตัปปาฏิกรณโชตกะ)

๘. ทัฬหีกรณโชตกะ

ทัฬหีกรณโชตกะ คือ แสดงการย้ำความให้หนักแน่น ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบอยู่ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถทัฬหีกรณะของประโยคหน้าให้หนักแน่นขึ้น แปลว่า **“จริงอยู่, แท้จริง, จริงอย่างนั้น”**

ประโยคหน้าที่ยังกล่าวข้อความไว้ไม่แน่นอน เรียกว่า **ประโยคทัฬหิยะ** ส่วนประโยคหลังที่กล่าวย้ำเนื้อความประโยคหน้าให้หนักแน่น โดยเหตุผลที่เหมาะสม หรืออ้างอาคตสถานจาก คัมภีร์นั้น ๆ เรียกว่า **ประโยคทัฬหีกรณะ**

ทัฬหีกรณะ ๒ ประเภท

๑. ยุตติทัฬหีกรณะ คือ ประโยคที่ย้ำเนื้อความให้หนักแน่นอย่างเหมาะสมถูกต้อง โดยไม่ยกตัวอย่างจากคัมภีร์

๒. อาคมทัฬหีกรณะ คือ ประโยคที่ย้ำเนื้อความให้หนักแน่น โดยยกตัวอย่างจากคัมภีร์มีพระบาลีเป็นต้นมายืนยัน

ตัวอย่าง ยุตติทัฬหีกรณะ

๑. ปูชเนยฺยา นาม อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉทโต พุทฺธปจฺเจกพุทฺธอริยสาวกา.

โดยกำหนดบุคคลผู้สูงสุด พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวก ชื่อว่า ปูชไนยบุคคล

๒. เต **หิ** ทกฺขิเณยฺยตฺตา อปฺปกายปิ อตฺตนิ กตาย ปูชาย ทีฆรตฺตํ หิตสุขาวห-ภาวกรเณน ปูชเนยฺยาติ วุจฺจนฺติ. (มงคล. ๑/๕๔)

จริงอยู่ ท่านเหล่านั้น เรียกว่า “ปูชไนยบุคคล” เพราะทำภาวะแห่งการบูชาอันบุคคลทำในตนแม้เล็กน้อย นำประโยชน์สุขมาให้ตลอดกาลนาน เนื่องจากเป็นผู้ควรรับทักษิณา

ประโยคที่ ๑ กล่าวว่า ผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริย-สาวก ประโยคนี้ยังมีเนื้อความไม่หนักแน่น เพราะบิดามารดาก็เป็นผู้ควรบูชาของบุตรธิดา ครูก็เป็นผู้ควรบูชาของศิษย์ ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคทัฬหิยะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวสนับสนุนประโยคหน้าว่า พระพุทธเจ้าเป็นต้นควรบูชา เพราะก่อให้เกิดประโยชน์สุขตลอดราตรีนาน ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคทัฬหีกรณะ** ส่วน **หิ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **ทัฬหีกรณโชตกะ**

ตัวอย่าง อาคมทัพหีกรณะ

๑. ตตฺถ หิ ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามีตฺยาทินา ตพฺขณิกปจฺจเวกฺขเณน ปริโภคสมฺ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ.

ก็ในกาลบริโภคนั้น พึงพิจารณาพร้อมด้วยการบริโภค ด้วยตังขณิกปัจจเวก-ขณะ เป็นต้นว่า เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วเสพจีวร

๒. วุตฺตญฺจฏฺฐกถาสุ “จีวรํ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ. ปิณฺฑปาโต อาโลเป อาโลเป. เสนาสนํ ปริโภเค ปริโภเค”ติ. (มงคล. ๑/๑๙๗)

จริงอย่างนั้น ในอรรถกถาทั้งหลายท่านกล่าวว่า ภิกษุพึงพิจารณาจีวรทุกขณะที่บริโภค พึงพิจารณาบิณฑบาตทุกคำกลืน พึงพิจารณาเสนาสนะทุกขณะที่บริโภค

ประโยคที่ ๑ กล่าวว่า พึงพิจารณาพร้อมด้วยการบริโภคด้วยตังขณิกปัจจเวกขณะ เป็นต้นว่า เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วเสพจีวร ประโยคนี้ยังมีเนื้อความไม่หนักแน่น เพราะเป็นอัตโนมติของผู้แต่ง ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคทัพหิยะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวสนับสนุนประโยคหน้า โดยอ้างสาธกจากอรรถกถา ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคทัพหีกรณะ** ส่วน **จ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **ทัพหีกรณโชตกะ**

๙. ปักขันตรโชตกะ

ปักขันตรโชตกะ คือ แสดงฝ่ายอื่น ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงปักขันตระให้ปรากฏชัด แปลว่า **“ฝ่ายว่า, แต่ว่า, ส่วนว่า”**

ประโยคหน้าที่แสดงฝ่ายหนึ่ง เรียกว่า **ประโยคปักขะ** ส่วนประโยคหลังที่แสดงฝ่ายอื่น คือแสดงเนื้อความแยกออกไปอีกอย่างหนึ่ง คล้ายคลึงกับประโยคที่แสดงความขัดแย้ง เรียกว่า **ประโยคปักขันตระ**

ตัวอย่างเช่น

๑. ทุกฺโข พาเลหิ สำวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา.

การอยู่ร่วมกับคนพาลให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือนการอยู่ร่วมกับศัตรู

๒. ธีโร **จ** สุขสำวาโส ญาตีนำว สมาคโม. (ธมฺมปท. ๖/๑๓๖)

ส่วนว่า ปราชญ์มีการอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ

ประโยคที่ ๑ กล่าวฝ่ายแรกว่า การอยู่ร่วมกับคนพาลนำทุกข์มาให้ ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคปักขะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวฝ่ายอื่นว่า การอยู่ร่วมกับบัณฑิตนำสุขมาให้ ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคปักขันตระ** ส่วน **จ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **ปักขันตรโชตกะ**

๑๐. อันวยโชตกะ

อันวยโชตกะ คือ แสดงการกล่าวคล้อยตาม ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถอันวยะให้ปรากฏชัด แปลว่า **“อัน”**

ประโยคหน้าที่กล่าวปฏิเสธด้วยการใส่ **น** นิบาต เรียกว่า **ประโยคพยติเรกะ** ส่วนประโยคที่หลังกล่าวคล้อยตามประโยคหน้า เรียกว่า **ประโยคอันวยะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. พาโล นาม น วิสฺสาสิตพฺโพ.

ธรรมดาคนพาล บุคคลไม่ควรคุ้นเคย

๒. โส **จ** มิตฺตทุพฺภี โหติ. (วากยสัมพันธ์ หน้า ๒๓๓)

อันคนพาลเป็นผู้ทำลายมิตร

ประโยคที่ ๑ กล่าวปฏิเสธด้วยการใส่ น นิบาตว่า ธรรมดาว่าคนพาล บุคคลไม่ควรคุ้นเคย ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคพยติเรกะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวคล้อยตามประโยคหน้าด้วยการไม่ใส่ น ปฏิเสธว่า คนพาลเป็นผู้ทำลายมิตร ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคอันวยะ** ส่วน **จ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **อันวยโชตกะ**

๑๑. พยติเรกโชตกะ

พยติเรกโชตกะ คือ แสดงการกล่าวขัดแย้ง ได้แก่ **หิ, จ, ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถพยติเรกะให้ปรากฏชัด แปลว่า **“อัน,** (แต่, ส่วน)”

ประโยคหน้าที่กล่าวคล้อยตาม เรียกว่า **ประโยคอันวยะ** ส่วนประโยคที่หลังกล่าวขัดแย้งกับประโยคหน้าด้วยการใส่ **น** นิบาต เข้ามา เรียกว่า **ประโยคพยติเรกะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. ปญฺญาว เสฏฺฐา.

ปัญญานั่นเทียวประเสริฐ

๒. สีลาทโย **จ** ตสฺสา กลํ น อุเปนฺติ. (วากยสัมพันธ์ หน้า ๒๓๔)

ส่วนศีลเป็นต้นย่อมไม่ถึงส่วนเสี้ยวของปัญญานั้น

ประโยคที่ ๑ กล่าวคล้อยตามด้วยการไม่ใส่ น ปฏิเสธ เข้ามาว่า ปัญญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น**ประโยคอันวยะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวขัดแย้งกับประโยคที่อยู่ข้างหน้าด้วยการใส่ น ปฏิเสธ เข้ามาว่า ศีลเป็นต้นย่อมไม่ถึงส่วนเสี้ยวของปัญญา ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น**ประโยคพยติเรกะ** ส่วน **จ** ศัพท์ ในประโยคนี้ เรียกว่า **พยติเรกโชตกะ**

๑๒. สัมภาวนโชตกะ

สัมภาวนโชตกะ คือ แสดงการชมเชย ได้แก่ **ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถสัมภาวนะให้ปรากฏชัด แปลว่า **“แต่, ก็แต่ว่า, ถึงอย่างนั้น”**

ประโยคหน้าที่กล่าวตำหนิ เรียกว่า **ประโยคครหะ** ส่วนประโยคหลังที่กล่าวชมเชยบทใดบทหนึ่งในประโยคหน้า หรือกล่าวชมเชยประโยคหน้าทั้งประโยค เรียกว่า **ประโยคสัมภาวนะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. อยํ ทนฺโธ.

บุคคลนี้ เป็นคนเขลา

๒. โวสานํ **ปน** อนาปชฺชิตฺวา นิจฺจเมว สตฺถุ สิกฺขติ. (วากยสัมพันธ์ หน้า ๒๓๕)

แต่เมื่อยังไม่ถึงที่สุด[ของการศึกษา] ก็ศึกษาคัมภีร์อยู่เสมอทีเดียว

ประโยคที่ ๑ กล่าวความหมายไปในทางลบว่า เขาเป็นคนเขลา ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคครหะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวความหมายไปในทางบวกว่า เมื่อยังไม่ถึงที่สุด[ของการศึกษา] เขาก็ศึกษาคัมภีร์อยู่เสมอ ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคสัมภาวนะ** ส่วน **ปน** ศัพท์ในประโยคนี้ เรียกว่า **สัมภาวนโชตกะ**

๑๓. ครหโชตกะ

ครหโชตกะ คือ แสดงการตำหนิ ได้แก่ **ปน** นิบาต ที่ประกอบไว้ในประโยคหลัง เพื่อแสดงอรรถครหะให้ปรากฏชัด แปลว่า **“แต่, ก็แต่ว่า, ถึงอย่างนั้น”**

ประโยคหน้าที่กล่าวชมเชย เรียกว่า **ประโยคสัมภาวนะ** ส่วนประโยคหลังที่กล่าวตำหนิบทใดบทหนึ่งในประโยคหน้า หรือกล่าวตำหนิประโยคหน้าทั้งประโยค เรียกว่า **ประโยคครหะ**

ตัวอย่างเช่น

๑. อยํ เฉโก โหติ.

บุคคลนี้ เป็นคนฉลาด

๒. โวสานํ **ปน** อาปชฺชิตฺวา สพฺพปจฺฉโต โอหียิ. (วากยสัมพันธ์ หน้า ๒๓๕)

แต่เมื่อถึงที่สุด[ของการศึกษา] ก็ล้าหลังกว่าทุกคน

ประโยคที่ ๑ กล่าวความหมายไปในทางบวกว่า เขาเป็นคนฉลาด ฉะนั้น ประโยคนี้จึงเป็น **ประโยคสัมภาวนะ**

ประโยคที่ ๒ กล่าวความหมายไปในทางลบว่า เมื่อถึงที่สุด[ของการศึกษา]เขากลับล้าหลังกว่าคนทุกคน ฉะนั้น ประโยคนี้ จึงเป็น **ประโยคครหะ** ส่วน **ปน** ศัพท์ ในประโยคนี้เรียกว่า **ครหโชตกะ**

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. อาวุโส อมฺเหหิ ปมาทจารํ จริตุ๎ ๎ น วฏฺฏติ, อมฺหากํ หิ สกเคหํ วิย อฏฺฐ มหานิรยา วิวฏทฺวาราเยว.

[ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย การที่พวกเราประพฤติ ประพฤติโดยความประมาท ย่อมไม่ควร, เพราะว่า มหานรก ๘ ขุม เป็นที่มีประตูเปิดรอนั่นแหละสำหรับพวกเรา ดุจเรือนของตนเอง]

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. อหำ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม ปพฺพชิโต, อิธ จ เม หตฺถปฺปสารณฏฺฐานเมว น ปญฺญายติ.

[เราเป็นผู้ประสงค์จะพ้นจากทุกข์ บวชแล้ว, แต่ที่เป็นที่เหยียดมือของเราออกในพระพุทธศาสนานี้ ย่อมไม่ปรากฏ]

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. อาวุโส อมฺเหหิ ปมาทจารำ จริตุำ น วฏฺฏติ, อมฺหากำ หิ สกเคหำ วิย อฏฺฐ มหานิรยา วิวฏทฺวาราเยว.

แปลว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.อัน- อันเรา ท. -ประพฤติ ประพฤติโดยความประมาท ย่อมไม่ควร, เพราะว่า อ.นรกใหญ่ ท. แปด เป็นที่มีประตูอันเปิดแล้วนั่นเทียว เพื่อเรา ท. ราวกะ อ.เรือนอันเป็นของตน ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า อาวุโส อาลปนะ, จริตุำ ตุมัตถกัตตา ใน วฏฺฏติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก อมฺเหหิ อนภิหิตกัตตา ใน จริตุำ, ปมาทจารำ กิริยาวิเสสนะ ใน จริตุำ น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน วฏฺฏติ, หิ ศัพท์ เหตุโชตกะ, อฏฺฐ วิเสสนะ ของ มหานิรยา ๆ สยกัตตาใน โหนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อมฺหากำ สัมปทานะ ใน วิวฏ-, สกเคหำ อุปมาลิงคัตถะ, วิย ศัพท์ อุปมาโชตกะ เข้ากับ สกเคหำ, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ วิวฏทฺวารา ๆ วิกติกัตตา ใน โหนฺติ

๒. อหำ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม ปพฺพชิโต, อิธ จ เม หตฺถปฺปสารณฏฺฐานเมว น ปญฺญายติ.

แปลว่า อ.เรา เป็นผู้ใคร่เพื่ออันพ้น จากทุกข์ (เป็นแล้ว) เป็นผู้บวชแล้ว (ย่อมเป็น), แต่ว่า อ.ที่เป็นที่เหยียดออกซึ่งมือ ของเรา (ในพระพุทธศาสนา) นี้ นั่นเทียว ย่อมไม่ปรากฏ

สัมพันธ์ว่า อหำ สยกัตตาใน อมฺหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทุกฺขา อปาทานะ ใน มุจฺจิตุ-กาโม ๆ วิกติกัตตา ใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ปพฺพชิโต ๆ วิกติกัตตา ใน อมฺหิ, จ ศัพท์ วิเสสโชตกะ, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ หตฺถปฺปสารณฏฺฐานำ ๆ สยกัตตา ใน ปญฺญายติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อิธ วิเสสนะ ของ พุทฺธสาสเน ๆ วิสยาธาระ ใน หตฺถปฺปสารณฏฺฐานำ, เม สามีสัมพันธะ ใน หตฺถปฺปสารณฏฺฐานำ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ปญฺญายติ



จ, วา นิบาต อรรถสมุจจยะเป็นต้น

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	**จ, วา** แปลว่า **ด้วย, และ** อรรถการรวบรวมบทและประโยค	**สมุจจยะ**
๒.	**จ** แปลว่า **อนึ่ง, ด้วย, และ** อรรถการรวบรวมไว้ในที่เดียว	**สัมปิณฑนะ**
๓.	**จ** แปลว่า **อนึ่ง** อรรถการดึงมาไว้ในประโยคหลัง	**อนุกัฑฒนะ**
๔.	**วา** แปลว่า **หรือ, บ้าง, ก็ดี** อรรถความไม่แน่นอน	**วิกัปปะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. สมุจจยะ

สมุจจยะ คือ การรวบรวม (การเชื่อม) นาม กิริยา และประโยค ได้แก่ **จ, วา** นิบาต แปลว่า “**ด้วย, และ**” แบ่งเป็น **๒** อย่าง คือ

๑. ปทสมุจจยะ การรวบรวมบทนามและกิริยา (ควบบทที่มีวิภัตติเสมอกัน) เช่น

ติสฺโส **จ** ผุสฺโส **จ** คจฺฉติ.

อ.ติสสะ **ด้วย** อ.ผุสสะ **ด้วย** ย่อมไป (ติสสะ**และ**ผุสสะไป)

ติสฺโส ก็ดี ผุสฺโส ก็ดี สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **จ สองศัพท์ปทสมุจจยัตถะ** เข้ากับ ติสฺโส และ ผุสฺโส

ในตัวอย่างนี้ จ ศัพท์ ทำหน้าที่เชื่อมบทว่า ติสฺโส และ ผุสฺโส แสดงว่าติสสะและผุสสะทำกิริยาการไปร่วมกัน มิใช่ติสสะไปแต่ผุสสะนั่ง หรือผุสสะไปแต่ติสสะนั่ง

ในประโยคนี้ กิริยาคุมพากย์ คือ **คจฺฉติ** เป็น**เอกวจนะ** เพราะมองหาหมู่หรือกลุ่มบุคคล คือติสสะและผุสสะที่กระทำกิริยาการไปร่วมกัน วิธีใช้กิริยาคุมพากย์เป็นเอกวจนะนี้เรียกว่า **จยาสิตสังขยา** (สังขยาอาศัยหมู่)

อีกนัยหนึ่ง อาจใช้กิริยาคุมพากย์เป็น**พหุวจนะ**ได้ว่า **คจฺฉนฺติ** เพราะมองหาส่วน คือติสสะและผุสสะที่เป็นคนละคนกัน มีรูปธรรมต่างกัน วิธีใช้กิริยาคุมพากย์เป็นพหุวจนะนี้เรียกว่า **อังคาสิตสังขยา** (สังขยาอาศัยส่วน)

อีกตัวอย่างหนึ่ง

ราชโต **วา** โจรโต **วา** มนุสฺสโต **วา** อารกฺขํ คณฺหนฺตุ.

(อ.เทวดาทั้งปวง ท.) จงถือเอา ซึ่งการอารักขา จากพระราชา **ด้วย** จากโจร **ด้วย** จากมนุษย์ **ด้วย**

สพฺพเทวา สยกัตตา ใน คณฺหนฺตุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ราชโต ก็ดี โจรโต ก็ดี มนุสฺสโต ก็ดี อปาทานะ ใน คณฺหนฺตุ, **วา สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ** เข้ากับ ราชโต, โจรโต และ มนุสฺสโต, อารกฺขํ อวุตตกัมมะ ใน คณฺหนฺตุ

๒. วายกสมุจจยะ การรวบรวมประโยค (ควบพากย์ที่มีกัตตาเดียวกัน) เช่น

ทานญฺ**จ** ทสฺสาม, ธมฺมญฺ**จ** โสสฺสาม.

อ.เรา ท. จักถวาย ซึ่งทาน **ด้วย**, อ.เรา ท. จักฟัง ซึ่งธรรม **ด้วย** (พวกเราจักถวายทาน**และ**จักฟังธรรม)

มยํ สยกัตตา ใน ทสฺสาม ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทานํ อวุตตกัมมะ ใน ทสฺสาม, มยํ สยกัตตา ใน โสสฺสาม ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ธมฺมํ อวุตตกัมมะ ใน โสสฺสาม, **จ สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะ** เข้ากับ ทานํ ทสฺสาม และ ธมฺมํ โสสฺสาม

๒. สัมปิณฑนะ

สัมปิณฑนะ คือ การรวบรวมไว้ในที่เดียวกัน ได้แก่ **จ** นิบาต แปลว่า **“อนึ่ง, ด้วย, และ”** เป็นคำรวบรวม (เชื่อม) วิธีทางไวยากรณ์ ๒ อย่าง เข้าไว้ในสูตรเดียวกัน เช่น

เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ **จ** รสฺโส.

แปลงอักษรตัวแรกของ เอว ศัพท์ เป็น ริ **และ**กระทำสระหน้าให้เป็นรัสสะในบางแห่ง

จ ศัพท์ ในประโยคนี้ **รวบรวม**วิธี ๒ อย่าง คือ **การแปลง** เอ เป็น ริ และ**รัสสะ**สระหน้า เช่น **ยถริว** แยกบทเป็น **ยถา** + **เอว**, แปลง เอ เป็น ริ และรัสสะ อา เป็น อ (ย**ถ** + **ริว**) สำเร็จรูปเป็น **ยถริว**

๓. อนุกัฑฒนะ

อนุกัฑฒนะ คือ การดึงมาไว้ในประโยคหลัง ได้แก่ **จ** นิบาต **ไม่ต้องแปล** ว่า “ด้วย, และ” เป็นคำเชื่อมที่ใช้ในสูตรไวยากรณ์ต่างสูตรกัน เพื่อดึงคำในสูตรที่แล้วให้มาปรากฏในสูตรที่มี จ ศัพท์เช่นนี้อยู่ และไม่ให้ตามไปยังสูตรหลังต่อไป เช่น

ปุพฺโพ **จ**.

เมื่อสระหลังถูกลบแล้ว สระหน้าย่อมถึงความเป็นทีฆะในบางแห่ง

จ ศัพท์ ในสูตรนี้ ทำหน้าที่**ดึง**ศัพท์ว่า **ลุตฺต** จากสูตร กฺวจาสวณฺณ์ **ลุตฺเต** และ **ทีฆ์** จากสูตร **ทีฆ์** มาไว้ในสูตรนี้ และ**ไม่ให้ติดตาม**ไปสู่สูตรต่อไปคือสูตรว่า ยเมทนฺตสฺสาเทโส

๔. วิกัปปะ

วิกัปปะ คือ ความไม่แน่นอน (เลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง) ได้แก่ **วา** นิบาต แปลว่า **“หรือ, บ้าง, ก็ดี, ก็ตาม”** แบ่งเป็น **๒** อย่าง คือ

๑. ปทวิกัปปะ ความไม่แน่นอนของบท (เลือกบท, แยกบท) เช่น

ปรโลกำ คจฺฉนฺตำ ปุตฺตธีตโร **วา** ภาตโร **วา** โภคา **วา** นานุคจฺฉนฺติ.

อ. บุตรและธิดา ท. **หรือ หรือว่า** อ. พี่น้องชาย ท. **หรือว่า** อ.โภคสมบัติ ท. ย่อมไม่ไปตาม (ซึ่งบุคคล) ผู้ไปอยู่ สู่โลกหน้า

วา ศัพท์ ในประโยคนี้ สัมพันธ์ว่า **วา สามศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ** เข้ากับ ปุตฺตธีตโร, ภาตโร และ โภคา

๒. วายกวิกัปปะ ความไม่แน่นอนของประโยค (เลือกพากย์, แยกพากย์) เช่น

มนสา เจ ปทุฏฺเฐน ภาสติ **วา** กโรติ **วา**.

หากว่า อ.บุคคล มีใจ อันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ **หรือ หรือว่า** กระทำอยู่ไซร้

วา ศัพท์ ในประโยคนี้ สัมพันธ์ว่า **วา สองศัพท์ วากยวิกัปปัตถะ** เข้ากับ ภาสติ และ กโรติ

อิติ นิบาต อรรถอาทิ เป็นต้น

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	แปลว่า **ว่า...ดังนี้เป็นต้น, เป็นเบื้องต้น, ขึ้นต้นว่า...** อรรถเป็นเบื้องต้น	**อาทิ** (อาทยัตถะ)
๒.	แปลว่า **เป็นต้น** อรรถเหมือนกัน	**ปการะ** (ปการัตถะ)
๓.	แปลว่า **เพราะเหตุนั้น** อรรถเหตุ ใช้ในรูปวิเคราะห์	**เหตุ** (เหตวัตถะ)
๔.	แปลว่า **เท่านั้น** อรรถการห้ามเนื้อความอื่นที่เกี่ยวข้อง	**อวธารณะ**
๕.	แปลว่า **อย่างนี้, ดังนี้, เช่นนี้, ว่า...ดังนี้** อรรถการชี้แจง, แสดงตัวอย่าง	**นิทัสสนะ**
๖.	แปลว่า **ชื่อว่า...** ทำอรรถของบทให้แปรไป (แปลทับศัพท์บทที่อยู่หน้า อิติ)	**ปทัตถวิปัลลาสะ**
๗.	แปลว่า **ดังนี้แล, จบแล้ว** อรรถการสิ้นสุดข้อความ	**ปริสมาปนะ, สมาปนะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. อาทิ (อาทยัตถะ)

อาทิ (อาทยัตถะ) คือ อรรถเป็นเบื้องต้น ได้แก่ **อิติ** นิบาต แปลว่า **ว่า...ดังนี้เป็นต้น, เป็นเบื้องต้น, ขึ้นต้นว่า...**” คำที่ท่านใส่ไว้หน้า อิติ ศัพท์ เช่นนี้ จะป็นคำขึ้นต้นคาถา ขึ้นต้นสูตร หรือขึ้นต้นข้อความ ที่รู้กันอยู่ทั่วไปว่าข้อความที่ตามมาเป็นอย่างไร เช่น

“อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มนฺ**ติ** อิมํ ธมฺมเทสนำ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ติสฺสตฺเถรำ อารพฺภ กเถสิ. (ธม. ๑/๓/๓๕)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาที่**ขึ้นต้นว่า** “อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มำ” นี้

๒. **ปการะ** (ปการัตถะ)

ปการะ (ปการัตถะ) คือ อรรถเหมือนกัน ได้แก่ **อิติ** นิบาต ซึ่งทำหน้าที่ละคำ ซึ่งคำที่ท่านใส่มาหน้า อิติ ถือว่าเป็นตัวอย่างของกลุ่มคำประเภทเดียวกันที่ละไว้ และคำที่ท่านแสดงไว้หน้า อิติ นี้ ไม่จำเป็นต้องอยู่ในลำดับแรกของกลุ่มนั้นเสมอไป อาจเป็นคำในลำดับใดก็ได้ อิติ ที่มีความหมายเท่ากับ อาทิ ศัพท์ เช่นนี้ แปลว่า **“เป็นต้น”** เช่น

“มูลานิ ยานี**ติ** ตสฺส วิสฺสชฺชนำ สิยา.

คำตอบของคำถามนั้นพึงมีว่า มูลานิ ยานิ **เป็นต้น**

อิติ ศัพท์ ในตัวอย่างนี้ มีอรรถ**อาทิ**และอรรถ**ปการะ**

ตัวอย่างอรรถ **อาทิ** หมายความว่า ข้อความว่า มูลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ เป็นข้อความขึ้นต้นของข้อความที่ท่านละไว้

ส่วนตัวอย่างอรรถ **ปการะ** หมายความว่า ข้อความดังกล่าวเป็นตัวอย่างของข้อความที่ท่านละไว้

๓. **เหตุ** (เหตวัตถะ)

เหตุ (เหตวัตถะ) คือ อรรถเหตุ ได้แก่ **อิติ** นิบาต แปลว่า **“เพราะเหตุนั้น, เพราะว่า, ดังนั้น, ฉะนั้น”** ใช้ในรูปวิเคราะห์บทต่าง ๆ ท่านมักไข **อิติ** เช่นนี้ว่า **ตสฺมา** อีกนัยหนึ่งเป็น **อิติ** ศัพท์ ที่ใช้ร่วมกับเหตุบทว่า ตสฺมา เช่น

ภูตาทิ รุปฺป**ตีติ** ตสฺมา รูปนฺติ วุจฺจติ.

รูปมีมหาภูตรูปเป็นต้น ย่อมแปรปรวน **เพราะเหตุฉะนี้นั้น** จึงเรียกว่า รูป

อิติ ศัพท์ ในคำว่า **รุปฺปตีติ** เป็น**เหตวัตถะ** แปลร่วมกับ ตสฺมา ว่า **“เพราะเหตุ-ฉะนี้นั้น”** เพราะเป็นประโยคเดียวกัน บทว่า ตสฺมา นี้ท่านประกอบใช้เพื่อให้อรรถเหตุปรากฏชัด

๔. อวธารณะ

อวธารณะ คือ ห้ามเนื้อความ ได้แก่ **อิติ** นิบาต แปลว่า **“เท่านั้น”** ทำหน้าที่เหมือน เอว ศัพท์ ที่ห้ามเนื้อความอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น

สมุทฺโทเ**ตฺวว** สงฺขฺยํ.

ย่อมถึงการนับว่ามหาสมุทร**เท่านั้น**นั่นเทียว

อิติ ศัพท์ ในคำว่า **สมุทฺโทเตฺวว** เป็น**อวธารณัตถะ**, เอว ศัพท์ ในประโยคนี้เป็น นิยมัตถะ (กำหนดแน่นอน, ย้ำความให้หนักแน่นขึ้น)

[**สมุทฺโทเตฺวว** สมุทฺโท + อิติ + เอว. หลังจากสระ โอ ลบ อิ (วา ปโร อสรูปา), แปลง อิ เป็น อุ (อนฺต ศัพท์ที่ตามมาใน ปุถสฺสุฯ), แปลง อุ เป็น วฺ (วโมทุทนฺตานำ)]

๕. นิทัสสนะ

นิทัสสนะ คือ อรรถการชี้แจง, แสดงตัวอย่าง ได้แก่ **อิติ** นิบาต แปลว่า **“เช่นนี้, อย่างนี้”** เหมือน เอวฺ ศัพท์ ข้อความที่ท่านแสดงไว้นี้เป็นตัวอย่างพอให้เข้าใจสิ่งที่ท่านต้องการ อีกนัยหนึ่ง เป็น อิติ ศัพท์ที่สัมพันธ์กับบทนาม แปลว่า **“คือ, ว่า”** เช่น

โค**อิจฺเจ**ตสฺส โอการสฺส อาวาเทโส โหติ โยสุ.

เพราะโยวิภัตติทั้งหลาย แปลง โอ ของศัพท์นี้**คือ** โค เป็น อาว

อิติ ศัพท์ ในคำว่า โค**อิจฺเจ**ตสฺส เป็น **นิทัสสนัตถะ** อิติ ศัพท์ที่มีอรรถนิทัสสนะนี้ สัมพันธ์เข้ากับบทนามที่อยู่หลัง บทนามในที่นี้คือ เอตสฺส สทฺทสฺส

[**โคอิจฺเจตสฺส** โค + อิติ + เอตสฺส. หลังจากสระ โอ ลบ อิ (วา ปโร อสรูปา), แปลง ติ เป็น จฺ (สพฺโพ จำ ติ), ซ้อน จฺ เป็น จฺจฺ (ปร เทฺวภาโว ฐาเน)]

บางแห่งมี **อิติ** ศัพท์ ที่แปลว่า **“ว่า”** และสัมพันธ์เข้ากับบทกิริยาที่อยู่หลัง อิติ เช่นนี้เรียกว่า **อาการัตถะ**

บางแห่ง **อิติ** ศัพท์ แสดงองค์ประกอบของสิ่งที่กล่าวไว้จนครบ ไม่มีการละ เช่นนี้ ท่านสัมพันธ์เป็น **สรูปะ**

๖. ปทัตถวิปัลลาสะ

ปทัตถวิปัลลาสะ คือ กระทำอรรถของบทให้แปรไป ได้แก่ **อิติ** นิบาต ที่วางไว้หลังบทตั้งในเวลาที่ท่านแสดงบทไข เราไม่ต้องแปลความหมายของบทที่อยู่หน้า อิติ เช่นนี้ แต่ให้ทับศัพท์คำนั้นไปเลย เช่น

ปญฺจา**ติ** อยํ รโว สงฺขฺยาคณนปริจฺเฉทโก.

ศัพท์นี้ว่า ปญฺจ เป็นเครื่องกำหนดนับจำนวน

โดยปกติ ศัพท์ว่า ปญฺจ ที่เป็นสังขยา แปลว่า ห้า แต่ ปญฺจ ศัพท์ ในตัวอย่างนี้ประกอบกับ **อิติ** ศัพท์ ที่มีอรรถ**ปทัตถวิปัลลาสะ** จึงแปลทับศัพท์ว่า ปญฺจ โดยไม่ต้องแปล

อิติ ศัพท์ ชนิดนี้ มีปรากฏในพระวินัยปิฎกตั้งแต่อุภโตวิภังค์เป็นต้นไป และนิยมใช้ในอรรถกถาและฎีกาอีกด้วย

๗. ปริสมาปนะ, สมาปนะ

ปริสมาปนะ, สมาปนะ คือ แสดงการจบข้อความ ได้แก่ **อิติ** นิบาต แปลว่า **“ดังนี้แล, จบแล้ว”** ที่ท่านใส่ไว้ท้ายข้อความเพื่อแสดงการสิ้นสุดของข้อความนั้น เช่น **อิติ** ศัพท์ที่อยู่ท้ายปริจเฉทว่า

อิติ สนฺธิกปฺเป ปฐโม กณฺโฑ.

กัณฑ์แรกในสนธิกัณฑ์**จบแล้ว**

ท่านสัมพันธ์ **อิติ** ศัพท์ ในประโยคนี้ว่าทำหน้าที่ **ปริสมาปนะ** มีความหมายเหมือน **นิฏฺฐิต** ศัพท์ที่แปลว่า **“จบแล้ว”**

หรือในธรรมบทอรรถกถา ในเวลาจบเรื่องหนึ่ง ๆ จะมีข้อความตอนท้ายเรื่องว่า

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสู**ติ**.

ในเวลาจบพระเทศนา ชนเป็นจำนวนมากบรรลุอริยผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น **ดังนี้แล**

อิติ ศัพท์ (บาลีสนามหลวง)

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	แปลว่า **ว่า...ดังนี้** อมข้อความเนื่องกับบทกิริยา	**อาการ**
๒.	แปลว่า **ว่า...ดังนี้, คือ** อมข้อความเนื่องกับบทนาม	**สรูป**
๓.	แปลว่า **ว่า...ดังนี้เป็นต้น** อมความย่อไว้ไม่หมด	**อาทฺยตฺถ**
๔.	แปลว่า **เพราะเหตุนี้, อย่างนี้** วางไว้พอเป็นตัวอย่าง	**นิทสฺสน**
๕.	แปลว่า **เพราะเหตุนั้น** เป็นเหตุ	**เหตฺวตฺถ**
๖.	แปลว่า **ด้วยประการฉะนี้** เป็นประการ	**ปการตฺถ**
๗.	แปลว่า **ดังนี้แล, แล** มีในที่สุดความ, จบข้อความ	**สมาปนฺน, ปริสมาปนฺน**
๘.	แปลว่า **ชื่อว่า...** ใช้บอกชื่อ เข้ากับศัพท์ภายใน อิติ	**สญฺญาโชตก**

ตัวอย่าง อรรถอาการะ

สตฺถา “กึ ภิกฺขเว อาคตตฺถา**ติ** อาห.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว **ว่า** ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เธอ ท. เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น หรือ **ดังนี้**

สัมพันธ์ว่า สตฺถา สยกัตตา ใน อาห ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ภิกฺขเว อาลปนะ, ตุมฺเห สยกัตตา ใน อตฺถ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, กึ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ, อาคตา วิกติกัตตา ใน อตฺถ, **อิติ ศัพท์ อาการะ** ใน อาห

ตัวอย่าง อรรถสรูปะ

โส “ภุญฺชิตุกามกาเล ภตฺตํ ปาติยํ อุฏฺฐห**ตีติ** สญฺญมกาสิ.

อ.เจ้าอนุรุทธะ นั้น ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งความสำคัญ **ว่า** อ.ภัตร ย่อมตั้งขึ้น ในถาด ในกาล- แห่งตน -เป็นผู้ใคร่เพื่ออันบริโภค **ดังนี้**

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ อนุรุทฺโธ ๆ สยกัตตาใน อกาสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ภตฺตํ สยกัตตา ใน อุฏฺฐหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ภุญฺชิตุกามกาเล กาลสัตตมี ใน อุฏฺฐหติ, ปาติยํ วิสยาธาระ ใน อุฏฺฐหติ, **อิติ ศัพท์ สรูปะ** ใน สญฺญํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน อกาสิ

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ภคฺตฺเถโร จ กิมิลตฺเถโร จ อปรภาเค วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณึสุ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒. อาม คหปติ อปฺปมตฺตา นาม คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา อิธ โลเก จ ปรโลเก จ นนฺทนฺติเยว.

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๓. คาถาปริโยสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีสุ (อริยผเลสุ) ปติฏฺฐหึสูติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. ภคฺวเถโร จ กิมิลฺวเถโร จ อปรภาเค วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณึสุ.

แปลว่า อ.พระภคุผู้เถระ ด้วย อ.พระกิมิลผู้เถระ ด้วย ยังวิปัสสนา ให้เจริญแล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก.

สัมพันธ์ว่า ภคฺวเถโร ก็ดี กิมิลฺวเถโร ก็ดี สยกัตตา ใน ปาปุณึสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ ภคฺวเถโร และ กิมิลฺวเถโร, อปรภาเค กาลสัตตมี ใน ปาปุณึสุ, วิปสฺสนำ การิตกัมมะ ใน วฑฺเฒตฺวา ๆ ปุพฺพกาลกิริยา ใน ปาปุณึสุ, อรหตฺตำ อวุตต-กัมมะ ใน ปาปุณึสุ

๒. อาม คหปติ อปฺปมตฺตา นาม คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา อิธโลเก จ ปรโลเก จ นนฺทนฺติเยว.

แปลว่า ดูก่อนคหบดี เจริญพร อ.อย่างนั้น อ.คฤหัสถ์ ท. หรือ หรือว่า อ.บรรพชิต ท. ผู้ไม่ประมาทแล้ว หนอ (ชื่อว่า ผู้ไม่ประมาทแล้ว) ย่อมบันเทิงนั่นเทียว ในโลกนี้ ด้วย ในโลกหน้า ด้วย

สัมพันธ์ว่า คหปติ อาลปนะ, อาม สัมปฏิจฉนัตถะ เอวำ สัจจวาจกลิงคัตถะ, นาม ศัพท์ ปสังสัตถโชตกะ เข้ากับ อปฺปมตฺตา ๆ วิเสสนะ ของ คหฏฺฐา และ ปพฺพชิตา, คหฏฺฐา ก็ดี ปพฺพชิตา ก็ดี สยกัตตา ใน นนฺทนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ คหฏฺฐา และ ปพฺพชิตา, อิธ โลเก ก็ดี ปรโลเก ก็ดี วิสยาธาระ ใน นนฺทนฺติ, จ สอง ศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ อิธโลเก และ ปรโลเก, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ นนฺทนฺติ

๓. คาถาปริโยสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีสุ (อริยผเลสุ) ปติฏฺฐหึสูติ.

แปลว่า ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงรอบแห่งพระคาถา อ.ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในอริยผล ท. มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

สัมพันธ์ว่า คาถาปริโยสาเน กาลสัตตมี ใน ปติฏฺฐหึสุ, สมฺปตฺตภิกฺขู สยกัตตา ใน ปติฏฺฐหึสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, โสตาปตฺตผลาทีสุ วิเสสนะ ของ อริยผเลสุ ๆ วิสยาธาระ ใน ปติฏฺฐหึสุ, อิติ ศัพท์ สมาปนะ

นิบาต มีอรรถปฏิเสธเป็นต้น

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	**น, โน, มา, อ, อลํ, หลํ** แปลว่า **ไม่, อย่า** อรรถการห้าม	**ปฏิเสธนัตถะ**
๒.	**อลํ** แปลว่า **อ.อย่าเลย, อ.พอละ** แปลว่า **ควร, สมควร** อรรถความสามารถ แปลว่า **ตกแต่ง** อรรถการประดับ	**ปฏิเสธลิงคัตถะ** **ปริยัตตยัตถะ** **ภูสนัตถะ**
๓.	**อถ, ขลุ, วต, วถ, อโถ, อสฺสุ, ยคฺเฆ, หิ, จรหิ, นํ, ตํ, วา, จ, ตุ, ว, โว, ปน, หเว, กิว, ห, ตโต, ยถา, สุทํ, โข, เว, หํ, เอนํ, เสยฺยถิทํ** แปลว่า **หนอ, แล** หรือ **ไม่ต้องแปล**	**ปทปูรณะ, ปทาลังการะ, วจนาลังการะ, วาจาสิลิฏฐะ**
๔.	**อถ** แปลว่า **เล่า, หรือ** อรรถการถามปัญหา แปลว่า **ณ บัดนี้, ในกาลนี้, ต่อจากนั้น, ลำดับนั้น** อรรถความเป็นสภาพไม่มีระหว่างคั่น แปลว่า **ในกาลนั้น, ครั้งนั้น** อรรถสถานที่	**ปุจฉนัตถะ** **อนันตริยัตถะ** **อธิการัตถะ**
๕.	**ขลุ** แปลว่า **ไม่** อรรถการห้าม แปลว่า **นั่นเทียว, โดยแท้, แน่แท้** อรรถการเน้นความ แปลว่า **ให้สำเร็จ** อรรถความสำเร็จ แปลว่า **ได้ยินว่า** อรรถการสดับมาภายหลัง	**ปฏิเสธนัตถะ** **อวธารณะ** **ปสิทธัตถะ** **อนุสสวนัตถะ**
๖.	**วต** แปลว่า **โดยแท้** อรรถโดยส่วนเดียว แปลว่า **หนอ** อรรถความเหน็ดเหนื่อย, เหนื่อยใจ แปลว่า **หนอ** อรรถความสงสาร แปลว่า **หนอ** อรรถความดำริ	**เอกังสัตถะ** **เขทัตถะ** **อนุกัมปัตถะ** **สังกัปปัตถะ**
๗.	**อโถ, ตถา** แปลว่า **อนึ่ง, นอกจากนั้น** อรรถความคล้อยตาม	**อันวาเทสะ**
๘.	**หิ** แปลว่า **นั่นเทียว, เท่านั้น** อรรถการตัดสิน	**อวธารณะ**

๙.	**ตุ**	แปลว่า **แต่ว่า, ส่วนว่า** อรรถแสดงความพิเศษ แปลว่า **นั่นเทียว** อรรถการห้ามเหตุ	**วิเสสโชตกะ** **เหตุนิวัตตนัตถะ**
๑๐.	**ปน**	แปลว่า **แต่ว่า, ส่วนว่า** อรรถแสดงความพิเศษ	**วิเสสโชตกะ**
๑๑.	**หเว, เว**	แปลว่า **โดยแท้** อรรถความแน่นอน, โดยส่วนเดียว	**เอกังสัตถะ**
๑๒.	**หำ**	แปลว่า **โอ** อรรถความอ่อนใจ, เหนื่อยอ่อน แปลว่า **น่าหวาดหวั่น** อรรถความหวาดหวั่น	**วิสาทัตถะ** **สัมภมัตถะ**
๑๓.	**เสยฺยถิทำ**	แปลว่า **เป็นไหน, คือ** อรรถ ตำ กตมำ สิ่งนั้นคืออะไร	**ทัสสนัตถโชตกะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

อรรถของ น นิบาต เป็นต้น ได้กล่าวไว้แล้ว ส่วนวิธีสัมพันธ์ก็จะยกตัวอย่างโดยย่อเท่านั้น ดังนี้

*ตัวอย่าง **อลำ** นิบาต ปฏิเสธลิงคัตถะ*

อลำ เต อิธ วาเสน. **อ.พอละ** ด้วยการอยู่ ในที่นี้ แก่ท่าน

สัมพันธ์ว่า **อลำ ปฏิเสธลิงคัตถะ**, เต สัมปทานะ ใน อลำ, อิธ วิเสสนะ ของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระ ใน วาเสน ๆ ตติยาวิเสสนะ ใน อลำ

*ตัวอย่าง **วต** นิบาต อรรถเขทะ (เหน็ดเหนื่อย)*

กิจฺฉำ **วตา**ยำ โลโก อาปนฺโน. อ.สัตว์โลก นี้ ถึงแล้ว ซึ่งความลำบาก **หนอ**

สัมพันธ์ว่า อยำ วิเสสนะ ของ โลโก ๆ สยกัตตา ใน อาปนฺโน ๆ กิตบท กัตตุวาจก, กิจฺฉำ อวุตตกัมมะ ใน อาปนฺโน, **วต ศัพท์ เขทัตถะ**

*ตัวอย่าง **เว** นิบาต อรรถเอกังสะ (ความแน่นอน)*

ชีรนฺติ **เว** ราชรถา สุจิตฺตา. อ.ราชรถ ท. อันวิจิตรดี ย่อมคร่ำคร่า **โดยแท้**

สัมพันธ์ว่า ราชรถา สยกัตตา ใน ชีรนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **เว ศัพท์ เอกังสัตถะ**, สุจิตฺตา วิเสสนะ ของ ราชรถา ๆ วิเสสยะ

วิภัตติยุตตะ นิบาตที่ประกอบกับวิภัตติ ใช้ในอรรถของวิภัตติ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	**นิบาตมีอรรถปฐมาวิภัตติ** **อตฺถิ** แปลว่า **มีอยู่** (กัตตุวาจก) **สกฺกา** แปลว่า (อัน...) **อาจ, สามารถ** (ภาววาจก, กัมมวาจก) แปลว่า **อ.อันอาจ** (แปลเป็นประธาน) **ลพฺภา** แปลว่า (อัน...) **พึงได้** (กัมมวาจก)	**กิริยาบท, นิบาตบท** **กิริยาบท, นิบาตบท** **ลิงคัตถะ (สยกัตตา)** **กิริยาบท, นิบาตบท**
๒.	**นิบาตมีอรรถการร้องเรียก** (ใช้ได้ทั้งเอกวจนะและพหุวจนะ) **อาวุโส** ดูก่อนท่านผู้มีอายุ **อมฺโภ** แน่ะท่านผู้เจริญ **หมฺโภ** แน่ะท่านผู้เจริญ **เร** เฮ้ย, โว้ย **อเร** เฮ้ย, โว้ย **หเร** เฮ้ย, โว้ย **เห** เฮ้ย, ผู้เจริญ **เช** แน่ะสาวใช้	**อาลปนะ, อามันตนะ**
๓.	**นิบาตมีอรรถปฐมาและทุติยาวิภัตติ** **ทิวา** กลางวัน **ภิยฺโย** ยิ่ง **นโม** การนอบน้อม (ปฐมาและทุติยา)	**วิเสสนะ, กิริยาวิเสสนะ** **ลิงคัตถะ, อวุตตกัมมะ**
๔.	**นิบาตมีอรรถตติยาวิภัตติ** **สยํ** ด้วยตนเอง **สามํ** ด้วยตนเอง **สํ** ด้วยตนเอง **สมฺมา** โดยชอบ **กินฺติ** อย่างไร **สุตฺตโส** โดยสูตร **ปทโส** โดยบท, โดยส่วน **อนิจฺจโต** โดยความไม่เที่ยง **เอกธา** โดยส่วนเดียว **ทฺวิธา** โดยส่วนสอง	**กรณะ, ตติยาวิเสสนะ ...**
๕.	**นิบาตมีอรรถจตุตถีวิภัตติ** **กาตเว** เพื่อกระทำ **ทาตเว** เพื่อให้ **กาตุ** เพื่อกระทำ **กาเรตุ** เพื่อยังบุคคลให้กระทำ **ทาตุ** เพื่อให้ **ทาเปตุ** เพื่อยังบุคคลให้ให้	**ตุมัตถสัมปทานะ**

อตฺถิ, สกฺกา, ลพฺภา

๑. อตฺถิ แปลว่า **มีอยู่** เป็นบทนิบาตมีอรรถปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ได้ เป็น**กัตตุวาจก** เรียกว่า **นิบาตบท กัตตุวาจก** หรือ **กิริยาบท กัตตุวาจก**

ตัวอย่างเช่น

ปุตฺตา **มตฺถิ**. (ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕)

อ.บุตร ท. ของเรา **มีอยู่**

สัมพันธ์ว่า ปุตฺตา สยกัตตา (สุทธกัตตา) ใน **อตฺถิ ๆ กิริยาบท กัตตุวาจก**, เม สามีสัมพันธะ ใน ปุตฺตา

[มตฺถิ ตัดบทเป็น เม + อตฺถิ

อตฺถิ ศัพท์ ในภาษาบาลีมี ๓ ประเภท คือ ๑) อตฺถิ ที่เป็นนาม เช่น อตฺถิยา นว, ๒) อตฺถิ ที่เป็นนิบาต เช่น อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย..., และ ๓) อตฺถิ ที่เป็นอาขยาต เช่น อตฺถิ, สนฺติ...]

๒. สกฺกา แปลว่า (อัน...) **อาจ, สามารถ** เป็นบทนิบาตมีอรรถปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ได้ จะมีบทขยายที่ลง **ตุ** ปัจจัย เป็นได้ ๒ วาจก **ภาววาจก**และ**กัมมวาจก** มีข้อสังเกต ดังนี้

(๑) หากในประโยคใด **ไม่มี** บทประธาน ประโยคนั้นเป็น **ภาววาจก** เรียกชื่อว่า **นิบาตบท ภาววาจก** หรือ **กิริยาบท ภาววาจก**

ตัวอย่างเช่น

ปาริเลยฺยก อิโต ปฏฺฐาย ตยา คนฺตุ น **สกฺกา**. (ธมฺมปท. ๑/๕/๕๔)

ดูก่อนปาริเลยยกะ อันเจ้า ไม่**อาจ** เพื่ออันไป จำเดิม แต่ที่นี้

สัมพันธ์ว่า ปาลิเลยฺยก อาลปนะ, ตยา อนภิหิตกัตตา ใน **สกฺกา ๆ กิริยาบท ภาววาจก**, อิโต วิเสสนะ ของ ฐานโต ๆ อปาทานะ ใน ปฏฺฐาย ๆ กิริยาวิเสสนะ ใน สกฺกา, ตยา อนภิหิตกัตตา ใน สกฺกา, คนฺตุ ตุมัตถสัมปทานะ ใน สกฺกา, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน สกฺกา

(๒) หากในประโยคใด **มี** บทประธาน ประโยคนั้นเป็น **กัมมวาจก** เรียกชื่อว่า **นิบาตบท กัมมวาจก** หรือ **กิริยาบท กัมมวาจก**

ตัวอย่างเช่น

น **สกฺกา** โส (ธมฺโม) อคารมชฺเฌ ปูเรตุํ. (ธมฺมปท. ๑/๑/๖)

อ.ธรรม นั้น (อันใคร ๆ) ไม่**อาจ** เพื่ออันให้เต็ม ในท่ามกลางแห่งเรือน

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ใน ธมฺโม ๆ วุตตกัมมะ ใน **สกฺกา ๆ กิริยาบท กัมมวาจก**, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน สกฺกา, อคารมชฺเฌ วิสยาธาระ ใน ปูเรตุํ ๆ ตุมัตถสัมปทานะ ใน สกฺกา

(๓) หากในประโยคนั้นมีกิริยาคุมพากย์ เช่น **โหติ, ภวิสฺสติ** เป็นต้น ให้แปล **สกฺกา** เป็น **ประธาน** ว่า **อ.อันอาจ**

ตัวอย่างเช่น

(ตุมฺเหหิ) ยตฺตเกน ฉิทฺเทน โอโลเกตุํ **สกฺกา** โหติ. (ธมฺมปท. ๒/๑/๔๘)

อ.อัน- อันท่าน ท. **–อาจ** เพื่ออันแลดู ด้วยช่อง อันมีประมาณเท่าใด มีอยู่

สัมพันธ์ว่า **สกฺกา สยกัตตา** ใน โหติ ๆ อาขยาบท กัตตุวาจก, ตุมฺเหหิ อนภิหิตกัตตา ใน สกฺกา, ยตฺตเกน วิเสสนะ ของ ฉิทฺเทน ๆ ตติยาวิเสสนะ ใน โอโลเกตุํ ๆ ตุมัตถสัมปทานะ ใน สกฺกา

๓. ลพฺภา แปลว่า (อัน...) **พึงได้** เป็นบทนิบาตมีอรรถปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ได้ เป็น**กัมมวาจก** จะมีบทขยายที่ลง **ตุ** ปัจจัย เรียกว่า **นิบาตบท กัมมวาจก** หรือ **กิริยาบท กัมมวาจก**

ตัวอย่างเช่น

(เกนจิ) รญฺโญ อาณา อกาตุ น **ลพฺภา**. (ธมฺมปท. ๒/๒/๗๐)

อ.อาชญา ของพระราชา อันใคร ๆ ไม่**พึงได้** เพื่ออันไม่กระทำ

สัมพันธ์ว่า อาณา วุตตกัมมะ ใน **ลพฺภา ๆ กิริยาบท กัมมวาจก**, เกนจิ อนภิหิตกัตตา ใน ลพฺภา, รญฺโญ สามีสัมพันธะ ใน อาณา, อกาตุ ตุมัตถสัมปทานะ ใน ลพฺภา, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ลพฺภา

ตัวอย่าง นิบาต อรรถการร้องเรียก

ภนฺเต อหำ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม (โหมิ), เอกำ เม ทุกฺขโต มุจฺจนาการำ กเถถ. (ธมฺมปท. ๒/๓/๑๒๗)

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันพ้น จากทุกข์ ย่อมเป็น, อ.ท่าน ท. ขอจงบอก ซึ่งเหตุแห่งการหลุดพ้น **จากทุกข์** อย่างหนึ่ง แก่กระผม.

สัมพันธ์ว่า **ภนฺเต อาลปนะ**, อหำ สยกัตตา ใน โหมิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทุกฺขา อปาทานะ ใน มุจฺจิตุ-, มุจฺจิตุกาโม วิกติกัตตา ใน โหมิ, ตุมฺเห สยกัตตา ใน กเถถ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอกำ วิเสสนะ ของ มุจฺจนาการำ, เม สัมปทานะ ใน กเถถ, ทุกฺขโต อปาทานะ ใน มุจฺจน-, มุจฺจนาการำ อวุตตกัมมะ ใน กเถถ

ตัวอย่าง นิบาตอรรถตติยาวิเสสนะ

โส (เสฏฺฐิปุตฺโต) “สเจ น กเถสฺสสิ, **ทฺวิธา** ตำ ฉินฺทิสฺสามีติ ตชฺเชตฺวา อสึ นิกฺกฑฺฒิ. (ธมฺมปท. ๒/๑/๒๖)

อ.บุตรของเศรษฐี นั้น คุกคามแล้ว ว่า ถ้าว่า อ.เธอ จักไม่บอก ไซร้, อ.เรา จักตัด ซึ่งเธอ **โดยส่วน ๒** ดังนี้ คร่าออกแล้ว ซึ่งดาบ

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ เสฏฺฐิปุตฺโต ๆ สยกัตตา ใน นิกฺกฑฺฒิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สเจ ศัพท์ ปริกัปปัตถะ, ตฺวำ สยกัตตาใน กเถสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน กเถสิ, อหำ สยกัตตา ใน ฉินฺทิสฺสามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ทฺวิธา ตติยาวิเสสนะ** ใน ฉินฺทิสฺสามิ, ตำ อวุตตกัมมะ ใน ฉินฺทิสฺสามิ, อิติ ศัพท์ อาการะ ใน ตชฺเชตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน นิกฺกฑฺฒิ, อสึ อวุตตกัมมะ ใน นิกฺกฑฺฒิ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๖.	**นิบาตมีอรรถปัญจมีวิภัตติ** **ทีฆโส** จากส่วนยาว **โอรโส** จากฝั่งนี้ **ราชโต** จากพระราชา **โจรโต** จากโจร [ศัพท์ที่มี โส และ โต ปัจจัย อยู่ท้าย ใช้ในอรรถปัญจมีวิภัตติ]	**อปาทานะ**
๗.	**นิบาตมีอรรถสัตตมีวิภัตติ** **เอกโต** ในที่เดียว **ปุรโต** ในที่ข้างหน้า **ปจฺฉโต** ในที่ข้างหลัง **ปสฺสโต** ในด้านข้าง **ยตฺร** ในที่ใด **ยตฺถ** ในที่ใด **ตตฺร** ในที่นั้น **ตตฺถ** ในที่นั้น [บทที่ลง โต, ตฺร และ ถ ปัจจัย อยู่ท้าย ใช้ในอรรถสัตตมีวิภัตติ] **สมนฺตา** ในที่โดยรอบ **สามนฺตา** ในที่ใกล้ **ปริโต** ในที่โดยรอบ **อภิโต** ในที่ข้างหน้า **สมนฺตโต** ในที่รอบ ๆ **เอกชฺฌ** ในส่วนเดียว **เอกมนฺตํ** ในส่วนข้างหนึ่ง **เหฏฺฐา** ในภายใต้ **อุปริ** ในเบื้องบน **อุทฺธ** ในเบื้องบน **อโธ** ในเบื้องล่าง **ติริย** ในด้านขวาง **สมฺมุขา** ในที่ต่อหน้า **ปรมฺมุขา** ในที่ลับหลัง **อาวิ** ในที่แจ้ง **รโห** ในที่ลับ **ติโร** ในข้างนอก **อุจฺจ** ในที่สูง **นีจ** ในที่ต่ำ **อนฺโต** ในภายใน **อนฺตรา** ในระหว่าง **อชฺฌตฺต** ในภายใน **พหิทฺธา** ในภายนอก **พาหิรา** ในภายนอก **พาหิร** ในภายนอก **พหิ** ในภายนอก **โอร** ในฝั่งใน **ปาร** ในฝั่งนอก **อารา** ในที่ไกล **อารกา** ในที่ไกล **ปจฺฉา** ในภายหลัง **ปุเร** ในกาลก่อน **หุร** ในโลกอื่น **เปจฺจ** ในโลกหน้า	**อาธาระ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

ตัวอย่าง นิบาตอรรถอปาทานะ

อิโต (ปุณฺณโต) อุตฺตรีปิ (มยา) กาตพฺพำ ปุณฺณำ อตฺถิ ภนฺเต. (ธมฺมปท. ๒/๑๒๗)

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.บุญ อัน- อันกระผม -พึงกระทำ แม้อันยิ่ง กว่าบุญ นี้ มีอยู่หรือ

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, ปุณฺณำ สยกัตตา ใน อตฺถิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อิโต วิเสสนะ ของ ปุณฺณโต ๆ อปาทานะ** ใน อุตฺตรึ, อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ อุตฺตรึ ๆ ก็ดี กาตพฺพำ ก็ดี วิเสสนะ ของ ปุณฺณำ, มยา อนภิหิตกัตตา ใน กาตพฺพำ

ตัวอย่าง นิบาตอรรถอาธาระ

เต (ภิกฺขู) นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา **เอกมนฺตำ** นิสีทึสุ. (ธมฺมปท. ๒/๑๔๒)

อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ออกไปแล้ว ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา โดยลำดับ ถวายบังคมแล้ว นั่งแล้ว **ณ ส่วนข้างหนึ่ง**

สัมพันธ์ว่า เต วิเสสนะ ของ ภิกฺขู ๆ สยกัตตา ใน นิสีทึสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, นิกฺขมิตฺวา ปุพพกาลกิริยา ใน คนฺตฺวา, อนุปุพฺเพน ตติยาวิเสสนะ ใน คนฺตฺวา, สตฺถุ สามี-สัมพันธะ ใน สนฺติกำ ๆ สัมปาปุณียกัมมะ ใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน วนฺทิตฺวา ๆ ปุพพกาล-กิริยา ใน นิสีทึสุ, **เอกมนฺตำ อาธาระ** ใน นิสีทึสุ

ตัวอย่าง นิบาตอรรถอปาทานะและอาธาระ

ภิกฺขเว อิมำ (เมตฺตสุตฺตำ) ตุมฺเห **พหิ** วิหารสฺส **วนสณฺฑโต** ปฏฺฐาย สชฺฌายนฺตา อนฺโตวิหารำ ปวิเสยฺยาถ. (ธมฺมปท. ๒/๑๔๒)

ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เธอ ท. เมื่อสาธยาย ซึ่งเมตตสูตรนี้ จำเดิม **แต่ชัฏแห่งป่าในภายนอก** แห่งวิหาร พึงเข้าไป สู่ภายในแห่งวิหาร

สัมพันธ์ว่า ภิกฺขเว อาลปนะ, ตุมฺเห สยกัตตา ใน ปวิเสยฺยาถ ๆ อาขยาตบท กัตตุ-วาจก, อิมำ วิเสสนะ ของ เมตฺตสุตฺตำ ๆ อวุตตกัมมะ ใน สชฺฌายนฺตา, **พหิ อาธาระ** ใน วนสณฺฑโต วิหารสฺส สามีสัมพันธะ ใน พหิ, **วนสณฺฑโต อปาทานะ** ใน ปฏฺฐาย ๆ กิริยาวิเสสนะ ใน สชฺฌายนฺตา ๆ อัพภันตรกิริยา ของ ตุมฺเห, อนฺโตวิหารำ สัมปาปุณียกัมมะ ใน ปวิเสยฺยาถ

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. น สกฺกา มยา ตำ (ราชานำ) คเหตุ๎.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๒. นาโค ภิกฺขูนำ อนฺตรนฺตเรน คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ติริยำ อฏฺฐาสิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๓. น ภิกฺขเว โส (เทวทตฺโต) เตน อตฺตภาเวน มำ ปสฺสิตุ๎ ลภิสฺสติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๔. สมนฺตา สตฺตสุ ฆเรสุ มนุสฺสา นิทฺทำ น ลภนฺติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. น สกฺกา มยา ตํ (ราชานํ) คเหตุ.

แปลว่า อันเรา ไม่อาจ เพื่ออันจับ ซึ่งพระราชานั้น

สัมพันธ์ว่า มยา อนภิหิตกัตตา ใน สกฺกา ๆ กิริยาบท ภาววาจก, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน สกฺกา, ตํ วิเสสนะ ของ ราชานํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน คเหตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานะ ใน สกฺกา

๒. นาโค ภิกฺขูนํ อนฺตรนฺตเรน คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ติริยํ อฏฺฐาสิ.

แปลว่า อ.ช้างตัวประเสริฐ ไปแล้ว โดยระหว่าง ๆ แห่งภิกษุ ท. ได้ยืนแล้ว ในด้านขวาง ในที่ข้างพระพักตร์ (ในที่ด้านหน้า) ของพระศาสดา

สัมพันธ์ว่า นาโค สยกัตตา ใน อฏฺฐาสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ภิกฺขูนํ สามีสัมพันธะ ใน อนฺตรนฺตเรน ๆ ตติยาวิเสสนะ ใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน อฏฺฐาสิ, สตฺถุ สามีสัมพันธะ ใน ปุรโต ๆ อาธาระ ใน อฏฺฐาสิ, ติริยํ อาธาระ ใน อฏฺฐาสิ

๓. น ภิกฺขเว โส (เทวทตฺโต) เตน อตฺตภาเวน มํ ปสฺสิตุ ลภิสฺสติ..

แปลว่า ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พระเทวทัต นั้น จักไม่ได้ เพื่ออันเห็น ซึ่งเรา ด้วยอัตภาพ นั้น

สัมพันธ์ว่า ภิกฺขเว อาลปนะ, โส วิเสสนะ ของเทวทตฺโต ๆ สยกัตตา ใน ลภิสฺสติ ๆ อาขยาต-บท กัตตุวาจก, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ลภิสฺสติ, เตน วิเสสนะ ของ อตฺตภาเวน ๆ ตติยา-วิเสสนะ ใน ลภิสฺสติ, มํ อวุตตกัมมะ ใน ปสฺสิตุ ๆ ตุมัตถสัมปทานะ ใน ลภิสฺสติ

๔. สมนฺตา สตฺตสุ ฆเรสุ มนุสฺสา นิทฺทำ น ลภนฺติ.

แปลว่า อ.มนุษย์ ท. ในเรือน ท. ๗ ในที่โดยรอบ ย่อมไม่ได้ ซึ่งการหลับ

สัมพันธ์ว่า มนุสฺสา สยกัตตาใน ลภนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สมนฺตา อาธาระ ใน ฆเรสุ, สตฺตสุ วิเสสนะ ของ **ฆเรสุ ๆ ภินนาธาระ** ใน มนุสฺสา, นิทฺทำ อวุตตกัมมะ ใน ลภนฺติ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ลภนฺติ

(**สัตตมีวิภัตติ** เข้ากับ **นาม** เรียกชื่อว่า **ภินนาธาระ**)

ที่	อรรถ				ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๘.	**นิบาตมีอรรถกาลสัตตมี**				**กาลสัตตมี**
	สมฺปตฺติ	ในกาลนี้, บัดเดี๋ยวนี้	**อายติ**	ในกาลต่อไป	
	อชฺช	ในวันนี้	**อปรชฺชุ**	ในวันพรุ่งนี้	
	สุเว	ในวันพรุ่งนี้	**เสฺว**	ในวันพรุ่งนี้	
	ปรสุเว	ในวันมะรืนนี้	**หิยฺโย**	ในวันวาน	
	ปเร	ในวานซืน	**สชฺชุ**	ในวันนี้	
	สายํ	ในเวลาเย็น	**ปาโต**	ในเวลาเช้า	
	กาลํ	ในเวลารุ่งสาง	**กลฺลํ**	ในเวลาอันสมควร	
	ทิวา	ในเวลากลางวัน	**นตฺตํ**	ในเวลากลางคืน	
	นิจฺจํ	เป็นนิตย์, แน่นอน	**สตตํ**	เป็นนิตย์	
	อภิณฺหํ	เนือง ๆ	**อภิกฺขณํ**	เนือง ๆ	
	มุหุ	เนือง ๆ, บ่อย ๆ	**มุหุตฺตํ**	ในกาลชั่วครู่	
	ภูตปุพฺพํ	ในกาลก่อน	**ปุรา**	ในกาลก่อน	
	ยทา	ในกาลใด	**ตทา**	ในกาลนั้น	
	กทา	ในกาลไร			

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

ตัวอย่างที่ ๑

สมฺปตฺติ ชาตสฺส โพธิสตฺตสฺส เทวา ฉตฺตํ ธารยึสุ.

อ.เทวดา ท. กั้นแล้ว ซึ่งร่ม แก่พระโพธิสัตว์ ผู้เกิดแล้ว **ในบัดเดี๋ยวนี้**

สัมพันธ์ว่า เทวา สยกัตตา ใน ธารยึสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สมฺปตฺติ กาลสัตตมี** ใน ธารยึสุ, ชาตสฺส วิเสสนะ ของ โพธิสตฺตสฺส ๆ สัมปทานะ ใน ธารยึสุ, ฉตฺตํ อวุตตกัมมะ ใน ธารยึสุ

ตัวอย่างที่ ๒

สุเว วา **ปรสุเว** วา มรณ์ วา ชีวิตं วา โก ชาเนยฺย.

อ.ใคร พึงรู้ ซึ่งความตาย หรือ หรือว่า ซึ่งชีวิต **ในวันพรุ่งนี้** หรือ หรือว่า **ในวันมะรืนนี้**

สัมพันธ์ว่า โก สยกัตตา ใน ชาเนยฺย ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สุเว** ก็ดี **ปรสุเว** ก็ดี **กาลสัตตมี** ใน ชาเนยฺย, วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ สุเว และ ปรสุเว, มรณ์ ก็ดี ชีวิตं ก็ดี อวุตตกัมมะ ใน ชาเนยฺย, วา สองศัพท์ ปทวิกัปปัตถะ เข้ากับ มรณ์ และ ชีวิตं

ตัวอย่างที่ ๓

ภนฺเต **เสฺว** อมฺหากं ภิกฺขं คณฺหถ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระองค์ ขอจงรับ ซึ่งภิกษา ของข้าพระองค์ ท. **ในวันพรุ่งนี้**

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, ตุมฺเห สยกัตตา ใน คณฺหถ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **เสฺว กาลสัตตมี** ใน คณฺหถ, อมฺหากं สามีสัมพันธะ ใน ภิกฺขं ๆ อวุตตกัมมะ ใน คณฺหถ

ตัวอย่างที่ ๔

ปพฺพชิตา **หิยฺโย สายं** กุมฺภการสาลं อาคตา อตฺถิ เทว. (ธมฺมปท. ๑/๓๙)

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.บรรพชิต ท. ผู้มาแล้ว สู่โรงแห่งบุคคลผู้กระทำซึ่งหม้อ **ในเวลาเย็น ในวันวาน** มีอยู่.

สัมพันธ์ว่า เทว อาลปนะ, ปพฺพชิตา สยกัตตา ใน อตฺถิ ๆ กิริยาบท กัตตุวาจก, **หิยฺโย ก็ดี สายं ก็ดี กาลสัตตมี** ใน อาคตา, กุมฺภการสาลं สัมปาปุณียกัมมะ ใน อาคตา ๆ วิเสสนะ ของ ปพฺพชิตา



อวิภัตติยุตตะ นิบาตที่ลงเฉพาะ**ปฐมาวิภัตติ**เท่านั้น ไม่ประกอบด้วยอรรถของวิภัตติ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	**นิบาตมีอรรถความสงสัย** **อปฺเปว** ไฉนหนอ **อปฺเปว นาม** ไฉนหนอ, ชื่อแม้ไฉน **นุ** หรือ, หนอ	**สังสยัตถะ**
๒.	**นิบาตมีอรรถโดยส่วนเดียว, แน่นอน** **อทฺธา, อญฺญทตฺถุ, ตคฺฆ, ชาตุ, กามํ, สสกฺกํ** โดยแท้, แน่แท้	**เอกังสัตถะ**
๓.	**เอว** นั่นเทียว, เท่านั้น อรรถการตัดสิน	**อวธารณะ**
๔.	**นิบาตมีอรรถการถาม** **กจฺจิ** หรือ, แลหรือ **นุ** หรือ **กินฺนุ** หรือหนอ, เหตุใด **นนุ** มิใช่หรือ **กถํ** ไฉน, อย่างไร **กึสุ** อะไร, อะไรสิ **กึ** หรือ, อะไร	**ปุจฉนัตถะ**
๕.	**นิบาตมีอรรถการชี้แจง, ชี้แนะ, แสดงตัวอย่าง** **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** อย่างนี้ **อิตฺถํ** โดยประการอย่างนี้, อย่างนี้	**นิทัสสนะ**
๖.	**นิบาตมีอรรถการกำหนด** **ยาว** เพียงใด, เท่าใด **ตาว** เพียงนั้น, เท่านั้น **ยาวตา** มีประมาณเพียงใด **ตาวตา** มีประมาณเพียงนั้น **กิตฺตวตา** มีประมาณเท่าไร **เอตฺตาวตา** มีประมาณเพียงนั้น **กีว** เพียงไร	**ปริจเฉทนัตถะ**
๗.	**นิบาตมีอรรถการรับคำ** **เอวํ** อย่างนั้น, ขอรับ, ครับ **สาหุ** ดีแล้ว, ดีละ **ลหุ** ไม่หนักใจ, ไม่เป็นไร **โอปายิกํ** สมควร, เหมาะสม **ปติรูปํ** สมควร, เหมาะสม **อาม** เออ, ครับ, ใช่ **สาธุ** ดีแล้ว, ดีละ, ครับ	**สัมปฏิจฉนัตถะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ความสังสัย***

อปฺเปว นาม อตฺตโน **ธมฺมตาย**ปิ สลฺลกฺเขยฺย. (ธมฺมปท. ๕/๑๕๐)

ไฉนหนอ (อ.สามเณร) พึงกำหนด แม้ตามธรรมดา ของตน

สัมพันธ์ว่า สามเณโร สยกัตตา ใน สลฺลกฺเขยฺย ๆ อาขายาตบท กัตตุวาจก, **อปฺเปว นาม ศัพท์ สังสยัตถะ**, อตฺตโน สามีสัมพันธะ ใน ธมฺมตาย, อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ ธมฺมตาย ๆ ตติยาวิเสสนะ ใน สลฺลกฺเขยฺย

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**โดยส่วนเดียว***

อทฺธา อิเมสํ (วาณิชกานํ) สนฺติกา เอกํ ภทฺทกํ สาสนํ โสสฺสามิ.

(ธมฺมปท. ๔/๑๓)

อ.เรา จักฟัง ซึ่งข่าวสาส์น อันเจริญ อย่างหนึ่ง จากสำนัก ของพ่อค้า ท. เหล่านี้ **โดยแน่แท้**

สัมพันธ์ว่า อหํ สยกัตตา ใน โสสฺสามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **อทฺธา ศัพท์ เอกังสัตถะ**, อิเมสํ วิเสสนะ ของ วาณิชกานํ ๆ สามีสัมพันธะ ใน สนฺติกา ๆ อปาทานะ ใน โสสฺสามิ, เอกํ ก็ดี ภทฺทกํ ก็ดี วิเสสนะ ของ สาสนํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน โสสฺสามิ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**อวธารณะ***

ปุนปฺปุนํ ตสฺ**เสว** ปราชโย โหติ. (ธมฺมปท. ๑/๑๒๔)

อ.ความพ่ายแพ้ ย่อมมี แก่เจ้าอนุรุทธะ นั้น**นั่นเทียว** บ่อย ๆ

สัมพันธ์ว่า ปราชโย สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปุนปฺปุนํ กิริยาวิเสสนะ ใน โหติ, **เอว ศัพท์ อวธารณะ** เข้ากับ ตสฺส ๆ วิเสสนะ ของ อนุรุทฺธสฺส ๆ สัมปทานะ ใน โหติ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การถาม***

กินฺนุ โข อมฺม อมฺหากำ รญฺญา ทฺวิคุณำ ปุปฺผมูลำ ทินฺนำ. (ธมฺมปท. ๒/๔๗)

แน่ะแม่ อ.มูลค่าเพื่อดอกไม้ อันคูณด้วยสอง อันพระราชา พระราชทานแล้ว แก่เรา ท. **หรือหนอ** แล

สัมพันธ์ว่า อมฺม อาลปนะ, ทฺวิคุณำ วิเสสนะ ของ ปุปฺผมูลำ ๆ วุตตกัมมะ ใน ทินฺนำ ๆ กิตบท กัมมวาจก, **กินฺนุ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ**, โข ศัพท์ วจนาลังการะ, อมฺหากำ สัมปทานะ ใน ทินฺนำ, รญฺญา อนภิหิตกัตตา ใน ทินฺนำ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การชี้แจง***

... **เอวเมว**เต ตโยปิ วินยาทโย เญยฺยา. (สมนฺต. ๑/๒๐)

อ.ศัพท์ ท. มีวินัยเป็นต้น แม้ ๓ เหล่านี้ อันบัณฑิต พึงรู้ **อย่างนี้**

สัมพันธ์ว่า สทฺทา วุตตกัมมะ ใน เญยฺยา ๆ กิตบท กัมมวาจก, **เอวำ ศัพท์ นิทัสสนะ** ใน เญยฺยา ๆ นิทัสสนวันตะ (มีนิทัสสนะ), เอเต ก็ดี ตโย ก็ดี วินยาทโย ก็ดี วิเสสนะ ของ สทฺทา, อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ ตโย

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสนะ)

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การกำหนด***

ยาวาหำ อาคจฺฉามิ, **ตาว** เม ลกฺขำ ปฏิชินาหิ. (ธมฺมปท. ๒/๑๘)

อ.กระผม จะมา **เพียงใด**, อ.ท่าน จงชนะตอบ ซึ่งคะแนน เพื่อกระผม **เพียงนั้น**

สัมพันธ์ว่า อหำ สยกัตตา ใน อาคจฺฉามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ยาว ศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ, ตฺวำ สยกัตตา ใน ปฏิชินาหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตาว ศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ, เม สัมปทานะ ใน ปฏิชินาหิ, ลกฺขำ อวุตตกัมมะ ใน ปฏิชินาหิ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การรับคำ***

ราชา “**สาธู**ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

อ.พระราชา ตรัสรับพร้อมแล้ว ว่า **อ.ดีละ** ดังนี้

สัมพันธ์ว่า ราชา สยกัตตา ใน สมฺปฏิจฺฉิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สาธุ สัมปฏิจฉนัตถลิงคัตถะ**, อิติ ศัพท์ อาการะ ใน สมปฏิจฺฉิ

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ชีวโก สายํ อาคจฺฉนฺโต ทฺวารํ น สมฺปาปุณิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๒. กึ โน มาตาปิตโร ทิสฺวา มํสํ ขาทิสฺสนฺติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๓. อาม ภนฺเต อยํ เม นตฺตา ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชิตุกาโม.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

๔. ยาว เม ปสนฺนจิตฺตํ น ปฏิกุฏฺฐติ, ตาวเทว ปูชํ กริสฺสามิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. ชีวโก สายํ อาคจฺฉนฺโต ทฺวารํ น สมฺปาปุณิ.

แปลว่า อ.หมอชีวก มาอยู่ ในเวลาเย็น ไม่ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งประตู

สัมพันธ์ว่า ชีวโก สยกัตตา ใน สมฺปาปุณิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สายํ กาลสัตตมี ใน อาคจฺฉนฺโต ๆ อัพภันตรกิริยา ของ ชีวโก, ทฺวารํ อวุตตกัมมะ ใน สมฺปาปุณิ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน สมฺปาปุณิ

๒. กึ โน มาตาปิตโร ทิสฺวา มํสํ ขาทิสฺสนฺติ.

แปลว่า อ.มารดาและบิดา ท. เห็นแล้ว ซึ่งเรา ท. จักเคี้ยวกิน ซึ่งเนื้อ หรือ

สัมพันธ์ว่า มาตาปิตโร สยกัตตา ใน ขาทิสฺสนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, กึ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ, โน อวุตตกัมมะ ใน ทิสฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ขาทิสฺสนฺติ, มํสํ อวุตตกัมมะ ใน ขาทิสฺสนฺติ

๓. อาม ภนฺเต อยํ เม นตฺตา ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชิตุกาโม.

แปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.เด็ก) นี้ เป็นหลาน ของข้าพระองค์ (เป็น) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันบวช ในสำนัก ของพระองค์ (ย่อมเป็น)

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, อาม สัมปฏิจฉนัตถะ, อยํ วิเสสนะ ของ ทารโก ๆ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เม สามีสัมพันธะ ใน นตฺตา ๆ วิกติกัตตา ใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยา ใน โหติ, ตุมฺหากํ สามีสัมพันธะ ใน สนฺติเก ๆ วิสยาธาระ ใน ปพฺพชิตุ-กาโม ๆ วิกติกัตตา ใน โหติ

๔. ยาว เม ปสนฺนจิตฺตํ น ปฏิกุฏฺฐติ, ตาวเทว ปูชํ กริสฺสามิ.

แปลว่า อ.จิตอันเลื่อมใสแล้ว ของเรา จะไม่หวนกลับ เพียงใด, (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งการบูชา เพียงนั้นนั่นเทียว

สัมพันธ์ว่า ปสนฺนจิตฺตํ สยกัตตา ใน ปฏิกุฏฺฐติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ยาว ศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ, เม สามีสัมพันธะ ใน ปสนฺนจิตฺตํ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ปฏิกุฏฺฐติ, อหํ สยกัตตา ใน กริสฺสามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ ตาว ๆ ศัพท์ ปริจเฉทนัตถะ, ปูชํ อวุตตกัมมะ ใน กริสฺสามิ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๘.	**นิบาตมีอรรถการเปรียบเทียบ** **ยถา** ฉันใด **ตถา** ฉันนั้น **ยเถว** ฉันใดนั่นเทียว **ตเถว** ฉันนั้นนั่นเทียว **เอวं** ฉันนั้น **เอวเมว** ฉันนั้นนั่นเทียว **เอวเมวं** ฉันนั้นนั่นเทียว **เอวมฺปิ** แม้ฉันนั้น, ฉันนั้น **ยถาปิ** แม้ฉันใด, ฉันใด **เสยฺยถาปิ** แม้ฉันใด, ฉันใด **เสยฺยถาปินาม** ชื่อแม้ฉันใด **วิย** ราวกะ, ดุจ **อิว** เพียงดัง, เหมือน **ยถริว** ฉันใดนั่นเทียว **ตถริว** ฉันนั้นนั่นเทียว **ยถานาม** ชื่อฉันใด, ฉันใด **ตถานาม** ชื่อฉันนั้น, ฉันนั้น **ยถาหิ** ฉันใด **ตถาหิ** ฉันนั้น **ยถาจ** ฉันใด **ตถาจ** ฉันนั้น [บทที่แปลว่า ฉันใด เช่น ยถา, ยเถว, ยถาปิ เป็นต้น และบทที่แปลว่า ราวกะ, เพียงดัง คือ วิย, อิว บาลีสนามหลวง เรียกว่า **อุปมาโชตกะ**, ส่วนบทที่แปลว่า ฉันนั้น เช่น ตถา, ตเถว, เอวं เป็นต้น เรียกว่า **อุปเมยยโชตกะ**]	**ปฏิภาคัตถะ**
๙.	**ยถา** แปลว่า **สมควร** อรรถความเหมาะสม แปลว่า **ทุก ๆ** อรรถการประกอบซ้ำ ๆ แปลว่า **ตาม** อรรถไม่ล่วงเนื้อความของบท แปลว่า **คืออะไร, เช่น** อรรถแสดงตัวอย่าง (ชี้แนะ)	**โยคคตา** **วิจฉา** **ปทัตถานติวัตตะ** **นิทัสสนะ**
๑๐.	**ตถา** แปลว่า **เหมือนอย่างนั้น**	**ลิงคัตถะ**
๑๑.	**เอวं** แปลว่า **อย่างนี้** อรรถบอกวิธี แปลว่า **หรือ, อย่างนี้หรือ** อรรถการถาม	**อุปเทสะ** **ปัญหา, ปุจฉนัตถะ**
๑๒.	**กิญฺจาปิ** แปลว่า **แม้ก็จริง, ถึงแม้ว่า** อรรถคล้อยตาม	**อนุคคหัตถะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การเปรียบเทียบ***

ยถา อคารๆ ทุจฺฉนฺนๆ วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ; **เอวๆ** อภาวิตๆ จิตฺตๆ ราโค สมติวิชฺฌติ. (ธมฺมปท. ๑/๑๑๓)

อ.ฝน ย่อมรั่วรด ซึ่งเรือน อัน- (อันบุคคล) -มุงบังไม่ดีแล้ว **ฉันใด**; อ.ราคะ ย่อมรั่วรด ซึ่งจิต อัน- (อันบุคคล) -ไม่ให้เจริญแล้ว **ฉันนั้น**

สัมพันธ์ว่า วุฏฺฐิ สยกัตตา ใน สมติวิชฺฌติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ยถา ศัพท์ อุปมาโชตกะ**, อคารๆ อวุตตกัมมะ ใน สมติวิชฺฌติ, ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตา ใน ทุจฺฉนฺนๆ ๆ วิเสสนะ ของ อคารๆ, ราโค สยกัตตา ใน สมติวิชฺฌติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **เอวๆ ศัพท์ อุปเมยยโชตกะ**, ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตา ใน อภาวิตๆ ๆ วิเสสนะ ของ จิตฺตๆ ๆ อวุตตกัมมะ ใน สมติวิชฺฌติ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**แสดงตัวอย่าง***

โก คสฺส. **ยถา** กุลูปโก.

อ.การแปลงเป็น ก แห่ง ค ย่อมมี เช่น กุลูปโก (ผู้เข้าไปสู่ตระกูล)

สัมพันธ์ว่า โก สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, คสฺส สามีสัมพันธะ ใน โก, **ยถา ศัพท์ นิทัสสนะ** ใน กุลูปโก ๆ นิทัสสนวันตะ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การถาม***

เอวๆ กิร อกาสิ.

ได้ยินว่า อ. เธอ ได้กระทำแล้ว **อย่างนี้หรือ**.

สัมพันธ์ว่า กิร ศัพท์ อนุสสวนัตถะ, ตฺวๆ สยกัตตา ใน อกาสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **เอวๆ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ**

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**คล้อยตาม***

เต กิร **กิญฺจาปิ** อคฺคสาวกานํ สทฺธิวิหาริกา, อลชฺชิโน *ปน* อเหสุ ปาปภิกฺขู. (ธมฺมปท. ๔/๕)

ได้ยินว่า อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น เป็นสัทธิวิหาริก ของพระอัครสาวก ท. (ย่อมเป็น) **แม้ก็จริง**, *ถึงอย่างนั้น* (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) เป็นผู้มีความละอายหามิได้ เป็นภิกษุผู้ลามกได้เป็นแล้ว

สัมพันธ์ว่า กิร ศัพท์ อนุสสวนัตถะ, เต วิเสสนะ ของ ภิกฺขู ๆ สยกัตตา ใน โหนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **กิญฺจาปิ ศัพท์ อนุคคหัตถะ**, อคฺคสาวกานํ สามีสัมพันธะ ใน สทฺธิวิหาริกา ๆ วิกติกัตตา ใน โหนฺติ, *ปน ศัพท์ อรุจิสูจนัตถะ*, เต วิเสสนะ ของ ภิกฺขู ๆ สยกัตตา ใน อเหสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อลชฺชิโน ก็ดี ปาปภิกฺขู ก็ดี วิกติกัตตา ใน อเหสุ



แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. ตสฺสา (ยกฺขินิยา) วีหิปหรณกาเล มุสลํ มุทฺธํ ปหรนฺตํ วิย อุปฏฺฐาติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๒. ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ;
เอวํ อภาวิตํ จิตฺตํ ราโค สมติวิชฺฌติ.

แปลว่า.....

.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๓. สจฺจํ กิร ตฺวํ เอวํ วเทสิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. ตสฺสา (ยกฺขินิยา) วีหิปหรณกาเล มุสลํ มุทฺธํ ปหรนฺตํ วิย อุปฏฺฐาติ.

แปลว่า อ.สาก ย่อมปรากฏ แก่นางยักษิณีนั้น ราวกะว่า ต่อยอยู่ ซึ่งศีรษะ ในกาลเป็นที่ซ้อมซึ่งข้าวเปลือก

สัมพันธ์ว่า มุสลํ สยกัตตา ใน อุปฏฺฐาติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตสฺสา วิเสสนะ ของ ยกฺขินิยา ๆ สัมปทานะ ใน อุปฏฺฐาติ, วีหิปหรณกาเล กาลสัตตมี ใน อุปฏฺฐาติ, มุทฺธํ อวุตตกัมมะ ใน ปหรนฺตํ ๆ อุปมาอัพภันตรกิริยา ของ มุสลํ, วิย ศัพท์ อุปมาโชตกะ เข้ากับ มุทฺธํ ปหรนฺตํ

๒. ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ;
เอวํ อภาวิตํ จิตฺตํ ราโค สมติวิชฺฌติ.

แปลว่า อ.ฝน ย่อมรั่วรด ซึ่งเรือน อัน- อันบุคคล -มุงบังไม่ดีแล้ว ฉันใด; อ.ราคะ ย่อมรั่วรด ซึ่งจิต อัน- อันบุคคล -ไม่ให้เจริญแล้ว ฉันนั้น

สัมพันธ์ว่า วุฏฺฐิ สยกัตตา ใน สมติวิชฺฌติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ยถา ศัพท์ อุปมาโชตกะ, อคารํ อวุตตกัมมะ ใน สมติวิชฺฌติ, ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตา ใน ทุจฺฉนฺนํ ๆ วิเสสนะ ของ อคารํ; ราโค สยกัตตา ใน สมติวิชฺฌติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอวํ ศัพท์ อุปเมยยโชตกะ, ปุคฺคเลน อนภิหิตกัตตา ใน อภาวิตํ ๆ วิเสสนะ ของ จิตฺตํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน สมติวิชฺฌติ

๓. สจฺจํ กิร ตฺวํ เอวํ วเทสิ.

แปลว่า ได้ยินว่า อ.ท่าน ย่อมกล่าว จริง หรือ

สัมพันธ์ว่า กิร ศัพท์ อนุสสวนัตถะ, ตฺวํ สยกัตตา ใน วเทสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, สจฺจํ กิริยาวิเสสนะ ใน วเทสิ, เอวํ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑๓.	**อโห** แปลว่า **โอ** อรรถการติเตียน แปลว่า **โอ** อรรถการสรรเสริญ แปลว่า **โอ** อรรถความปรารถนา [บาลีสนามหลวงเรียกว่า **อัจฉริยัตถะ** แสดงความเบิกบานใจ, **สังเวคัตถะ** แสดงความสลดใจ]	**ครหัตถะ** **ปสังสนัตถะ** **ปัตถนัตถะ**
๑๔.	**นาม** แปลว่า **หนอ, ขึ้นชื่อว่า** อรรถการติเตียน แปลว่า **หนอ, ธรรมดาว่า** อรรถการสรรเสริญ แปลว่า **ชื่อ, ชื่อว่า** อรรถชื่อ แปลว่า **หรือ** (ใช้ร่วมกับ กึ ศัพท์) อรรถคำถาม	**ครหัตถะ** **ปสังสนัตถะ** **สัญญาโชตกะ** **ปุจฉนัตถะ**
๑๕.	**สาธุ** แปลว่า **ดี, ดีแล้ว, ดีล่ะ** อรรถการสรรเสริญ แปลว่า **ขอโอกาส** อรรถการขอ	**ปสังสนัตถะ** **ยาจนัตถะ**
๑๖.	**นิบาตมีอรรถการชักชวน** **อิงฺฆ** เชิญเถิด, เอาเถิด **หนฺท** เชิญเถิด, เอาเถิด [บาลีสนามหลวง เรียกว่า **อุยโยชนัตถะ**]	**โจทนัตถะ**
๑๗.	**นิบาตมีอรรถการพลอยยินดี** **สาธุ** สมควร, ดีแล้ว **สุฏฺฐุ** ดีแล้ว **เอวเมตํ** ข้อนี้ชอบแล้ว	**อนุโมทนัตถะ**
๑๙.	**กิร** แปลว่า **ได้ยินว่า, ดังได้สดับมา** อรรถได้ยินมา แปลว่า **ได้ยินว่า** อรรถไม่เชื่อถือ	**อนุสวนัตถะ** **อัสสัทเธยยัตถะ**
๒๐.	**นูน** แปลว่า **หนอ, เป็นแน่แท้** อรรถคาดคะเน แปลว่า **หนอ** อรรถหวนระลึก แปลว่า **หนอ** อรรถความดำริ	**อนุมานัตถะ** **อนุสสรณัตถะ** **ปริวิตักกนัตถะ**
๒๑.	**กสฺมา** แปลว่า **เพราะเหตุอะไร, เหตุใด** อรรถการถามถึงเหตุการณ์	**การณปุจฉนัตถะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การสรรเสริญ***

อโห มหาคุโณ อายสฺมา อานนฺโท. (ธมฺมปท. ๑/๑๓๑)

โอ อ.พระอานนท์ ผู้มีอายุ มีคุณมาก

สัมพันธ์ว่า **อโห ศัพท์ ปสังสนัตถะ**, มหาคุโณ ก็ดี อายสฺมา ก็ดี วิเสสนะ ของ อานนฺโท ๆ ลิงคัตถะ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ อโห ศัพท์ ว่า อัจฉริยัตถะ)

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถว่า**ชื่อ***

ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺโต **นาม** กาสีราชา อโหสิ.

(ธมฺมปท. ๑/๕๑)

ดูก่อนภิกษุ ท. ในกาลก่อน อ.พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแคว้นกาสี **พระนามว่า** พรหมทัต ได้มีแล้ว ในเมืองพาราณสี

สัมพันธ์ว่า ภิกฺขเว อาลปนะ, ภูตปุพฺพํ กาลสัตตมี ใน อโหสิ, กาสีราชา สยกัตตา ใน อโหสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, พาราณสิยํ วิสยาธาระ ใน อโหสิ, พฺรหฺมทตฺโต วิเสสนะ ของ กาสีราชา, **นาม ศัพท์ สัญญาโชตกะ** เข้ากับ พฺรหฺมทตฺโต

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ขอโอกาส***

สาธุ เม ภนฺเต ภควา ธมฺมํ เทเสตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **ขอประทานวโรกาส** อ.พระผู้มีพระภาค ขอจงแสดง ซึ่งธรรม แก่ข้าพระองค์

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, **สาธุ ศัพท์ ยาจนัตถะ**, ภควา สยกัตตา ใน เทเสตุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เม สัมปทานะ ใน เทเสตุ, ธมฺมํ อวุตตกัมมะ ใน เทเสตุ

(บาลีสนามหลวงเรียกชื่อว่า อายาจนัตถะ)

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ชักชวน***

อิงฺฆ เม ตฺวํ อานนฺท ปานียํ อาหร.

ดูก่อนอานนท์ **เชิญเถิด** อ.เธอ จงนำมา ซึ่งน้ำดื่ม แก่เรา

สัมพันธ์ว่า อานนฺท อาลปนะ, **อิงฺฆ ศัพท์ โจทนัตถะ**, ตฺวํ สยกัตตา ใน อาหร ฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เม สมฺปทานะ ใน อาหร, ปานียํ อวุตตกัมมะ ใน อาหร

(บาลีสนามหลวงเรียกชื่อว่า อุยโยชนัตถะ)

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การพลอยยินดี***

สตฺถา “**สาธุ สาธู**ติ อภินนฺทิตฺวา เสสมคฺเคสุปิ ปฏิปาฏิยา ปณฺหํ ปุจฺฉิ.

(ธมฺมปท. ๑/๑๔๖)

อ.พระศาสดา ทรงบันเทิงยิ่งแล้ว ว่า **ดีแล้ว ดีแล้ว** ดังนี้ ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหา แม้ในมรรคที่เหลือ ท. ตามลำดับ

สัมพันธ์ว่า สตฺถา สยกัตตาใน ปุจฺฉิ ฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **สาธุ สองศัพท์ อนุโมทนัตถะ**, อิติ ศัพท์ อาการะ ใน อภินนฺทิตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยา ใน ปุจฺฉิ, อปิ ศัพท์ เปกขัตถะ เข้ากับ เสสมคฺเคสุ ฯ ภินนาธาระ ใน ปณฺหํ, ปฏิปาฏิยา ตติยาวิเสสนะ ใน ปุจฺฉิ, ปณฺหํ อวุตตกัมมะ ใน ปุจฺฉิ

(บาลีสนามหลวงแปลว่า อ.ดีละ อ.ดีละ เรียกชื่อว่า ลิงคัตถะ)

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การได้ยินมา***

เต **กิร** สกุณา ปณฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรนฺติ. (ธมฺมปท. ๒/๔)

ได้ยินว่า อ.นก ท. เหล่านั้น ย่อมทรงไว้ ซึ่งกำลัง แห่งช้าง ท. ห้าเชือก

สัมพันธ์ว่า **กิร ศัพท์ อนุสสวนัตถะ**, เต วิเสสนะ ของ สกุณา ฯ สยกัตตา ใน ธาเรนฺติ ฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปณฺจนฺนํ วิเสสนะ ของ หตฺถีนํ ฯ สามีสัมพันธะ ใน พลํ ฯ อวุตตกัมมะ ใน ธาเรนฺติ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ความดำริ***

โสหำ **นูน** อิโต คนฺตฺวา โยนึ ลทฺธาน มานุสึ
วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน กาหามิ กุสลำ พหุ.

อ.เรา นั้น ไปแล้ว จากที่นี้ ได้แล้ว ซึ่งกำเนิด อันเป็นของแห่งมนุษย์ เป็นผู้รู้ซึ่งถ้อยคำ เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล (เป็น) จักกระทำ ซึ่งกุศล อันมาก **หนอ**

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ อหำ ๆ สยกัตตา ใน กาหามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **นูน ศัพท์ ปริวิตักกนัตถะ**, อิโต วิเสสนะ ของ ฐานโต ๆ อปาทานะ ใน คนฺตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ลทฺธาน, โยนึ อวุตตกัมมะ ใน ลทฺธาน, มานุสึ วิเสสนะ ของ โยนึ, ลทฺธาน ปุพฺพกาลกิริยา ใน กาหามิ, วทญฺญู ก็ดี สีลสมฺปนฺโน ก็ดี วิกติกัตตา ใน หุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยา ใน กาหามิ, กุสลำ อวุตตกัมมะ ใน กาหามิ, พหุ วิเสสนะ ของ กุสลำ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การถามถึงเหตุการณ์***

กสฺมา โน วิชหิสฺสสิ.

อ.ท่าน จักละไป ซึ่งเรา ท. **เพราะเหตุอะไร**

สัมพันธ์ว่า ตฺวำ สยกัตตา ใน วิชหิสฺสสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **กสฺมา การณปุจฉนัตถะ**, โน อวุตตกัมมะ ใน วิชหิสฺสสิ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า กสฺมา เหตุ ใน วิชหิสฺสสิ)



แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. อโห ปาปาหํ อิมาสํ (อิตฺถีนํ) ปาปภาวํ อาจิกฺขนฺติยาปิ อิมิสฺสา (มาคนฺทิยาย) วจนํ น สทฺทหึ.

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๒. ตสฺมึ สมเย โกสมฺพิยํ ปรนฺตโป นาม ราชา อโหสิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

๓. สาธุ ภนฺเต อยฺยา มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ น ปพฺพาเชยฺยุ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. อโห ปาปาหํ อิมาสํ (อิตฺถีนํ) ปาปภาวํ อาจิกฺขนฺติยาปิ อิมิสฺสา (มาคนฺทิยาย) วจนํ น สทฺทหึ.

แปลว่า โอ อ.เรา ผู้ชั่ว ไม่เชื่อแล้ว ซึ่งคำ ของพระนางมาคันทิยา นี้ แม้ผู้บอกอยู่ ซึ่งความที่- แห่งหญิง ท. เหล่านี้ -เป็นคนชั่ว

สัมพันธ์ว่า อโห ศัพท์ ครหัตถะ (สังเวคัตถะ), ปาโป วิเสสนะ ของ อหํ ๆ สยกัตตา ใน สทฺทหึ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อิมาสํ วิเสสนะ ของ อิตฺถีนํ ๆ ภาวาทิสัมพันธะ ใน ปาปภาวํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน อาจิกฺขนฺติยา, อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ อาจิกฺขนฺติยา, อาจิกฺขนฺติยา ก็ดี อิมิสฺสา ก็ดี วิเสสนะ ของ มาคนฺทิยาย ๆ สามีสัมพันธะ ใน วจนํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน สทฺทหึ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน สทฺทหึ

๒. ตสฺมึ สมเย โกสมฺพิยํ ปรนฺตโป นาม ราชา อโหสิ.

แปลว่า ในสมัย นั้น อ.พระราชา พระนามว่าปรันตปะ ได้มีแล้ว ในเมืองโกสัมพี

สัมพันธ์ว่า ตสฺมึ วิเสสนะ ของ สมเย ๆ กาลสัตตมี ใน อโหสิ, นาม ศัพท์ สัญญาโชตกะ เข้ากับ ปรนฺตโป ๆ วิเสสนะ ของ ราชา ๆ สยกัตตาใน อโหสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, โกสมฺพิยํ วิสยาธาระ ใน อโหสิ

๓. สาธุ ภนฺเต อยฺยา มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ น ปพฺพาเชยฺยุ.

แปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังหม่อมฉันขอวโรกาส อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. ไม่พึง- ยังบุตร ผู้- อันมารดาและบิดา ท. –ไม่อนุญาตแล้ว -ให้บวช

สัมพันธ์ว่า ภนฺเต อาลปนะ, สาธุ ศัพท์ ยาจนัตถะ, อยฺยา เหตุกัตตา ใน ปพฺพาเชยฺยุ ๆ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก, มาตาปิตูหิ อนภิหิตกัตตา ใน อนนุญฺญาตํ ๆ วิเสสนะ ของ ปุตฺตํ ๆ การิตกัมมะ ใน ปพฺพาเชยฺยุ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ปพฺพาเชยฺยุ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๒๒.	**นิบาตมีอรรถการกำหนดเหตุ** **ยสฺมา** เพราะเหตุใด **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **ตถาหิ** เพราะเหตุนั้น **เตน** เพราะเหตุนั้น	**การณัจเฉทนัตถะ**
๒๓.	**สห, สทฺธึ** กับ, **สมฺ** เสมอ, **อมา** กับ อรรถกระทำพร้อมกัน [เข้ากับกิริยา เรียกว่า **กิริยาสมวายะ**, เข้ากับคุณศัพท์ เรียกว่า **คุณสมวายะ**, เข้ากับนามศัพท์ เรียกว่า **ทัพพสมวายะ**]	**สมกิริยา**
๒๔.	**วินา** เว้น, **ริเต** เว้น อรรถการไม่ประกอบ	**วิปปโยคโชตกะ**
๒๕.	**นานา** ต่าง ๆ, **ปุถุ** มาก อรรถมีประการมาก	**พหุปปการัตถะ**
๒๖.	**ปุถุ** ต่างหาก, **วิสุ** ต่างหาก โดยเฉพาะ อรรถไม่รวมกัน	**อสังฆาตัตถะ**
๒๗.	**ทุฏฺ** ไม่ดี ทราม, **กุ** ไม่ดี น่ารังเกียจ อรรถน่ารังเกียจ	**ชิคุจฉา**
๒๘.	**ปุน** อีก อรรถไม่ใช่ครั้งแรก, ไม่ใช่ครั้งเดียว	**อัปปฐมัตถะ**
๒๙.	**กถญฺหิ** อย่างลำบาก อรรถยาก, ลำบาก	**กิจฉัตถะ**
๓๐.	ปัจจัยว่า **ธา** (ส่วน, อย่าง, ประการ), **กฺขตฺตุ** (ครั้ง) และ **สกึ** ศัพท์ เป็นไปในอรรถการจำแนกสังขยา (แบ่งจำนวน) **เอกธา** โดยส่วนเดียว **ติกฺขตฺตุ** สามครั้ง **สกึ** ครั้งเดียว [เอกธา บาลีสนามหลวงเรียกว่า ตติยาวิเสสนะ, ติกฺขตฺตุ, สกึ เรียกว่า กิริยาวิเสสนะ]	**สังขยาวิภาคะ**
๓๑.	**อีสกํ** เล็กน้อย, นิดหน่อย **สณิกํ** เบา ๆ, ค่อย ๆ อรรถเชื่องช้า [นิบาตเหล่านี้ บาลีสนามหลวงเรียกว่า กิริยาวิเสสนะ]	**อัปปัตถะ** **มันทัตถะ**
๓๒.	**ขิปฺปํ, อรํ, ลหุ, อาสุ, ตุณฺณ** เร็ว พลัน, **อจิรํ** ไม่นาน [นิบาตเหล่านี้ บาลีสนามหลวงเรียกว่า กิริยาวิเสสนะ]	**สีฆัตถะ**
๓๓.	**จิรํ, จิรสฺสํ** นาน, กาลนาน อรรถกาลอันยาวนาน [บาลีสนามหลวงแปลว่า “ต่อกาลนาน” เรียกว่า สัมปทานะ]	**ทีฆกาละ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การกำหนดเหตุ***

ตสฺมา สพฺเพ ทานํ ทาตุกามา เต คเหตฺวา คจฺฉนฺติ. (ธมฺมปท. ๑/๑๔๑)

เพราะเหตุนั้น อ.ชน ท. ทั้งปวง เป็นผู้ใคร่เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน เป็นแล้ว พาเอาแล้ว ซึ่งชน ท. สอง เหล่านั้น ย่อมไป

สัมพันธ์ว่า **ตสฺมา การณัจเฉทนัตถะ**, สพฺเพ วิเสสนะ ของ ชนา ๆ สยกัตตา ใน คจฺฉนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทานํ อวุตตกัมมะ ใน ทาตุ-, ทาตุกามา วิกติกัตตา ใน หุตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน คเหตฺวา, เต ก็ดี เทฺว ก็ดี วิเสสนะ ของ ชเน ๆ อวุตตกัมมะ ใน คเหตฺวา ๆ สมานกาลกิริยา ใน คจฺฉนฺติ

(หรือสัมพันธ์ ตสฺมา ว่า เหตวัตถะ)

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**กระทำพร้อมกัน***

สรีรัปิ อตฺตนา **สทฺธึ** น คจฺฉติ. (ธมฺมปท. ๑/๖)

แม้ อ.สรีระ ย่อมไม่ไป **กับ** ด้วยตน

สัมพันธ์ว่า อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ สรีรํ ๆ สยกัตตา ใน คจฺฉติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อตฺตนา สหัตถตติยา เข้ากับ **สทฺธึ ๆ ศัพท์ กิริยาสมวายะ** ใน คจฺฉติ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน คจฺฉติ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**แบ่งจำนวน***

สีสมฺปิ โน **สตฺตธา** ผเลยฺย. (ธมฺมปท. ๑/๑๒๕)

แม้ อ.ศีรษะ ของเรา ท. พึงแตก โดยส่วนเจ็ด

สัมพันธ์ว่า อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ สีสํ ๆ สยกัตตา ใน ผเลยฺย ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, โน สามีสัมพันธะ ใน สีส, **สตฺตธา ตติยาวิเสสนะ** ใน ผเลยฺย

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**เชื่องช้า***

โส อาคมนกาเล ลงฺฆิตํ อลงฺฆิตฺวา โอตริตฺวา **สณิกํ** อคมาสิ. (ธมฺมปท. ๒/๒๕)

อ.บุตรของเศรษฐี นั้น ไม่กระโดดข้ามแล้ว (ซึ่งน้ำ อันตน) กระโดดข้ามแล้ว ในกาล-เป็นที่มา ข้ามลงแล้ว ได้ไปแล้ว **ค่อย ๆ**

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ เสฏฺฐิปุตฺโต ๆ สยกัตตา ใน อคมาสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อาคมนกาเล กาลสัตตมี ใน ลงฺฆิตํ, อตฺตนา อนภิหิตกัตตา ใน ลงฺฆิตํ ๆ วิเสสนะ ของ อุทกํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน อลงฺฆิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน โอตริตฺวา ๆ สมานกาลกิริยา ใน อคมาสิ, **สณิกํ กิริยาวิเสสนะ** ใน อคมาสิ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**กาลอันยาวนาน***

โส ตตฺถ น **จิรํ** ฐตฺวา จวิ. (ธมฺมปท. ๒/๑๒)

อ.โฆสกเทพบุตร นั้น ดำรงอยู่แล้ว ในภพ นั้น **สิ้นกาลไม่นาน** เคลื่อนแล้ว

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ โฆสกเทวปุตฺโต ๆ สยกัตตา ใน จวิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตตฺถ วิเสสนะ ของ ภเว ๆ วิสยาธาระ ใน ฐตฺวา, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน **จิรํ ๆ อัจจันต-สังโยคะ** ใน ฐตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน จวิ



แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. เต กิร สกุณา ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรนฺติ. ตสฺมา อากาเสน เนตฺวา ยถารุจิตฏฺ-
ฐาเน นิสีทิตฺวา มํสํ ขาทนฺติ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. โส (เสฏฺฐิปุตฺโต) “สเจ น กเถสิ, ทฺวิธา ตํ ฉินฺทิสฺสามีติ ตชฺเชตฺวา อสึ นิกฺกฑฺฒิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

๓. เต มยํ เอกฏฺฐเน วสนฺตา อปพฺพชิตสทิสาเยว โหม, ตสฺมา วิสุ วสิสฺสาม.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. เต กิร สกุณา ปญฺจนฺนํ หตฺถีนํ พลํ ธาเรนฺติ. ตสฺมา อากาเสน เนตฺวา ยถารุจิตฏฺ-ฐาเน นิสีทิตฺวา มํสํ ขาทนฺติ.

แปลว่า ได้ยินว่า อ.นก ท. เหล่านั้น ย่อมทรงไว้ ซึ่งกำลัง แห่งช้าง ท. ๕, เพราะเหตุนั้น อ.นก ท. เหล่านั้น นำไปแล้ว โดยอากาศ เกาะแล้ว ในที่ตามความชอบใจ ย่อมจิกกิน ซึ่งเนื้อ

สัมพันธ์ว่า กิร ศัพท์ อนุสสวนัตถะ, เต วิเสสนะ ของ สกุณา ๆ สยกัตตา ใน ธาเรนฺติ ๆ อาขยาต บทกัตตุวาจก, ปญฺจนฺนํ วิเสสนะ ของ หตฺถีนํ ๆ สามีสัมพันธะ ใน พลํ ๆ อวุตต-กัมมะ ใน ธาเรนฺติ, ตสฺมา การณัจเฉทนัตถะ (เหตวัตถะ), เต วิเสสนะ ของ สกุณา ๆ สยกัตตา ใน ขาทนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อากาเสน ตติยาวิเสสนะ ใน เนตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน นิสีทิตฺวา ยถารุจิตฏฺฐาเน วิสยาธาระ ใน นิสีทิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ขาทนฺติ, มํสํ อวุตตกัมมะ ใน ขาทนฺติ

๒. โส (เสฏฺฐิปุตฺโต) “สเจ น กเถสิ, ทฺวิธา ตํ ฉินฺทิสฺสามีติ ตชฺเชตฺวา อสึ นิกฺกฑฺฒิ.

แปลว่า อ.บุตรของเศรษฐี นั้น คุกคามแล้ว ว่า “ถ้าว่า อ.เธอ ย่อมไม่บอก ไซร้, อ.เรา จักตัด ซึ่งเธอ โดยส่วนสอง” ดังนี้ คร่าออกแล้ว ซึ่งดาบ

สัมพันธ์ว่า โส วิเสสนะ ของ เสฏฺฐิปุตฺโต ๆ สยกัตตา ใน นิกฺกฑฺฒิ ๆ อาขยาตบท กัตตุ-วาจก, สเจ ศัพท์ ปริกัปปัตถะ, ตฺวํ สยกัตตา ใน กเถสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน กเถสิ, อหํ สยกัตตา ใน ฉินฺทิสฺสามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทฺวิธา ตติยา-วิเสสนะ ใน ฉินฺทิสฺสามิ, ตํ อวุตตกัมมะ ใน ฉินฺทิสฺสามิ อิติ ศัพท์ อาการะ ใน ตชฺเชตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน นิกฺกฑฺฒิ, อสึ อวุตตกัมมะ ใน นิกฺกฑฺฒิ

๓. เต มยํ เอกฏฺฐเน วสนฺตา อปพฺพชิตสทิสาเยว โหม, ตสฺมา วิสุํ วสิสฺสาม.

แปลว่า อ.เรา ท. เหล่านั้น อยู่อยู่ ในที่แห่งเดียวกัน เป็นผู้เช่นกับด้วยบุคคลผู้ไม่บวชแล้ว นั่นเทียว ย่อมเป็น, เพราะเหตุนั้น อ.เรา ท. จักอยู่ แยกกัน

สัมพันธ์ว่า เต วิเสสนะ ของ มยํ ๆ สยกัตตา ใน โหม ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอกฏฺฐาเน วิสยาธาระ ใน วสนฺตา ๆ อัพภันตรกิริยา ของ มยํ, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ อปพฺพชิต-สทิสา ๆ วิกติกัตตา ใน โหม, ตสฺมา เหตวัตถะ, มยํ สยกัตตา ใน วสิสฺสาม ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, วิสุํ กิริยาวิเสสนะ ใน วสิสฺสาม

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๓๔.	**สเจ** ถ้าว่า, **เจ** หากว่า, **ยทิ** ผิว่า อรรถการตั้งอยู่แห่งความสงสัย, กำหนดเงื่อนไข	**สังกาวัฏฐานโชตกะ, ปริกัปปัตถะ**
๓๕.	**ธุวํ** แน่แท้ อรรถมั่นคง แน่แท้ อรรถตัดสิน, ชี้ชัด	**ถิรัตถะ** **อวธารณะ**
๓๖.	**หา** โอหนอ, เฮ้ย อรรถความเหนื่อยอ่อน, ความเหนื่อยใจ	**วิสาทัตถะ**
๓๗.	**ตุณฺหี** นิ่ง อรรถการไม่กล่าว	**อภาสนัตถะ**
๓๘.	**สจฺฉิ** แจ้ง อรรถความประจักษ์แก่อินทรีย์	**ปัจจักขัตถะ**
๓๙.	**มุสา** เท็จ, **มิจฉา** ผิด, **อลิกํ** เท็จ, ไม่จริง, เหลาะแหละ อรรถความไม่จริง	**อสัจจัตถะ**
๔๐.	**สุวตฺถิ** ความสวัสดี อรรถความหวัง, อวยพร, ปรารถนาดี	**อาสีสัตถะ**
๔๑.	**นิบาตมีอรรถความพยายาม คือมองหากิริยาหลัง** **ปสฺสิตุน** เห็นแล้ว **ปสฺสิย** เห็นแล้ว **ปสฺสิตฺวาน** เห็นแล้ว **ปสฺสิตฺวา** เห็นแล้ว **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **ทิสฺวาน** เห็นแล้ว **ทสฺเสตฺวา** แสดงแล้ว **ทาตุน** ให้แล้ว **ทตฺวาน** ให้แล้ว **ทตฺวา** ให้แล้ว **สุณิตุน** ฟังแล้ว **สุณิตฺวาน** ฟังแล้ว **อุปาทาย** ถือเอาแล้ว **ทาเปตฺวา** ให้ให้แล้ว **วิญฺญาเปตฺวา** ให้รู้แล้ว **วิเจยฺย** พิจารณาแล้ว **วิเนยฺย** แนะนำแล้ว **นิหจฺจ** กระทบแล้ว **สเมจฺจ** สงบแล้ว **อเปจฺจ** หลีกไปแล้ว **อุเปจฺจ** เข้าไปใกล้แล้ว **อารพฺภ** ปรารภแล้ว **อาคมฺม** มาแล้ว [บทที่ลงท้ายด้วย ตุน ตฺวาน ตฺวา ปัจจัย มีชื่อเรียกว่า ปุพพกาลกิริยา เป็นต้น (ดูข้อ ๘ วิธีสัมพันธ์กิริยาหน้า ๕๗-๖๙)]	**อุสสุกกนัตถะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**กำหนดเงื่อนไข***

ยทิ มม ปิตรา อตฺตโน สนฺตกํ มยฺหํ นิยฺยาทิตํ, ตฺวํ เอตฺถ กึ อโหสิ. (ธมฺมปท. ๒/๒๖)

ผิว่า อ.ทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ ของตน อันบิดา ของฉัน มอบให้แล้ว แก่ฉัน ไซร้, อ.เธอ ได้มีแล้ว อะไร ในเหตุนั่น.

สัมพันธ์ว่า **ยทิ ศัพท์ ปริกัปปัตถะ**, สนฺตกํ วุตฺตกัมมะ ใน นิยฺยาทิตํ ๆ กิตบท กัมม-วาจก, มม สามีสัมพันธะ ใน ปิตรา ๆ อนภิหิตกัตตา ใน นิยฺยาทิตํ, อตฺตโน สามีสัมพันธะ ใน สนฺตกํ, มยฺหํ สัมปทานะ ใน นิยฺยาทิตํ, ตฺวํ สยกัตตา ใน อโหสิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอตฺถ วิเสสนะ ของ การเณ ๆ วิสยาธาระ ใน อโหสิ, กึ ศัพท์ ปุจฉนัตถะ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ตัดสิน***

ธุวํ พุทฺโธ ภวามหํ.

อ.เรา เป็นพระพุทธเจ้า แน่แท้ จะเป็น

สัมพันธ์ว่า อหํ สยกัตตา ใน ภวามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, **ธุวํ ศัพท์ อวธารณัตถะ**, พุทฺโธ วิกติกัตตา ใน ภวามิ

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ความเหนื่อยอ่อน***

หา เม ปุตฺโต มโต.

โอหนอ อ.บุตร ของเรา ตายแล้ว

สัมพันธ์ว่า **หา ศัพท์ วิสาทัตถะ**, ปุตฺโต สยกัตตา ใน ปุตฺโต ๆ กิตบท กัตตวาจก, เม สามีสัมพันธะ ใน ปุตฺโต

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**การไม่กล่าว***

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา **ตุณฺหี** หุตฺวา ทุติยทิวเสปิ ตติยทิวเสปิ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ตเถวาห. (ธมฺมปท. ๒/๖๘)

อ.พระราชา ทรงสดับแล้ว ซึ่งคำ ของบุรุษ นั้น ทรงเป็นผู้นิ่ง เป็นแล้ว ทรงสดับแล้ว ซึ่งเสียง ของบุรุษ นั้น แม้ในวันที่สอง แม้ในวันที่สาม ตรัสแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว

สัมพันธ์ว่า ราชา สยกัตตา ใน อาห ฯ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตสฺส วิเสสนะ ของ ปุริสสฺส ฯ สามีสัมพันธะ ใน วจนํ ฯ อวุตตกัมมะ ใน สุตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยา ใน หุตฺวา, **ตุณฺหี วิกติกัตตา** ใน หุตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยา ใน สุตฺวา, ทุติยทิวเส ก็ดี ตติยทิวเส ก็ดี กาล-สัตตมี ใน สุตฺวา, อปิ สองศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ ทุติยทิวเส และ ตติยทิวเส, ตสฺส วิเสสนะ ของ ปุริสสฺส ฯ สามีสัมพันธะ ใน สทฺทํ ฯ อวุตตกัมมะ ใน สุตฺวา ฯ ปุพพกาลกิริยา ใน อาห, ตถา ศัพท์ กิริยาวิเสสนะ ใน อาห, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ ตถา

*ตัวอย่าง นิบาตอรรถ**ความไม่จริง***

โน จ **มุสา** ภณามิ,
สเกน ทาเรน จ โหมิ ตุฏฺโฐ. (ธมฺมปท. ๒/๓๐)

อ.ข้าพเจ้า จะไม่กล่าว เท็จ ด้วย, เป็นผู้ยินดีแล้ว
ด้วยภรรยา ผู้เป็นของตน จะเป็น ด้วย

สัมพันธ์ อหํ สยกัตตา ใน ภณามิ และ โหมิ, ภณามิ ก็ดี โหมิ ก็ดี อาขยาตบท กัตตุวาจก, โน ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ภณามิ, **มุสา ศัพท์ อสัจจัตถะ**, สเกน วิเสสนะ ของ ทาเรน ฯ กรณะ ใน ตุฏฺโฐ ฯ วิกติกัตตา ใน โหมิ, จ สองศัพท์ วากยสมุจจยัตถะ เข้ากับ โน มุสา ภณามิ และ สเกน ทาเรน โหมิ ตุฏฺโฐ

(มุสา บาลีสนามหลวงสัมพันธ์เป็น กิริยาวิเสสนะ ใน ภณามิ)

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. อนาถปิณฺฑิโกปิ “ภนฺเต อหํ เตสํ วิหารํ ปวิสิตุ๎ น ทสฺสามีติ วตฺวา ตเถว ภควตา ปฏิกฺขิตฺโต ตุณฺหี อโหสิ.

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. สเจ อยฺยา อิมํ เตมาสํ อิธ วสิสฺสนฺติ, อหํ ตีณิ สรณานิ ปญฺจ สีลานิ คเหตฺวา อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามิ.

แปลว่า.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. อนาถปิณฺฑิโกปิ “ภนฺเต อหํ เตสํ วิหารํ ปวิสิตุ๎ น ทสฺสามีติ วตฺวา ตเถว ภควตา ปฏิกฺขิตฺโต ตุณฺหี อโหสิ.

แปลว่า แม้ อ.เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จักไม่ให้ เพื่ออันเข้าไป สู่วิหาร แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น ดังนี้ ผู้- อันพระผู้มีพระภาค -ทรงห้ามแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว

สัมพันธ์ว่า อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ อนาถปิณฺฑิโก ๆ สยกัตตา ใน อโหสิๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ภนฺเต อาลปนะ, อหํ สยกัตตา ใน ทสฺสามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เตสํ วิเสสนะ ของ ภิกฺขูนํ ๆ สัมปทานะ ใน ทสฺสามิ, วิหารํ สัมปาปุณียกัมมะ ใน ปวิสิตุ๎ ๆ ตุมัตถ-สัมปทานะ ใน ทสฺสามิ, น ศัพท์ ปฏิเสธะ ใน ทสฺสามิ, อิติ ศัพท์ อาการะ ใน วตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน ปฏิกฺขิตฺโต, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ ตถา ๆ กิริยาวิเสสนะ ใน ปฏิกฺขิตฺโต, ภควตา อนภิหิตกัตตา ใน ปฏิกฺขิตฺโต ๆ วิเสสนะ ของ อนาถปิณฺฑิโก, ตุณฺหี วิกติกัตตา ใน อโหสิ

๒. สเจ อยฺยา อิมํ เตมาสํ อิธ วสิสฺสนฺติ, อหํ ตีณิ สรณานิ ปญฺจ สีลานิ คเหตฺวา อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามิ.

แปลว่า ถ้าว่า อ.พระผู้เป็นเจ้า ท. จักอยู่ ในที่ นี้ ตลอดประชุมแห่งเดือนสาม นี้ ไซร้, อ.ดิฉัน รับแล้ว ซึ่งสรณะ ท. สาม ซึ่งศีล ท. ห้า จักกระทำ ซึ่งอุโบสถกรรม

สัมพันธ์ว่า สเจ ศัพท์ ปริกัปปัตถะ, อยฺยา สยกัตตาใน วสิสฺสนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, อิมํ วิเสสนะ ของ เตมาสํ ๆ อัจจันตสังโยคะ ใน วสิสฺสนฺติ, อิธ วิเสสนะ ของ ฐาเน ๆ วิสยาธาระ ใน วสิสฺสนฺติ, อหํ สยกัตตาใน กริสฺสามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตีณิ วิเสสนะ ของ สรณานิ ๆ อวุตตกัมมะ ใน คเหตฺวา, ปญฺจ วิเสสนะ ของ สีลานิ ๆ อวุตตกัมมะ ใน คเหตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน กริสฺสามิ, อุโปสถกมฺมํ อวุตตกัมมะ ใน กริสฺสามิ

๑๐. วิธีสัมพันธ์ทั่วไป

วิธีสัมพันธ์บทวิเสสนะ บทที่ถูกร้องเรียก และบทอื่น ๆ

ที่	อรรถ	ชื่อสัมพันธ์ (เรียกว่า)
๑.	วิเสสนะที่มีวิภัตติเสมอกับวิเสสยะ แปลว่า **ผู้, ตัว, อัน, ที่, ซึ่ง** สัมพันธ์รับว่า ตุลยาธิกรณวิเสสยะ [บาลีสนามหลวงเรียกว่า วิเสสนะ]	**ตุลยาธิกรณวิเสสนะ**
๒.	บทที่ถูกร้องเรียก แปลว่า **แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่**	**อาลปนะ**
๓.	บทขยายกิริยา สัมพันธ์รับว่า กิริยาวิเสสยะ	**กิริยาวิเสสนะ**
๔.	บทที่แสดงกิริยาอาการ ประกอบกับ อิติ ศัพท์ สัมพันธ์รับว่า อาการวันตะ	**อาการะ**
๕.	คำที่ยกเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมากล่าวไว้เป็นพิเศษให้ปรากฏความแตกต่างกับสภาพทั่วไป แปลว่า **ว่าเป็น**	**สัมภาวนา**
๖.	บทที่แสดงข้อความที่ผ่านมาแล้ว แปลว่า **อย่างนี้, โดยประการดังนี้** สัมพันธ์กิริยารับว่า นิทัสสนวันตะ	**นิทัสสนะ**
๗.	บทที่ถูกแสดง จะมี อิติ ศัพท์ที่แปลว่า คือ อยู่หลัง สัมพันธ์ อิติ ว่า นิทัสสนะ	**นิทัสเสตัพพะ**
๘.	บทที่แสดงองค์ธรรม แปลว่า **คือ** ใช้ในฐานะที่ไม่มี อิติ ศัพท์อยู่ท้าย สัมพันธ์รับว่า สรูปวันตะ [ถ้ามีวิภัตติและวจนะเสมอกับบทนาม เรียกว่า วิเสสลาภี]	**สรูป**
๙.	บทที่ลง **ตฺวา** ปัจจัย ใช้เป็น **กิริยาคุมพากย์**	**กิริยาปธานนัย**
๑๐.	**บทอธิบายที่เรียงไว้ข้างหน้า**บทที่มีในคาถา **บทที่มีในคาถา**ที่เรียงไว้ข้างหลังบทอธิบาย	**สัญญี** **สัญญา**
๑๑.	คำที่ท่านยกมาอธิบาย (บทตั้ง) คำเป็นเครื่องอธิบาย (บทขยาย, บทไข)	**วิวริยะ** **วิวรณะ**

อรรถและตัวอย่างวิธีสัมพันธ์

๑. ตุลยาธิกรณวิเสสนะ

ตุลยาธิกรณวิเสสนะ คือ วิเสสนะที่มีวิภัตติเสมอกับวิเสสยะ (บทที่ถูกขยาย) ถ้าวิเสสยะลงปฐมาวิภัตติ วิเสสนะก็ลงปฐมาวิภัตติ ถ้าวิเสสยะลงทุติยาวิภัตติ วิเสสนะก็ลงทุติยาวิภัตติ ดังนี้เป็นต้น แปลว่า **ผู้, ตัว, อัน, ที่, ซึ่ง** สัมพันธ์รับว่า **ตุลยาธิกรณวิเสสยะ**

ตัวอย่างเช่น

มหนฺโต ปุริโส. อ.บุรุษ **ผู้ประเสริฐ**

ในตัวอย่างนี้ บทวิเสสยะคือ ปุริโส ลงปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ แม้บทวิเสสนะคือ มหนฺโต ก็ลงปฐมาวิภัตติ เอกวจนะ เช่นกัน

สัมพันธ์ว่า **มหนฺโต ตุลยาธิกรณะวิเสสนะ** ของ ปุริโส ฯ ตุลยาธิกรณวิเสสยะ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า มหนฺโต วิเสสนะ ของ ปุริโส ฯ ลิงคัตถะ)

๒. อาลปนะ

อาลปนะ คือ การร้องเรียก, บทที่ถูกร้องเรียก แปลว่า **แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่** บทอาลปนะนี้ มี ๒ ประเภท คือ

๑. สชีวอาลปนะ การร้องเรียกสิ่งมีชีวิต เช่น **โภ ปุริส** (ดูก่อนคุณผู้ชาย), **โภติ อิตฺถิ** (ดูก่อนคุณผู้หญิง)

๒. นิชชีวอาลปนะ การเร้องเรียกสิ่งไม่มีชีวิต เช่น **โภ เสล** (แน่ะเจ้าก้อนหิน)

[อีกนัยหนึ่ง] บทอาลปนะ มี ๒ ประเภท คือ

๑. อาลปนะนาม ได้แก่ บทนามที่ประกอบด้วยอาลปนวิภัตติทั้งสิ้น เช่น **ปุริส** (ดูก่อนบุรุษ), **อิตฺถิ** (ดูก่อนผู้หญิง), **จิตฺต** (แน่ะจิต) เป็นต้น

๒. อาลปนะนิบาต ได้แก่ นิบาตบอกอาลปนะ เช่น **อาวุโส** (ดูก่อนท่านผู้มีอายุ), **อมฺโภ** (ดูก่อนท่านผู้เจริญ), **หมฺโภ** (ดูก่อนท่านผู้เจริญ) เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น

ภิกฺขเว มม สาสเน อารทฺธวิริโย ภิกฺขุ โลกุตฺตรธมฺมสฺส สามิโก โหติเยว.

ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ภิกษุ ผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว ในศาสนา ของเรา เป็นเจ้าของแห่งธรรมอันเป็นโลกุตตระ ย่อมเป็นนั่นเทียว

สัมพันธ์ว่า **ภิกฺขเว อาลปนะ**, อารทฺธวิริโย วิเสสนะ ของ ภิกฺขุ ๆ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, มม สามีสัมพันธะ ใน สาสเน ๆ วิสยาธาระ ใน อารทฺธ-, โลกุตฺตรธมฺมสฺส สามีสัมพันธะ ใน สามิโก ๆ วิกติกัตตา ใน โหติ, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ โหติ

๓. กิริยาวิเสสนะ

กิริยาวิเสสนะ คือ บทขยายกิริยา, บทที่ทำกิริยาให้พิเศษขึ้น ส่วนบทวิเสสยะ (บทที่ถูกขยาย) เรียกว่า กิริยาวิเสสยะ

ตัวอย่างเช่น

ปจิตฺวา ภุญฺชติ. **หุงแล้ว** ย่อมบริโภค

ในตัวอย่างนี้ บทว่า ปจิตฺวา ขยายกิริยา ภุญฺชติ ว่าเป็นการหุงก่อนแล้วจึงบริโภค

สัมพันธ์ว่า **ปจิตฺวา กิริยาวิเสสนะ** ของ ภุญฺชติ, ภุญฺชติ กิริยาวิเสสยะ

อีกนัยหนึ่ง อาจสัมพันธ์ว่า ปจิตฺวา เป็นปุพพกาลกิริยา ใน ภุญฺชติ ก็ได้ โดยสัมพันธ์ว่า ปจิตฺวา ปุพพกาลกิริยาวิเสสนะ ใน ภุญฺชติ, ภุญฺชติ ปุพฺพกาลกิริยาวิเสสยะ

(บาลีสนามหลวงสัมพันธ์ว่า ปจิตฺวา ปุพฺพกาลกิริยา ใน ภุญฺชติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก ของ ปุริโส)

นอกจากนี้ ยังมีบทกิริยาวิเสสนะอื่น ๆ ดังกล่าวแล้ว เช่น บทที่ลงทุติยาวิภัตติ เช่น ทารโก **สุขํ** เสติ. (เด็กนอน**สบาย**) , บทที่ลงตติยาวิภัตติ เช่น **โคตฺเตน** โคตโม นาโถ.(พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตมะ**โดยโคตร**), บทที่ลง **ตุน ตฺวาน ตฺวา** ปัจจัย เช่น ปญฺจ สีลานิ อขณฺฑานิ **กตฺวา** รกฺขาหิ. (เธอจงรักษาศีล ๕ **โดยทำ**ไม่ให้เป็นท่อน) และบทนิบาตต่าง ๆ เช่น **ขิปฺปเมว** นํ ปฏิวิเนยฺยํ (เราพึงกำจัดความโกรธนั้น**พลัน**นั่นเทียว) เป็นต้น

๔. อาการะ

อาการะ คือ บทที่แสดงกิริยาอาการ มักใช้คู่กับกิริยา “กล่าว, พูด, แสดง” และต้องประกอบกับ อิติ ศัพท์ ที่ทำหน้าที่แสดงอรรถอาการะ เรียกว่า **อาการโชตกะ** แปลว่า “ว่า” ส่วนบทกิริยาที่สัมพันธ์กับบทอาการะ เรียกว่า **อาการวันตะ** (มีอาการะ)

ตัวอย่างเช่น

ปุพฺพกรณนฺติ วุจฺจติ. ย่อมถูกเรียก ว่า **“บุพพกรณ์”** (เรียกว่าบุพพกรณ์)

สัมพันธ์ว่า **ปุพฺพกรณนฺ อาการะ** ใน วุจฺจติ, วุจฺจติ อาการวันตะ, อิติ ศัพท์ อาการโชตกะ

๕. สัมภาวนา

สัมภาวนา คือ ที่ยกเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมากล่าวไว้เป็นพิเศษให้ปรากฏความแตกต่างกับสภาพทั่วไป แปลว่า **ว่าเป็น** บทสัมภาวนาอาจจะมี อิติ ศัพท์ ที่ทำหน้าที่สัมภาวนา (ยกขึ้นกล่าว) หรือไม่มีก็ได้ ส่วนบทกิริยาที่สัมพันธ์กับบทสัมภาวนา เรียกว่า **สัมภาวนาวันตะ** (มีสัมภาวนา)

ตัวอย่างเช่น

ตมหำ พฺรูมิ **พฺราหฺมณำ**. อ.เรา ย่อมกล่าว ซึ่งบุคคล นั้น **ว่าเป็นพราหมณ์**

สัมพันธ์ว่า อหำ สยกัตตา ใน พฺรูมิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตำ อวุตตกัมมะ ใน พฺรูมิ, **พฺราหฺมณำ สัมภาวนา** ใน พฺรูมิ ๆ สัมภาวนาวันตะ

๖. นิทัสสนะ

นิทัสสนะ คือ บทที่แสดงข้อความที่ผ่านมาแล้ว แปลว่า **อย่างนี้, โดยประการดังนี้** บทกิริยาที่สัมพันธ์กับนิทัสสนะ เรียกว่า **นิทัสสนวันตะ** (มีนิทัสสนะ)

ตัวอย่างเช่น

เอวำ เวทิตพฺพำ. พึงทราบ **อย่างนี้**

สัมพันธ์ว่า **เอวำ นิทัสสนะ** ใน เวทิตพฺพำ, เวทิตพฺพำ นิทัสสนวันตะ

แม้ **อิติ** ศัพท์ ที่แปลว่า **“อย่างนี้”** ก็พึงสัมพันธ์เป็น**นิทัสสนะ**เช่นกัน

๗. นิทัสเสตัพพะ

นิทัสเสตัพพะ คือ บทที่ถูกแสดง จะมี **อิติ** ศัพท์ที่แปลว่า คือ, ดังนี้, ดังนี้คือ อยู่หลัง สัมพันธ์ อิติ ศัพท์ว่า **นิทัสสนะ**

ตัวอย่างเช่น

จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานมิติ จตุธา.

มี ๔ ประการ คือ **จิต เจตสิก รูป และนิพพาน** (มี ๔ ประการ อย่างนี้ ...)

สัมพันธ์ว่า **จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานํ นิทัสเสตัพพะ** ใน อิติ, อิติ ศัพท์ นิทัสสนะ ใน จตุธา, จตุธา นิทัสสนวันตะ

๘. สรูป

สรูป คือ บทที่แสดงองค์ธรรม แปลว่า **คือ** ใช้ในฐานะที่ไม่มี อิติ ศัพท์อยู่ท้าย ส่วนบทนามที่สัมพันธ์กับสรูป เรียกว่า สรูปวันตะ (มีสรูปะ)

ตัวอย่างเช่น

เทฺว ธมฺมา นามญฺจ รูปญฺจ. อ.ธรรม ท. สอง **คือ อ.นาม** ด้วย **คือ อ.รูป** ด้วย (ธรรมสองประการ คือนามและรูป)

สัมพันธ์ว่า **นามํ** และ **รูปํ สรูป** ใน เทฺว, เทฺว สรูปวันตะ

ถ้ามีวิภัตติและวจนะเสมอกับบทนาม เรียกว่า **วิเสสลาภี** เช่น

ตตฺรายมาทิ ภวติ อิธ ปญฺญสฺส ภิกฺขุโน;
อินฺทฺริยคุตฺติ สนฺตุฏฺฐิ ปาติโมกฺเข จ **สำวโร**. (ธมฺมปท ๘/๗๒)

อ.ธรรม นี้ **คือ อ.ความคุ้มครองซึ่งอินทรีย์** ด้วย **คือ อ.ความสันโดษ** ด้วย **คือ อ.ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์** ด้วย เป็นเบื้องต้น ในอมตธรรม นั้น ย่อมมี แก่ภิกษุ ผู้มีปัญญา ในศาสนา นี้

สัมพันธ์ว่า อยํ วิเสสนะ ของ ธมฺโม ๆ สยกัตตา ใน ภวติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ตตฺร วิเสสนะ ของ อมตธมฺเม ๆ ภินนาธาระ ใน อาทิ ๆ วิกติกัตตา ใน ภวติ, อิธ วิเสสนะ ของ สาสเน ๆ ภินนาธาระ ใน ภิกฺขุโน, ปญฺญสฺส วิเสสนะ ของ ภิกฺขุโน ๆ สัมปทานะ ใน ภวติ, **อินฺทฺริยคุตฺติ ก็ดี สนฺตุฏฺฐิ ก็ดี สำวโร ก็ดี วิเสสลาภี** ของ อยํ ธมฺโม, ปาติโมกฺเข ภินนาธาระ ใน สำวโร, จ สามศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ อินฺทฺริยคุตฺติ, สนฺตุฏฺฐิ, และ ปาติโมกฺเข สำวโร

๙. กิริยาปธานนัย

กิริยาปธานนัย คือ บทกิริยาที่ลง ตฺวา ปัจจัย จัดเป็นกิริยาที่เป็นประธาน คือกิริยาใหญ่ วางไว้ที่สุดข้อความที่กล่าวรวม หรือกล่าวแยก ซึ่งจะต้องแบ่งประโยคออกเป็นหลายท่อน ดังนี้

๑. รวม-แยก ในข้อความหลายท่อน ท่อนต้นกล่าวรวม ท่อนหลังกล่าวแยก, วางกิริยา ตฺวา ปัจจัย ไว้ในที่สุดของ**ท่อนต้น**ที่กล่าวรวมบ้าง วางไว้ในที่สุดของ **ท่อนหลัง** ที่กล่าวแยกบ้าง

ตัวอย่าง ***วางในที่สุดของท่อนต้น***

เต เอกมคฺเคนาปิ **อคนฺตฺวา**. เอโก ปจฺฉิมทฺวาเรน มคฺคํ คณฺหิ, เอโก ปุรตฺถิม-ทฺวาเรน (คณฺหิ). (ธมฺมปท. ๗/๖๘)

อ.พระเถระ ท. เหล่านั้น ไม่ไปแล้ว แม้โดยหนทางเดียวกัน, อ.พระเถระ รูปหนึ่ง ถือเอาแล้ว ซึ่งหนทาง โดยประตูในทิศอันมีในเบื้องหลัง (ทิศตะวันตก), อ.พระเถระ รูปหนึ่ง ถือเอาแล้ว ซึ่งหนทาง โดยประตูในทิศอันมีในเบื้องหน้า (ทิศตะวันออก)

สัมพันธ์ว่า เต วิเสสนะ ของ เถรา ๆ ปกติกัตตา ใน **อคนฺตฺวา ๆ กิริยาปธานนัย**, เอกมคฺเคน ตติยาวิเสสนะ ใน อคนฺตฺวา, อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ เอกมคฺเคน.

เอโก วิเสสนะ ของ เถโร ๆ สยกัตตา ใน คณฺหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปจฺฉิมทฺวาเรน ตติยาวิเสสนะ ใน คณฺหิ, เอโก วิเสสนะ ของ เถโร ๆ สยกัตตา ใน คณฺหิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปุรตฺถิมทฺวาเรน ตติยาวิเสสนะ ใน คณฺหิ

ตัวอย่าง ***วางในที่สุดของท่อนหลัง***

วิสาเข อิเมสํ สตฺตานํ ชาติอาทโย นาม ทณฺฑหตฺถโคปาลกสทิสา, ชาติ ชราย สนฺติกํ **เปเสตฺวา**, ชรา พฺยาธิโน สนฺติกํ **(เปเสตฺวา)**, พฺยาธิ มรณสฺส สนฺติกํ **(เปเสตฺวา)**, มรณํ กุธาริยา ฉินฺทนฺตา วิย ชีวิตํ ฉินฺทติ. (ธมฺมปท. ๕/๕๔)

ดูก่อนวิสาขา ชื่อว่า อ.สภาวธรรม ท. มีชาติเป็นต้น ของสัตว์ ท. เหล่านี้ เป็นเช่นกับด้วยบุคคลผู้เลี้ยงซึ่งโคผู้มีท่อนไม้ในมือ ย่อมเป็น, อ.ชาติ ส่งไปแล้ว สู่สำนัก ของชรา, อ.ชรา ส่งไปแล้ว สู่สำนักของพยาธิ, อ.พยาธิ ส่งไปแล้ว สู่สำนัก ของมรณะ, อ.มรณะ ย่อมตัด ซึ่งชีวิต ราวกะ อ.ชน ท. ผู้ตัดอยู่ ซึ่งต้นไม้ ด้วยขวาน.

สัมพันธ์ว่า วิสาเข อาลปนะ, อิเมสํ วิเสสนะ ของ สตฺตานํ ๆ สามีสัมพันธะ ใน ชาติอาทโย ๆ วิเสสนะ ของ สภาวธมฺมา ๆ สยกัตตา ใน โหนฺติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ทณฺฑหตฺถโคปาลกสทิสา วิกติกัตตา ใน โหนฺติ,

ชาติ ปกติกัตตา ใน **เปเสตฺวา ๆ กิริยาปธานนัย**, ชราย สามีสัมพันธะ ใน สนฺติกํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะ ใน เปเสตฺวา,

ชรา ปกติกัตตา ใน **เปเสตฺวา ๆ กิริยาปธานนัย**, พฺยาธิโน สามีสัมพันธะ ใน สนฺติกํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะ ใน เปเสตฺวา,

พฺยาธิ ปกติกัตตา ใน **เปเสตฺวา ๆ กิริยาปธานนัย**, มรณสฺส สามีสัมพันธะ ใน สนฺติกํ ๆ สัมปาปุณียกัมมะ ใน เปเสตฺวา,

มรณํ สยกัตตา ใน ฉินฺทติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, กุธาริยา กรณะ ใน ฉินฺทนฺตา ๆ วิเสสนะ ของ ชนา ๆ อุปมาลิงคัตถะ, วิย ศัพท์ อุปมาโชตกะ เข้ากับ กุธาริยา ฉินฺทนฺตา ชนา, ชีวิตํ อวุตตกัมมะ ใน ฉินฺทติ

๒. แยก-รวม ในข้อความหลายท่อน ท่อนต้นกล่าวแยก ท่อนหลังกล่าวรวม, วาง กิริยา ตฺวา ปัจจัย ไว้ในที่สุดของ**ท่อนต้น**ที่กล่าวแยก

ตัวอย่างเช่น

เอวํ สตฺถารา เทสิตาสุ อิมาสุ คาถาสุ เอกเมกิสฺสา คาถาย ปริโยสาเน เอกเมกํ ภิกฺขุสตํ นิสินฺนนิสินฺนฏฺฐาเนเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา เวหาสํ **อพฺภุคฺคนฺตฺวา**, สพฺเพปิ เต ภิกฺขู อากาเสเนว วีสโยชนสติกํ กนฺตารํ อติกฺกมิตฺวา ตถาคตสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ วณฺเณนฺตา ปาเท วนฺทึสุ. (ธมฺมปท. ๘/๗๗)

อ.ร้อยแห่งภิกษุ หนึ่ง หนึ่ง บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต กับ ด้วยปฏิสัมภิทา ท. ในที่-แห่งตน -ทั้งนั่งแล้วทั้งนั่งแล้วนั่นเทียว ในกาลเป็นที่สุดลงรอบ ในพระคาถา ท. เหล่านี้ อัน-อันพระศาสดา -ทรงแสดงแล้ว อย่างนี้ หนา แห่งพระคาถา หนึ่ง หนึ่ง **เหาะขึ้นไปแล้ว** สู่ฟ้า, อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น แม้ทั้งปวง ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งทางกันดาร อันประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งโยชน์ ๒๐ โดยอากาศนั่นเทียว พรรณนาอยู่ ซึ่งพระสรีระ มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง ของพระตถาคตเจ้า ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระบาท ท.

สัมพันธ์ว่า เอกเมกำ วิเสสนะ ของ ภิกฺขุสตำ ๆ ปกติกัตตา ใน **อพฺภุคฺคนฺตฺวา ๆ กิริยาปธานนัย**, เอวำ ศัพท์ กิริยาวิเสสนะ ใน เทสิตาสุ, สตฺถารา อนภิหิตกัตตา ใน เทสิตาสุ, เทสิตาสุ ก็ดี อิมาสุ ก็ดี วิเสสนะ ของ คาถาสุ ๆ นิทธารณะ ใน เอกเมกิสฺสา คาถาย, เอกเมกิสฺสา วิเสสนะ ของ คาถาย ๆ นิทธารณียะ และ สามีสัมพันธะ ใน ปริโยสาเน ๆ กาลสัตตมี ใน ปตฺวา, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ นิสินฺนนิสินฺนฏฺฐาเน ๆ อาธาระ ใน ปตฺวา, สห ศัพท์ ทัพพสมวายะ ใน อรหตฺตำ, ปฏิสมฺภิทาหิ สหัตถตติยา เข้ากับ สห, อรหตฺตำ อวุตตกัมมะ ใน ปตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน อพฺภุคฺคนฺตฺวา, เวหาสำ สัมปาปุณียกัมมะ ใน อพฺภุคฺคนฺตฺวา

อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ สพฺเพ, สพฺเพ ก็ดี เต ก็ดี วิเสสนะ ของ ภิกฺขู ๆ สยกัตตา ใน วนฺทึสุ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, เอว ศัพท์ อวธารณะ เข้ากับ อากาเสน ๆ ตติยาวิเสสนะ ใน อติกฺกมิตฺวา, วีสโยชนสติกำ วิเสสนะ ของ กนฺตารำ ๆ อวุตตกัมมะ ใน อติกฺกมิตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน วณฺเณนฺตา, ตถาคตสฺส สามีสัมพันธะ ใน สรีรำ, สุวณฺณวณฺณำ วิเสสนะ ของ สรีรำ ๆ อวุตตกัมมะ ใน วณฺเณนฺตา ๆ อัพภันตรกิริยา ของ ภิกฺขู, ปาเท อวุตตกัมมะ ใน วนฺทึสุ

๑๐. สัญญี-สัญญา

สัญญี คือ บทอธิบายที่เรียงไว้ข้างหน้าบทที่มีในคาถา ส่วนบทที่มีในคาถาที่เรียงไว้หลังบทอธิบายนั้น เรียกว่า **สัญญา** แปลว่า **ชื่อว่า**

ตัวอย่างเช่น

คมฺภีเรสุ ขนฺธาทีสุ ปวตฺตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตำ ธมฺโมชปฺปญฺญาย สมนฺนาคตำ *เมธาวึ* ฯเปฯ ตมหำ พฺราหฺมณำ วทามิ. (ธมฺมปท. ๘/๑๒๙)

อ.เรา ย่อมเรียก ซึ่งบุคคล นั้น **ผู้ประกอบแล้ว ด้วยปัญญา อันเป็นไปแล้ว ในธรรม ท. มีขันธ์เป็นต้น อันลึก ผู้ประกอบแล้ว ด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม** *ชื่อว่าผู้มีปัญญา* ฯลฯ ว่าเป็นพราหมณ์

ในตัวอย่างนี้ **คมฺภีเรสุ ขนฺธาทีสุ ปวตฺตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตำ ธมฺโมชปฺปญฺญาย สมนฺนาคตำ** เป็นบทอธิบาย เรียกว่า **สัญญี** ส่วนบทว่า *เมธาวึ* เป็นบทมีในคาถาว่า คมฺภีรปญฺญำ *เมธาวึ* เป็นต้น จึงเรียกว่า *สัญญา*

สัมพันธ์ว่า อหं สยกัตตา ใน วทามิ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, คมฺภีเรสุ ก็ดี ขนฺธาทีสุ ก็ดี วิเสสนะ ของ ธมฺเมสุ ๆ อาธาระ ใน ปวตฺตาย ๆ วิเสสนะ ของ ปญฺญาย ๆ กรณะ ใน สมนฺนาคตं ๆ ก็ดี สมนฺนาคตं ก็ดี เมธาวึ ก็ดี ตं ก็ดี วิเสสนะ ของ ปุคฺคลं, ธมฺโมชปญฺญาย กรณะ ใน สมนฺนาคตं, **คมฺภีเรสุ ขนฺธาทีสุ ปวตฺตาย ปญฺญาย สมนฺนาคตं ธมฺโมชปฺปญฺญาย สมนฺนาคตं สัญญี**, *เมธาวึ สัญญา,* ปุคฺคลं อวุตตกัมมะ ใน วทามิ, พฺราหฺมณं สัมภาวนา ใน วทามิ ๆ สัมภาวนาวันตะ

๑๑. วิวริยะ-วิวรณะ

วิวริยะ หรือ **สังวัณเณตัพพะ** (บทตั้ง) คือ คำที่ท่านยกมาอธิบาย มีลักษณะเป็น อุเทศ, มาติกา, สังเขป (หัวข้อ), วิเสสยะ (คำที่ถูกขยาย), นิทัสเสตัพพะ (คำที่ถูกแสดง), และ วิธิ (คำที่ถูกแสดงก่อน)

วิวรณะ หรือ **สังวรรณนา** (บทขยาย, บทไข) คือ คำเป็นเครื่องอธิบาย มีลักษณะ เป็นนิเทศ (คำแสดง), ปทภาชนี (คำอธิบายรูปศัพท์), วิตถาระ (คำขยายความ), วิเสสนะ (คำชี้ เฉพาะ), นิทัสสนาการะ (คำแสดงความ-หมาย), และอนุวาทะ (คำภายหลัง)

ตัวอย่างเช่น

ปุญฺญสฺส หิ **อุจฺจโย วุฑฺฒิ** อิธโลกปรโลกสุขาวหนโต สุโข. (ธมฺมปท. ๕/๙)

เพราะว่า **อ.การสั่งสม คือว่า อ.การพอกพูน** ซึ่งบุญ ชื่อว่าเป็นเหตุนำมาซึ่งสุข เพราะการนำมาซึ่งสุขในโลกนี้และโลกอื่น ย่อมเป็น

สัมพันธ์ว่า หิ ศัพท์ เหตุโชตกะ, อุจฺจโย และ วุฑฺฒิ สยกัตตา ใน โหติ ๆ อาขยาตบท กัตตุวาจก, ปุญฺญสฺส ฉัฏฐีกัมมะ ใน อุจฺจโย และ วุฑฺฒิ, **อุจฺจโย วิวริยะ ใน วุฑฺฒิ ๆ วิวรณะ**, อิธโลกปรโลกสุขาวหนโต เหตุ ใน สุโข ๆ วิกติกตฺตา ใน โหติ

จบหลักการสัมพันธ์

แบบฝึกหัดทบทวน

จงแปลเป็นไทยโดยพยัญชนะ และสัมพันธ์ประโยคบาลีให้ถูกต้อง

๑. อุโภปิ (ตาปสา) สาราณียํ กถํ กเถตฺวา, สยนกาเล นารโท เทวลสฺส นิปชฺชนฏฺฐานญฺจ ทฺวารญฺจ สลฺลกฺเขตฺวา นิปชฺชิ.

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒. “**มา ปมาทนฺ**ติ (ปทสฺส) “ตสฺมา ตุมฺเห มา ปมาทํ อนุยุญฺเชถ มา ปมาเทน กาลํ วีตินามยิตฺถ” (อิติ อตฺโถ).

[บทว่า “มา ปมาทํ” ความว่า เพราะฉะนั้น พวกเธออย่าตามประกอบความประมาท คือว่า อย่าทำให้กาลเวลาผ่านไปด้วยความประมาท]

แปลว่า.....

.....

.....

สัมพันธ์ว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

แนวตอบแบบฝึกหัดทบทวน

๑. อุโภปิ (ตาปสา) สาราณียํ กถํ *กเถตฺวา*, สยนกาเล นารโท เทวลสฺส นิปชฺชนฏฺฐานญฺจ ทฺวารญฺจ สลฺลกฺเขตฺวา นิปชฺชิ.

แปลว่า อ.ดาบส ท. แม้ทั้งสอง *กล่าวแล้ว* ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว อันเป็นเครื่องยังกันและกันให้ระลึกถึง, ในกาลเป็นที่นอน อ.ดาบสชื่อว่านารทะ กำหนดแล้ว ซึ่งที่เป็นที่นอนของดาบสชื่อว่าเทวละ ด้วย ซึ่งประตู ด้วย นอนแล้ว

สัมพันธ์ว่า อปิ ศัพท์ อเปกขัตถะ เข้ากับ อุโภ ๆ วิเสสนะ ของ ตาปสา ๆ ปกติกัตตา ใน *กเถตฺวา ๆ กิริยาปธานนัย*, สาราณียํ ๆ วิเสสนะ ของ กถํ ๆ อวุตตกัมมะ ใน กเถตฺวา, สยนกาเล กาลสัตตมี ใน นิปชฺชิ, นารโท สยกัตตา ใน นิปชฺชิ ๆ อาขยาต บทกัตตุวาจก, เทวลสฺส สามีสัมพันธะ ใน นิปชฺชนฏฺฐานํ ๆ ก็ดี ทฺวารํ ก็ดี อวุตตกัมมะ ใน สลฺลกฺเขตฺวา, จ สองศัพท์ ปทสมุจจยัตถะ เข้ากับ เทวลสฺส นิปชฺชนฏฺฐานํ และ ทฺวารํ, สลฺลกฺเขตฺวา ๆ ปุพพกาลกิริยา ใน นิปชฺชิ

๒. **มา ปมาทนฺ**ติ (ปทสฺส) ตสฺมา ตุมฺเห *มา ปมาทมนุยุญฺเชถ มา ปมาเทน กาลํ วีตินามยิตฺถ* (อิติ อตฺโถ).

แปลว่า อ.อรรถ ว่า เพราะเหตุนั้น อ.เธอ ท. จงอย่าประกอบ ซึ่งความประมาท คือว่ายังกาล อย่าให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว ด้วยความประมาท ดังนี้ แห่งบท ว่า มา ปมาทํ ดังนี้

สัมพันธ์ว่า มา ปมาทํ สรูปะ ใน อิติ ๆ ศัพท์ สรูปะ ใน ปทสฺส ๆ สามีสัมพันธะ ใน อตฺโถ, ตสฺมา เหตวัตถะ, ตุมฺเห สยกัตตาใน อนุยุญฺเชถ และ เหตุกัตตา ใน วีตินามยิตฺถ, อนุยุญฺเชถ อาขยาตบท กัตตุวาจก, วีตินามยิตฺถ อาขยาตบท เหตุกัตตุวาจก, มา สองศัพท์ ปฏิเสธะ ใน อนุยุญฺเชถ และ วีตินามยิตฺถ, ปมาทํ อวุตตกัมมะ ใน อนุยุญฺเชถ, ปมาเทน กรณะ ใน วีตินามยิตฺถ, กาลํ การิตกัมมะ ใน วีตินามยิตฺถ, *มา ปมาทมนุยุญฺเชถ วิวริยะ ใน มา ปมาเทน กาลํ วีตินามยิตฺถ, มา ปมาเทน กาลํ วีตินามยิตฺถ วิวรณะ* อิติ ศัพท์ สรูปะ ใน อตฺโถ ๆ ลิงคัตถะ

บรรณานุกรม

พระพุทธัปปิยมหาเถระ. **ปทรูปสิทฺธิ**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๙.

พระโสภิตมหาเถระ. **วากยสังสยวิโสธนี**. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

พระอริยวงศ์. **คันถาภรณมัญชรี**. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระชาคราภิวงศ์. **คันถาภรณวรรณนา**. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระอาจารย์ชนกาภิวังสะ อัครมหาบัณฑิต. **ปาฬิสิกขาและสัททสังเขป**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๒.

พระคันธสาราภิวงศ์. **ปทรูปสิทธิมัญชรี (สนธิกัณฑ์ นามกัณฑ์ การกกัณฑ์)**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ. **รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๑ สนธิ-นาม-การก-สมาส-ตัทธิตกัณฑ์**. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๐.

_____. **วากยสัมพันธ์ (ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒)**. บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๖๑.

_____. **ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๑ (เล่ม ๑-๓)**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๑.

_____. **ธรรมบทอรรถกถา แปลและสัมพันธ์ ภาค ๒ เล่ม ๔, ๕, ๖.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๑.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **บาลีไวยากรณ์. วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

_____. **ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม-จตุตฺโถ ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๗. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สมนฺตปาสาทิกา นาม วินยฏฺฐกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

พระมหานิมิต ธมฺมสาโร. **ปทวิจารทีปนี**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระวิสุทธาจารมหาเถระ. **ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๕.

รุกฺโขติ วจนํ ลิงฺคํ ลิงฺคตฺโถ เตน ทีปิโต
เอวํ ลิงฺคญฺจ ลิงฺคตฺถํ ญตฺวา โยเชยฺย ปณฺฑิโต.
(นฺยาส. ๕๓)

ศัพท์ว่า “รุกฺโข” ชื่อว่า ลิงค์ (นามศัพท์) ส่วนอรรถของนามศัพท์ย่อมถูกแสดงไว้ด้วยนามศัพท์นั้น บัณฑิตรู้นามศัพท์และอรรถของนามศัพท์อย่างนี้แล้ว พึงประกอบไว้ตามสมควร

นาปทํ สตฺเถ ปยุชฺชติ. (โมค.นิสสัย. ๑/๑๔๑)

ศัพท์ที่มิใช่บทย่อมประกอบไว้ในคัมภีร์ไม่ได้

น เตหุตฺเต วิภตฺตีหิ เจ วินา วิภตฺติยา
นาตฺถํ นิทสฺสิตุ สกฺกา ตตฺถาปฺยญฺญกฺริยาทิเก.
ภวตฺยาเปกฺขิเตเยว ตติยาทิ ยถารหํ.
(เภทจินฺตา. ๑๙๒-๓)

หากพึงมีใคร ๆ ถามว่า “เมื่ออรรถกัตตาเป็นต้น ถูกวาจก ๔ เหล่านั้นกล่าวแล้ว ไม่จำเป็นต้องลงวิภัตติ [ท้ายรูปสำเร็จอันมีบทสมาสเป็นต้น] อีก มิใช่หรือ” ตอบว่า ก็ศัพท์ที่ไม่ลงวิภัตติ ไม่สามารถแสดงอรรถแห่งลิงค์ได้ ดังนั้น จึงต้องลงปฐมาวิภัตตินั่นเทียวอีก เพื่อส่องอรรถแห่งลิงค์ล้วน ๆ แต่เมื่อศัพท์เหล่านั้นเกี่ยวข้องกับกิริยาอื่นเป็นต้น [ใช้ในอรรถกัตตาเป็นต้น] ก็ลงวิภัตติอื่น เช่น ตติยาวิภัตติเป็นต้น ในอรรถกัตตาเป็นต้นนั้น ตามสมควร (เช่น ชิตมาโร ชิโน เมื่อมองหากิริยาอื่น ก็ลงตติยาวิภัตติเป็นต้นได้ว่า ชิตมาเรน ชิเนน ธมฺโม เทสิโต)

ลิงฺคตฺโถ ทุพฺพิโธ สุทฺธ- สํสฏฺฐานํ ปเภทโต
กฺริยานเปกฺขเก สุทฺโธ สํสฏฺโฐ ตทเปกฺขเก.
(กัจ.สุตตัตถะ. ๕๙๑)

ความหมายของนามศัพท์มี ๒ ประเภท โดยจำแนกเป็นสุทธลิงคัตถะและสังสัฏฐลิงคัตถะ สุทธลิงคัตถะย่อมมีในที่ไม่มองหากิริยา ส่วนสังสัฏฐลิงคัตถะย่อมมีในที่มองหากิริยา